

ANTİK ÇAĞ YUNAN SİYASİ DÜŞÜNCESİ: PLATON VE ÖNCESİ

Antik Yunan dünyası, siyasi düşünce tarihine düşünsel ve siyasi anlamda özgün katkılarda bulunan bir konumdadır. Bugün felsefe ve siyaset biliminde kullanılan birçok kavram ve terim, Antik Yunan dünyasında ortaya çıkmıştır. **Antik Yunan'da Düşünce ve Siyasetin Gelişim Nedenleri**

Antik Yunan'da düşüncenin ve siyasetin gelişme nedenlerini toplumsal, coğrafi, siyasi ve ekonomik koşullarda aramak gerekir. Birçok farklı değişken Antik Yunan dünyasında düşünce ve siyasetin gelişmesinde olumlu katkıda bulunmuş olsa da iki zorunlu koşul öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, toplumun belirli bir refah seviyesine ulaşmış olmasıdır. Bu sayede insanlar felsefe ve siyasetle ilgilenecek zamanı bulmuşlardır. Çeşitli ticaret yollarının birleştiği bir kavşak olan İyonya'da denizcilik, tarım ve ticaretin oldukça gelişmiş bir düzeyde olması bu koşulu yerine getirmiştir. İkinci koşul ise, kişinin verili bilgiyle yetinmeyip, dünyayı anlamasına yardımcı olacak merak duygusudur.

Antik Yunan Siyasi Kurumlarına Yön Veren Temel İlke ve Kurumlar

Antik Yunan siyasi düşüncesinde etkili olan kurumlar arasında polis, kölelik, yasa, din ve mitoloji yer almaktadır. Polis Düşünce ve siyasetin gelişmesine ortam hazırlayan ve mümkün kılan asıl etken ise hiç kuşkusuz kent devletleri veya polistir. Sadece bir kent olmayan, bir ya da birden fazla kenti ve ona bağlı kırsal alanları da içine alan bir siyasi birim olan polis, Antik Yunan'da siyasi yaşamın en önemli dayanağıdır.

Kölelik

Antik Yunan'da üretim işlevini yerine getiren köleler sayesinde, yurttaşlar maddi gereksinimlerini karşılayacak bir zemin bulmuş ve siyasetle ilgilenecek zamana sahip olmuşlardır. Bu durum, poliste az sayıda yurttaş arasında uygulanan doğrudan demokrasinin, köleler sayesinde gerçekleştiğini göstermektedir.

Yasa

Polisin gelişmesi, soylu sınıf ve halk arasında anlaşmazlıkların yaşanmasına da yol açmıştır. Yasaların soyluların elinde giderek tekelleşmesi ve keyfi bir şekilde kullanılması, Atina'nın kültürel ve ekonomik gelişmesiyle birlikte mevcut yasaların yetersiz kalması ve soyluların iktidarı ele geçirme ve tiran olma girişimi, mevcut geleneksel sözlü yasaların yetersizliğini açığa çıkarmıştır. Soylu sınıfın çıkarlarının yazılı hâle getirilmesiyle ön plana çıkan ve oldukça katı bir derleme olan Drakon yasaları, toplumsal hoşnutsuzluğu gidermekte ve sorunları çözmekte yetersiz kalmıştır. Giderek artan ayaklanma girişimleri sonucunda Solon'a yeni bir yasa yapma görevi verilmiştir.

Atina'daki sınıflar arasında yaşanan siyasi çatışmayı önlemek isteyen Solon'un yaptığı reformlar arasında borç köleliğinin kaldırılması ve yurttaşların zenginliklerine göre sınıflandırılması yer almaktadır. Din ve mitoloji Polise özgü somut koşullar içinde ortaya çıkan ilk filozoflar, dinsel inançları ve mitolojik anlatıları usdışı saymış ve rasyonel bir düşünceye yönelmişlerdir. Mitostan logosa geçişin asıl anlamı, doğa olaylarını ve evreni açıklamak için sebep-sonuç ilişkisini çerçevesinde rasyonel bir bağ kurma düşüncesinin ortaya çıkmasıdır. Bazı Önemli Felsefi Akımlar İlk filozof olarak kabul edilen Thales, evrenin ana maddesinin su olduğunu öne sürmüştür. Thales'in hem öğrencisi hem de ardılı Anaksimandros evrenin başlangıcı üzerine düşünmüş ve her şeyin özünde apeiron (sonsuzluk) olduğunu söylemiştir. Anaksimenes ve Diogenes'e göre her şeyin kaynağı havadır. Pythagoras ise, evrendeki her türlü değişmeyi sayılarla açıklamaya çalışmıştır.

Herakleitos: Değişim felsefesi Herakleitos, var olanların ancak karşıtlarıyla birlikte anlaşılacağı görüşünden hareket eder. Herakleitos, karşıtların birleşmesini ve değişimin ardındaki değişmezliği sağlayan bir birlik olduğunu belirtir. Evrenin genel uyumunu sağlayan, evrendeki her değişim ve dönüşümü gerçekleştiren yasaya, söze ve evrensel akla logos adını verir. Logos kavramı sayesinde aristokrasiye yeni bir anlam yükleyen Herakleitos, aristokratların toplumda egemen konumda olmalarını, onların evrensel akıldan daha fazla pay almalarına dayandırmıştır.

Demokritos: Atom felsefesi Atomdan yola çıkarak evrende hiçbir şeyin yoktan var, vardan yok olmayacağını söyleyen ilk sistemli düşünür olan Demokritos, hareketi mekanik bir nedensellik açıklamıştır. Bu atomcu öğretinin insana, ahlaka, siyasete ve topluma ilişkin görüşlerini de etkilemiştir. Demokritos'a göre evrende her şey atomlardan oluştuğu gibi insan da atomların birleşiminden oluşan bir yapıdan meydana gelir. Demokratik eğilimler gösteren bir düşünürdür.

SOFİSTLER

Sofistler, pratik yaşam sorunlarını merkeze alan, geleneksel aristokratik değer yargılarına eleştiriler

yöneltlen ve demokratik içerikli görüşleri savunan düşünürlerdir. Sofistlere göre siyaset bilgisine sahip olmak; insanın hem kendisini ve dostlarını korumasını hem de düşmanlarına zarar vermesini sağlayan, aynı zamanda iyi bir yurttaş olmanın koşulu ve polislin çıkarlarına hizmet etmektir. Sofistler, siyaset bilgisinin yanı sıra, polislin siyaset hayatında etkili bir araç olan ve güzel söz söyleme sanatı olarak bilinen retoriği de öğretmişlerdir. İlk kuşak sofistler, ilgilerini evrenden ve doğadan insan ve topluma yöneltmişlerdir. Geliştirmiş oldukları düşünce sayesinde demokrasiyi güçlendirmişlerdir. İkinci kuşak sofist düşünürler, dinin, ahlakın ve yasaların kaynağına yönelik radikal görüşler geliştirmişlerdir. Birinci ve ikinci kuşak sofist düşünürlerde ortak olan şey; tüm yerleşik değer kalıplarına, geleneklere, yerleşik dinî anlayışlara ve mevcut siyasi kurumlara yönelik geliştirmiş oldukları eleştirel düşüncedir. Bu bağlamda ele alındığında, düşünce tarihi içinde önemli bir geçişe neden olan sofistler, geliştirmiş oldukları eleştirel düşünce sayesinde, Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi önemli düşünürlerin felsefelerinin ortaya çıkmasına yol açmışlardır.

SOKRATES

Sofistlerin eleştiriyi merkeze alan düşünme biçiminden etkilenen Sokrates, sofist düşüncenin bir devamı ve en önemli sofistlerden biri olarak görülür. Ancak sofistlerin yöntemlerini benimsemesine rağmen, onların birden fazla gerçeğin olabileceği ya da hiçbir gerçeğin olmayacağı düşüncesine karşı gelerek en büyük sofist düşmanları arasında yer almıştır. Sofizme karşı aristokratik değerleri ön plana çıkaran Sokrates, siyasetle ancak bilgililerin ve erdemlilerin uğraşması gerektiğini savunmuştur. Sokrates insan kavrayışını ahlak üzerine temellendirmiştir. Yine sofistlerden farklı olarak bilgiye sahip olunabileceğini söyleyen Sokrates, bilginin öğretilecek bir şey olmadığını ileri sürmüştür. İnsanın bilgiye ulaşması için yapması gereken en önemli şey, kişinin kendisini bilmesidir. Sokrates'e göre insanın temel gayesini oluşturan mutluluğu elde edebileceği toplumsal ve siyasi birlik ancak poliste olabilir. Polis örgütlenmesinde bu mutluluğu sağlayacak şey, toplumun iradesini yansıtan yasalardır. Pozitif yasalar kanalıyla yurttaşlarının mutluluğunu amaçlayan polis, gerçek mutluluğun mümkün olabileceği bir örgütlenmedir. Dolayısıyla Sokrates için her şey olan poliste, yasalara koşulsuz bir biçimde boyun eğme, her yurttaşın görevidir.

PLATON

Platon ve Siyasi Görüşleri Platon, kendinden önceki Antik Yunan düşüncesinin gelişiminde örtük olan ilkeleri ortaya çıkarmış, Sokrates'in polise yönelik düşüncelerini benimsemiş ve onları kendi görüşleri çerçevesinde ele alarak tutarlı ve daha sistematik bir biçimde yorumlamıştır. Platon'un hayatı ve eserleri Atina'da önemli bir aristokrat ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Platon'un (MÖ 427-347) asıl adı Aristokles'tir. Soylu bir ailede doğmasından ötürü iyi bir eğitim almıştır. Eserleri, yazılış sırasına göre dört dönemde ele alınır.

Gençlik veya Sokratik Dönem: Sokrates'in Savunması (Apologia), Kriton, Euthyphron, İon, Lakhes, Lysis, Kharmides, Protagoras, Politeia I (Devlet'in birinci bölümü).

Geçiş Dönemi: Gorgias, Menon, Euthydemus, Küçük Hippias, Büyük Hippias, Kratylos, Meneksenos.

Olgunluk Dönemi: Symposion, Phaidon, Phaidros, Politeia II-X (Devlet'in diğer bölümleri).

Yaşlılık Dönemi: Theaitetos, Parmenides, Sophistes, Politikos, Philebos, Timaios, Kritias, Nomoi.

Platon'un düşüncesinin şekillenmesine yol açan faktörler Siyaset felsefesinin temel sorularından olan "iyi ve adil bir toplumun nasıl olması gerektiği" sorusundan hareket eden Platon, Atina'nın içinde bulunduğu çürüme ve kaos ortamından nasıl çıkarılacağına yönelik ortaya koyduğu fikirler, onun kuramının nasıl bir düşünsel temel üzerinden şekillendiğini de göstermektedir. Platon'un düşüncelerinin şekillenmesine yol açan en önemli faktörler arasında; mensup olduğu soylu sınıfın Atina demokrasisinin gelişmesiyle etkinliğini kaybetmesi, hocası Sokrates'in Atina rejimi tarafından öldürülerek cezalandırılması, siyasi amaçlı yapmış olduğu yolculuklar, Atina ve Sparta polisleri arasında yaşanan ve yirmi sekiz yıl süren Peloponnesos Savaşı'nın getirmiş olduğu şiddet, polislerde yaşanan sınıf çatışmaları, Otuzlar Tiranlığı'nın yaratmış olduğu terör, demokrasinin hoşgörüsüzlüğü ve Antik Yunan polislerinin çözülüşü yer almaktadır. Platon'un aristokratik düşüncesinin arkasındaki bilgi felsefesi: rasyonalizm Toplumsal ve siyasi sorunların çözümünün felsefeyle mümkün olabileceğini belirten Platon, pratiklerin, olguların, nesnelere dünyasından arındırılmış ve sadece akılla elde edilebilen teorik bilimin egemenliğini savunmuştur. Evrensel bir gerçekliğe sahip olan idealar, insan bilinci ve duyusal nesnelere bağımsız, kendi yapılarından dolayı var olurlar. Dolayısıyla gerçeklikleri diğer nesnelere olan ilişkilerinden kaynaklanmaz. Bu nedenle, değişime ve bozulmaya uğrayan hiçbir nesne gerçek değilken, nesneye asıl anlamını veren ve onun o şekilde olmasını mümkün kılan idea sonsuz ve değişmez bir yapıya sahiptir. Platon idealara bir gerçeklik yüklediği için iki ayrı evren de zorunlu bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri, duyularla kavranan nesnelere evreni; diğeri, akılla kavranan idealar evrenidir. Platon'a göre, iki ayrı evren olduğu için bu iki evrenle ilgili iki ayrı bilgi alanı vardır. Ancak gerçekte iki farklı bilgi alanı bulunmaz. Bu bağlamda, salt akılla elde edilen bilgi, gerçeğin bilgisi olan episteme'dir. Bu nedenle, tikel nesnelere duyular kanalıyla elde edilen bilgiler sanıdan (doksia) ibaret olduğu için gerçek bilgi değildirler. Platon'da devlet ve devleti oluşturan sınıflar Platon, sofistlerin aksine, devletin yapay ya da bir sözleşmeyle oluşmadığını, tamamen doğal olduğunu savunmuştur.

Devletin doğal olması fikri, toplumun doğal olması fikrine dayanır. Devleti bir organizmanın bütünü olarak resmeden Platon, devletin ancak bir bütünlük içinde var olduğunu savunmuştur. Dolayısıyla organizmayı meydana getiren parçaların tek tek bir anlamı yoktur. Platon, devlet anlayışından dolayı, insanlar arası iş bölümünü savunmakta ve ideal devleti üç ana iş-meslek sınıfına ayırmaktadır. Bu üç sınıf; yöneticiler, koruyucular ve üreticilerdir. İnsanların ruhsal yapıları, bundan dolayı yetenekleri ve erdemleri birbirinden farklılık gösterdiği için bu üç ayrı sınıf oluşur. Hiyerarşik sıralamada en altta olan üreticilerin ruhlarında maddi istekler hakimdir. Dolayısıyla bu sınıfın mensubu insanlarda bulunacak erdem ancak ölçülülüktür. İkinci ana sınıfı oluşturan koruyucuların ruhlarında ise soylu istekler yatar. Bu sınıfı oluşturan insanlarda şan, şöhret, takdir görme istekleri baskındır. Dolayısıyla bunlara karşılık gelecek erdem yiğitliktir. Hiyerarşik olarak en üstte yer alan sınıf ise yöneticilerdir. Bunların ruhlarında hâkim olan başlıca şey ise akıldır. Platon'un siyasi düşüncesinde önemli kavramlar Platon, ele aldığı kavramlara yeni anlamlar yükleyerek, kendinden önceki Antik Yunan düşünce geleneğine eleştirilerini yöneltmiştir. Siyasi düşüncesinin merkezine adaleti yerleştiren Platon, ideal devletini bu kavram üzerinden temellendirip inşa etmektedir. Platon'un siyasi düşüncesinin çerçevesini belirleyen bir diğer kavram mülkiyettir. Platon koruyucu sınıfın mülkiyet edinme haklarının olmadığını, dolayısıyla mülk edinmemeleri gerektiğini belirtir. Koruyucular dışındaki diğer çalışan sınıfların da mülkiyet edinmelerine sınırlandırmalar getiren Platon, bir toplumda aşırı zenginleşme ve yoksullaşmanın kötü sonuçlar doğurabileceğini savunur. Koruyucu sınıf için mülkiyetin dışında, evlilik de yasaklanmıştır. Ancak sadece evlilik yasaklanmıştır. Platon, köleliğin kaldırılması veya koşullarının iyileştirmesinden de söz etmez. Platon'un siyasi düşüncesinin etkileri Platon'un siyasi düşünceleri sonraki dönemlerde siyaset felsefesi açısından yeni tartışma ve eleştirilere yol açmıştır. Bunun açık kanıtı Platon'dan dersler alarak kendisini geliştiren öğrencisi Aristoteles'tir. Platon fikirleriyle Orta Çağ Avrupa'sını, idealizm bağlamında modern felsefeyi, ideal devlet kurgusu ile kimi zaman totaliter devleti kimi zaman ütopyaları etkileyerek siyasi düşünceler tarihine damgasını vurmuştur.

ANTİK ÇAĞDA YUNAN SİYASİ DÜŞÜNCESİ: PLATON SONRASI ARİSTOTELES'İN HAYATI ve ESERLERİ

Henüz on sekiz yaşındayken Platon'un Akademia'sına giren Aristoteles, hocası Platon'un ölümüne kadar Akademia'da kalmıştır. Kendine özgü bir siyasi ve kültürel yaşamı olan Atina polisine gelişi, Aristoteles'in düşünsel dünyasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Aristoteles'in Akademia'da olduğu dönemde diyaloglar şeklinde yazdığı on dokuz eser mevcuttur. Bunlar arasında, "Retorika", "Eudemos" (Ruh Üzerine) en bilinen eserlerdir. Mantık hakkında yazıları "Organon", ilk nedenleri araştırdığı yazıları ise Metafizik olarak adlandırılmıştır. "Nikomakhos'a Etik", "Eudemos'a Etik" ve "Magna Moralia (Büyük Ahlak)" adlı eserleri de ahlak üzerine yazılmıştır. Siyaset felsefesinin en önemli eseri olarak bilinen "Politika", halk için yazılmış ve bitirilmemiş bir eserdir. Aristoteles'in Lykeion'da öğrencileri ve arkadaşları ile 158 Yunan polisinin anayasal yapılarını incelediği araştırmasının tek parçası olan "Atinalıların Anayasası" ise Atina şehir devleti hakkında ayrıntılı bilgi veren bir metindir. "Metafizik" adlı eserinde kendinden önceki filozofları ele aldığı için ilk felsefe tarihçisi olarak bilinen Aristoteles, tarihte ilk büyük kütüphaneyi kuran kişi olarak da bilinmektedir.

ARİSTOTELES'İN SİYASİ DÜŞÜNCESİNİN OLUŞUMU

Atina polisinin siyaset, din ve ahlak alanındaki değer yargıları, Aristoteles'in siyasi düşüncesinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Aristoteles, birçok konuda Platon'dan farklı düşünmüş olsa da Platon'un felsefesinden önemli ölçüde etkilenmiş ve hocasının felsefi mirasından yararlanmış bir düşünürdür. Aristoteles, site için en iyi yönetim biçiminin de Platon'da olduğu gibi en iyilerin başta olduğu (soylular veya krallık) bir şekilde tasarlamıştır. Ancak Platon'un siyaset felsefesi daha idealist ve ütopyikken, Aristoteles'in siyaset felsefesi daha gerçekçidir. Aristoteles'in kendi siyaset felsefesini geliştirmesi, onun bilgi felsefesinden bağımsız değildir. Platon'da olduğu gibi Aristoteles için de varlık veya gerçeklik; maddi olmayan, değişmez, hareketsiz, başı ve sonu olmayan bir şey olmalıdır. Bu varlık veya gerçekliğe idea adını veren Platon'dan farklı olarak, Aristoteles formlar adını vermiştir. Ona göre, bilgi ve bilimin konusu formlardır. Bu formlar da ancak akıl veya zihin sayesinde kavranabilir. Aristoteles'e göre, nesnelere dışında olmayan ve onun özünü oluşturan formlardır. Böylece idealar dünyasını nesnelere dünyasının içine sokmuştur.

ARİSTOTELES'TE DEVLET

Aristoteles'in siyasi düşüncesinde ve devlet kuramında Antik Yunan kent devletleri merkezî bir konumdadır. En iyi siyasi örgütlenme olarak gördüğü polisi, kendine model olarak ele alıp, devleti tanımlamıştır. Aristoteles, analitik yönteminden hareketle devleti kurucu parçalara böler ve böylece devleti kurucu parçalar üzerinden açıklar. Devletin temelinde artık bölünemeyecek kadar küçük parçalar yer alır; bu parçalar bir diğeri olmadan etkinlik gösteremeyecek olan kadın, erkek ve köledir. Erkek ve kadını bir araya getiren üreme içgüdüsüyken, efendi ve köleyi güvenlik içgüdüsü bir araya getirir. Bu en küçük üç parça, bir araya gelerek aileyi meydana getirir. Temel yaşam ihtiyaçlarının ötesinde bir amacı gerçekleştirmek isteyen ailelerin bir araya gelmesiyle köyler ortaya çıkmıştır. Bu köylerin bir araya gelmesi ise devlet denilen birliği ortaya çıkarmıştır. Devletle birlikte, insan topluluğu da kendine yeten bir oluşuma erişmiştir. Bütün insanlar, iyiyi amaç edindiğine göre, en üstün siyasi toplum olan devlet de en yüksek iyiyi amaç edinir. Dolayısıyla devlet de doğal bir varlıktır. Bu ön kabulden hareket eden Aristoteles, devletin toplumsal bir sözleşme sonucu ortaya çıkan yapay bir varlık olduğunu savunan sofistlere eleştirilerini yöneltmiştir. Aristoteles'e göre insan doğuştan siyasal (toplumsal) bir hayvan (zoon politikon) olduğu için kendi kendine yeterli değildir. Bu nedenle başka insanlara gereksinim duyar. Aristoteles, yurttaşların özgürlüğünü sağlamak amacıyla devletin yasalara sahip olması gerektiğini vurgular. Ayrıca yurttaşların erdemli ve mutlu olmasını sağlamak için devletin önlemler alması da yine Aristoteles'in devlete verdiği görevler arasındadır. Bu görevler arasında; yurttaşlar arasında gelir dağılımını düzenlemek ve onların kapsamlı bir eğitim almasını sağlamak öne çıkanlardır. Siyasi bir toplum olan devletin amacı iyi yaşamdır. İyi ve mutlu bir toplumun nasıl kurulabileceği sorusundan hareketle ideal devletini tasarlayan Aristoteles, bunun için çeşitli koşullar öne sürmüştür. Bu koşullardan ilki, devletin kendi kendine yeten (otarşik) bir şekilde olması gerektiğidir. İkincisi, yurttaşlığın niteliği hakkındadır. Aristoteles'in üzerinde durduğu üçüncü koşul ise, mülkiyet ilişkileridir. Son olarak da eğitimi ele almaktadır.

ARİSTOTELES'TE İYİ YÖNETİMLER VE BUNLARIN BOZULMUŞ HÂLLERİ OLARAK KÖTÜ YÖNETİMLER

Aristoteles her toplum için aynı devlet modelini önermez. Çünkü devleti meydana getiren toplumların kendine özgü yapıları vardır. Dolayısıyla devletlerin farklı yönetim biçimlerinin ya da anayasaların olması kaçınılmazdır. Farklı yönetim biçimlerinin olmasının nedenleri arasında; toplumların birbirinden ayrı psikolojik, siyasi eğilimlere sahip olmaları, ekonomik ve çevresel koşullarının aynı olmaması ve farklı erdem anlayışına sahip olmaları yer alır. Dolayısıyla tüm toplumlar için iyi ya da kötü olarak nitelendirilebilecek tek bir ideal yönetim biçiminden söz edilemez. Aristoteles'e göre, eğer bir toplum, soylu bir aileyi devletin önderleri olarak doğal bir şekilde kabul ediyorsa, o toplum için en uygun yönetim biçimi krallıktır. Siyaset için gerekli yetenek ve erdeme sahip olan bir toplum, kendisi için özgür insanları önder olarak kabul ediyorsa, o toplum için de aristokrasi uygun bir yönetim biçimidir. Yeterli bir savaş yeteneğine sahip bir toplum ise, ekonomik açıdan güçlü, liyakat esaslı bir şekilde devlet görevlerini dağıtan bir yasa ile sıralı bir biçimde hem yönetmeli hem de yönetilebilmelidir. Bu toplum için en uygun yönetim biçimi de politeia'dır. Devletlerin farklı yönetim biçimlerine sahip olmasının bir diğer nedeninin iklim olduğunu savunan Aristoteles'e göre, soğuk iklimde yaşayan toplumlar cesaretli ancak akıl ve beceri noktasında eksik olmaları nedeniyle, özgür yaşarlar; ancak iyi, sürekli yönetimler tesis edemezler. Sıcak iklimde yaşayan toplumlar zeki ve yaratıcıdır. Ancak cesaretli olmadıkları için köle ve uyruk olarak bir tiran tarafından yönetilirler. Ilımlı bir iklimde yaşayan toplumlar hem zeki hem de cesaretli oldukları için en üstün siyasi kurumları meydana getirerek, özgür bir şekilde yaşarlar. Aristoteles, yönetimleri (anayasaları) iki ilke üzerinden sınıflandırmaktadır. Bunlardan ilki olan adalet ilkesi, yönetimin temel amacı olması gereken ortak iyiliktir. Diğeri ise, yönetimi elinde bulunduranların sayısıdır. Buradan hareketle üç iyi, üç de bunların bozulmuş hâli olan altı yönetim biçimi belirler. Bu üç iyi yönetimden ilki, ortak iyiliği amaçlayan tek kişinin yönetimi olarak monarşi; ikincisi, ortak iyiliği amaçlayan azınlığın yönetimi olarak aristokrasi; üçüncüsü, ortak iyiliği amaçlayan çoğunluğun yönetimi olarak politeia'dır. Bunların bozulmuş hâli olan kötü yönetimlerden ilki, tek kişinin çıkarını amaçlayan tekin yönetimi olarak tiranlık; ikincisi, zengin sınıfın çıkarını amaçlayan azınlığın yönetimi olarak oligarşi; üçüncüsü, yoksul sınıfın çıkarını amaçlayan çoğunluğun yönetimi olarak demokrasidir.

ARİSTOTELES'İN SİYASİ DÜŞÜNCESİNDE ÖNEMLİ KAVRAMLAR

Siyasi düşüncesinin merkezine adalet, aile, kölelik, mülkiyet, orta sınıf gibi kavramları yerleştiren Aristoteles, ele aldığı kavramlar üzerinden siyaset felsefesini ortaya koymuş, iyi ve mutlu bir toplumun nasıl olması gerektiği sorusunu tartışmıştır. Adaleti erdemlerin en büyüğü olarak gören Aristoteles, adaletin diğer erdemleri de kapsadığını söyler. Nitekim diğer erdemler kişinin kendisini ilgilendirirken, adalet erdeminin, kişinin kendisinin dışında başkasını da ilgilendiren bir yanı vardır. Dolayısıyla adalet başkasının iyiliğini yani toplumsal iyiliğini amaçlayan bir erdemdir. Toplumsal ve politik bir yanı olan adalet, devletin uyumlu bir şekilde inşa edilmesini ve sonrasında da devamını sağlayan bir erdemdir. Aristoteles'e göre; aile kölelerle birlikte oluşan bir birliktir. Aristoteles'e göre köle düşünme yetisinden yoksundur. Kadın ise böyle bir yetiye sahip olmakla birlikte, düşünme yetisi bağlamında güçlü değildir. Çocukta olan düşünme yetisi ise henüz olgunlaşmamıştır. Böylece efendinin köle üzerindeki yönetimi despotça, erkeğin kadın üzerindeki yönetimini anayasaca, babanın çocuk üzerindeki yönetimi kralca olacaktır. Aristoteles köleliği, yaşamın devamlılığını sağlayan "canlı bir araç" olarak tanımlar. Aristoteles, farklı anlamlar yüklediği diğer kavramlar gibi mülkiyeti de farklı bir biçimde ele almış ve geliştirmiş olduğu siyasi düşüncede, mülkiyeti doğal bir kurum olarak görmüştür. Mülkiyet edinmenin doğal yolu, insanların yaşamlarını devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu malları avcılık, hayvancılık ve tarım gibi yöntemlerle temin etmesidir. Mülkiyet edinmenin doğal olmayan yolu ise parayla elde edilen kazançtır. Aristoteles, mülkiyet edinmenin doğal ve doğal olmayan yolları arasında bir diğer ara yol geliştirir. Bu ara yol ise değiş-tokuştur. Aristoteles'in ekonomi politikasına ilişkin bir kavram olan orta sınıf, onun ahlak öğretisinin temel ilkeleri arasında yer alan "doğru orta"nın bir yansımasıdır. Aristoteles'in kurulabilir en iyi yönetim biçimi olarak gördüğü Politeia'nın temel dayanaklarından biri olan orta sınıf, bir yönetimin iyi, doğru olmasının da temel koşuludur.

ARİSTOTELES'İN BATI'DA VE DOĞU'DAKİ ETKİLERİ

Aristoteles'in felsefi geleneğinden önemli ölçüde etkilenen Doğu (İslam) dünyasının düşünürleri, dini felsefeyle uzlaştırma çabalarının sonucunda ilham almak ve sordukları sorulara cevap bulmak için klasik metinlere yönelmiş ve onları yorumlamışlardır. Farabi, İbn-i Rüşd, İbn-i Sina gibi düşünürler bunlar arasında yer alan en önemli isimlerdir. Aristoteles'in Batı dünyasındaki etkileri ise önce Yunan sonra da Roma düşüncesinde kendisini göstermiştir.

ARİSTOTELES SONRASI SİYASİ DÜŞÜNCE (HELENİSTİK DÖNEM)

Yaklaşık olarak MÖ 330-30 arasındaki yılları kapsayan döneme "Helenistik Dönem" adı verilmiştir. Helenistik dönemin ortaya çıkmasında; polislin çökmesi, Büyük İskender'in Doğu seferleri, Doğu ve Batı'nın birbirini tanıması ve ticaretin gelişmesi gibi önemli nedenler vardır. Helenistik dönem felsefesi yurttaş sahnedeki uzaklaştırarak bireyi sahnenin merkezine koymuş, toplumsal-siyasi düzen yerine bireysel mutluluğu önceleyen bir öğreti geliştirmiştir. Epikuros'un felsefesi; iyi yaşamı, yani bireyleri korkularından, endişelerinden ve acılarından arınabilecekleri mutlu bir yaşamın mümkün

olabileceğini anlatmayı amaçlayan, pratik hedefe yönelik bir felsefedir. Epikuros'un evren ve doğa araştırmaları maddeci bir görünümde. Demokritos'un felsefi öğretilerinden yola çıkarak atomize bir toplum anlayışı benimseyen Epikuros, Aristoteles'in insanın doğuştan siyasi bir hayvan olduğu yönündeki görüşüne katılmamaktadır. Epikurosu okul, toplumdan uzaklaşmayı ve kendi kendine yetebilmeyi savunmuştur. Bu durum kaçınılmaz olarak siyasete yönelik bir ilgisizliği de beraberinde getirmiştir. Tanrısal akıl olarak gördükleri logosun evreni yönettiğini düşünen Stoacılar, kadenci bir anlayışa sahip olmuşlardır. Stoacıların bilgili insanı toplum içinde kalıp bilgisini siyasal toplum anlamında kullanmalıdır. Tanrısal akıldan herkes pay aldığı için insanlar arasında da bir eşitlik vardır. Dolayısıyla tüm insanlar tek bir devletin (kosmopolis) yurttaşları (kosmopolites)'dir. Ancak insanlar aklını kullananlar ve kullanmayanlar olarak ikiye ayrıldığı için esasında eşitsizlerdir. Aklını kullanan kişiler devletin yurttaşlığına en uygun insanlardır. Bir kosmopolis ideali düşünmüş olmalarına rağmen gerçekte bilgiler tarafından yönetilen monarşiden yana olmuşlardır. Yunan felsefesinin merkezine şüpheli eğilimleri yerleştiren Septik düşünce, nesnelere doğasının olmadığını ileri sürmüştür. Bu nedenle nesnelere hakkında duyularımız ve aklımızla herhangi bir bilgiye sahip olamayız. Bu durum bilginin dışında bir mutluluk anlayışını da beraberinde getirmiştir. Nitekim Septikler, mutlu olmak için bilgiye ihtiyacın olmadığını savunmuştur. Dolayısıyla bilge bir insan, bilgili olan değil şüphe duyan kişidir.

ANTİK ÇAĞ ROMA SİYASİ DÜŞÜNÇESİ GİRİŞ

Yunan düşüncesinde ilk olarak varlık ve bilgi problemleri işlenmiş, zamanla düşünürler toplumun ve devletin nasıl oluştuğunu soruşturmaya başlamışlardır. Bu başlangıç, Yunan sitelerinin demokrasi yönetimine geçmesiyle başlamıştır. Yönetime katılmak isteyenler, halkın desteğini almak için, hitabet ustası sofistlere müracaat etmişlerdir. Asıl işleri, insanları etkileme sanatı olan sofistler, para karşılığında ikna etme dersleri vermişlerdir. Böylece düşünürlerin merakı da arke probleminden insana ve siyasete yönelmiştir. Sofistler, düşünce tarihinin ilk siyaset filozoflarıdır. Sofistler, toplum oluşumunda iki teori geliştirmişlerdir: İlki toplumun sözleşmeye dayalı olduğunu iddia eden teori, ikincisi de toplumun kuvvete dayalı olarak oluştuğunu savunan teoridir. Bu iki teori, siyaset felsefesinin temel teorileri olarak her zaman ilgi görmüştür. Siyaset felsefesine yeni kavramlar katan Helenistik dönem filozofları, Roma filozofları üzerinde de etkili olmuşlardır. Bunlar, Roma'nın yönetiminin güçlenmesi ve imparatorluğa giden yolda düşünceleriyle yön belirlemişlerdir. Bu ünite de siyaset felsefesinin, Roma medeniyetinin farklı dönemlerinde yaşamış üç tanınmış filozofu olan Polybios, Cicero ve Seneca'nın düşünceleri ele alınarak, bunların ortaya koydukları siyasetle ilgili düşüncelerinin tanıtılması hedeflenmektedir.

ANTİK ÇAĞ ROMA SİYASİ DÜŞÜNÇESİNİN ANA HATLARI

Roma, imparatorluk yönetimine üç ayrı dönemden geçerek ulaşmıştır. Krallık öncesi dönem, Krallık dönemi ve Cumhuriyet yönetimidir. Kısaca bu dönemlere bakacak olursak:

a- Krallık Öncesi (MÖ 3000-753): İtalya'da Akdeniz asıllı çeşitli topluluklar görülmektedir. MÖ 1200'lerde İtalya'ya İtalikler gelip yerlilerle karışınca Latinler ortaya çıkmıştır.

b- Krallık Dönemi (MÖ 753-509): Köyler birleştirilip Roma şehri kurularak bir krallık oluşturulmuş, halk üzerinde baskı yaratılmıştır. Zamanla güçlenen Latinlerden bir kısmı, Patrici (Latin babaları) aristokrat yapısını oluşturup Etrüsk kralını kovmuşlardır.

c- Cumhuriyet Yönetimi (MÖ 509-27): Patriciler, krallık yönetimi yerine Respublica (republic) yönetimini kurmuşlar, zaman içinde krallık cumhuriyete dönüşmüştür. Roma'da oluşan meclis, az sayıdaki aristokratlardan oluşmuştur. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan plebler, sınırlı vatandaşlık haklarına sahiptir. Bu bakımdan Roma Cumhuriyeti, aristokrat bir cumhuriyettir. Roma toplumu, hiçbir hakkı olmayan köleler, özgür; fakat vatandaşlık hakları bulunmayan sığıntılar ve aristokrat patricilerle avam olan pleblerden oluşan sınıflı bir toplumdur. Pleblerin zengin olanları kendi aralarında soylular sınıfını, yoksullar da çalışan kesimi meydana getirmişlerdir. Bunlara "proletarya" denilmiştir. Zengin plebler, senatonun karşısında 'plebler meclisi'ni kurmuşlardır. Bazı istekleri karşılanmayınca, ayrılık kararı almışlar, Roma yönetimi 'Oniki Levha Yasası'nı çıkarıp pleblere memur olabilmek hakkı vermiş, 'tribün' denilen bu kesimin Roma yönetimine katılmalarını, patricilerle evlenebilmek hakkı vermiş, böylece 'iyiler' anlamına gelen "optimates" adında yeni bir sınıf daha doğmuştur. Yoksul pleblere de 'halk' anlamında "populares" denilmiştir. Son olarak 'Latin Birliği' üyelerine vatandaşlık hakkı verilmiştir. Bunların yanında Roma, deniz ticaretini geliştirip topraklarını genişletmiş ve imparatorluğa doğru giden yol açılmıştır. d- İmparatorluk Dönemi (MÖ 27- MS 457): Kurucu imparator, Oktavianus'un aldığı tedbirlerle yaklaşık 200 yıl kadar bir sükunet dönemi yaşanmıştır. İmparatorluk devrinde pleblerin orduya süvari olarak katılımlarından 'atlılar' sınıfı ortaya çıkmıştır. Ancak bu dönemin sonunda komutanların imparatorluğu ele geçirmek için sık sık ayaklanmaları, imparatorluğun çöküşünü başlatmıştır.

ROMA'DA SİYASET VE DÜŞÜNÜRLERİ

Yunan siyaset felsefesinin izindeki Roma düşüncesinde hukuk, siyasete göre daha fazla gelişmiştir. POLYBİOS (MÖ 204-120) Yunanistan'da doğmuş, Roma-Makedonya savaşını Roma kazanınca, Yunanistan'daki Makedonya taraftarları cezalandırılmak üzere aralarında Polybios'un da olduğu bin kişi rehine olarak İtalya'ya götürülmüştür. Polybios Roma'da düşüncelerini değiştirip Roma taraftarı olmuş, esirler bırakıldıklarında da geri gitmeyip Roma'da kalmıştır. Polybios'un yazmış olduğu "Tarihler" isimli eser, bir siyaset bilimcisi tarafından yazıldığı söylenen ve hem Roma'nın devlet tecrübesine, hem de Yunan felsefesine dayanarak yazılan ilk evrensel tarihtir. Polybios'un Siyaset Felsefesi Siyaset araştırmalarına kamusal yönetimi ilk defa uygulayan, özellikle dış politika ile iç politikanın bağını kuran ilk düşünür, Polybios'tur. O, Roma'nın başarısını kahramanlara değil onun üstün siyasi standartlarına ve uygulamalarına bağlamıştır. Polybios, ilk yönetim şeklinin, insanlığın bir yıkım geçirdikten sonra insanların, zayıf kaldıkları için hayvanları taklit etmeleri ve bir araya gelip

güçlü olanlara sığınmalarıyla oluştuğunu kabul etmiştir. Çünkü tabiatta güçlü olanlar liderlik yapabilir. Doğanın kanunu böyledir. Polybios otorite, şan, şeref gibi duyguların, iyi, kötü, hak, haksızlık kavramların zihinlerde yer etmesini kuvvete bağlar. Gücü kendinde toplayan kişi, her şeyin kendisinin olmasını ister ve kendisine yardım edenlere kötülük edince, zayıfları koruyup kollayan biri ya da birilerinin ortaya çıkmasına yol açar. Doğarken kuvvete dayanan toplumda liderin, yetkisini kaba güçten almasından tiranlık yönetim şekli doğmuştur. Halk bu en güçlü kişiden sonraki yöneticilerden memnun olmazsa yöneticilerini akıl ve kavrayış yeteneği en fazla olanlar arasından seçer ve tiranlığın yerini monarşi, bunu da beğenmezse aristokrasiye geçer, aristokrasiden vaz geçip oligarşiye, çoğunluğun oligarşiye karşı ayaklanmasıyla demokrasi yönetimine ve nihayetinde ayak takımı yönetimi olan “oklokrasi”ye geçilir. Bu bir döngü olarak devam edip gider ve en sonunda yine tiranlığa dönülmüş olur. Sonra tekrar aynı döngü devam eder.

Polybios’un “Karma Anayasa” Kuramı

Polybios’a göre bir devlet iki şekilde yıkılabilir: Biri içten, diğeri de dıştan gelecek saldırılar. İçten gelen saldırılar, yönetime geçenlerin tutkularına yenilip halkı ihmal etmelerinden dolayı çıkar ve yönetim yıkılır. Çünkü Polybios’a göre sonunda yıkılmayacak hiçbir yönetim şekli yoktur. Sadece “ karma yönetim” karma anayasa ile yönetilen yönetim biçimi dayanıklıdır. Böyle bir yönetimde anayasa, yöneticilerin kendilerini ölçüyü aşan tutkulara kaptırmalarına izin vermez. Siyasal güç, bu yönetim biçiminde güçlü bir denetleme mekanizması oluşturarak bozulmayı, dolayısıyla da çöküşü yavaşlatabilir. Roma’nın karma anayasasında monarşiyi konsüller, aristokrasiyi senato, demokrasiyi halk meclisi temsil eder. Polybios, karma anayasanın Roma’nın cumhuriyetten imparatorluğa geçişini desteklemek için böyle bir anayasa düşünülmüşse de ve bu anayasa bozulmaya en az müsait olsa da genel bozulma yasaasının Roma yönetim şekli için de geçerli olduğu kanaatinde.

Polybios’un Bir Siyasi İdeoloji Olarak Dine Bakışı

Polybios, dini, siyasi bir ideoloji olarak görür. Ona göre Roma devletini bir arada tutan başlıca öge, tanrılardan korkmalarıdır. Polybios, dinin işlevinin, tanrı korkusuyla halkı denetlemek olduğunu düşünmektedir.

CİCERO (MÖ 106-44)

Kendisini Roma’nın Platon’u olarak gören İtalyan Cicero; hukuk ve felsefe eğitimi almış, siyasi hayatına Roma’da başlamış, patrici asıllı olmasına rağmen konsüllüğe kadar yükselmiş, daha sonra Senato’ya girmiştir. Sezar yönetiminin tiranlığa kaydığını söylemiş, Sezar’ın öldürülmesi sonrasında suçlu bulunup öldürülenlerden biri de Cicero olmuştur.

Cicero’nun Genel Felsefesine Kısa Bir Bakış

Cicero, akla dayalı bir felsefeye sahiptir. Ruh ve akıl insana Tanrı tarafından verildiği için insanlarla tanrılar aynı devletin vatandaşlarıdır. Bu evrensel devletin anayasası ve dolayısıyla da yöneticisi, akıldır. Cicero’nun “Doğal Hukuk” anlayışı Cicero’ya göre hukuk insanın eseri olmayıp, tabiatta mevcuttur. Bunu bulacak olan da akıldır. Tanrılar ve insanlar, akıl ve yasada ortak olduklarından sınıf, ırk, millet ayırımı olmaksızın tüm insanlar bu evrensel devletin vatandaşlarıdır. Evrensel yasalar önce ve değişmez olduğu için İnsanların yaptıkları yasalar, evrensel yasaları sınırlayamazlar. Cicero, insanın kendisinden önce başkalarını düşünmesi gereğinden hareketle, Roma’da siyasetten uzak duran aristokratları siyasete çekmeye çalışmıştır. Devlet en üstün değer olduğu için insan, devlete faydalı olmalıdır. Bilgelere düşen en önemli görev, insanları bu amaca yöneltmektir. Cicero, devleti halkla özdeş kabul etmektedir. O, kişilerin yığın ve kalabalık olmaktan kurtulup halkı meydana getirmelerinin üç şartı olduğunu kabul etmektedir: Çok sayıda insanın ortak faydalar etrafında bir arada olması, ortak yasaları kabul etmeleri ve ortak faydayı benimsemeleri.

Cicero’ya Göre Yönetim Şekilleri

Cicero, devlet yönetiminin (anayasal düzen) üç şekilden söz etmektedir. Tek kişinin yönetimi olan krallık, azınlığın yönettiği seçkinler yönetimi, halk hükümeti. Bunlara Pers krallığını, Marsilya seçkinler yönetimini ve Atina demokrasisini örnek veren Cicero, bunların üçünün de halkı iyi yönettikleri dönemler olduğunu, ama tek başına hiçbirinin en iyi yönetim şekli olmadığını söyler. Mesela demokraside tüm iktidar kitlenin elinde olursa buna devlet denilemeyeceğini iddia etmiş, böyle bozulmuş demokrasilere “yığının tiranlığı” demiştir.

Cicero’nun “Karma Anayasa” Görüşü

Cicero, Polybios’un izinden giderek üç yönetim şeklinin iyi yanlarını bir araya toplayacak yetkin bir yönetim önermiş ve “karma anayasa (karma devlet sistemi)” şeklini savunmuştur. Buna göre devletin başında bir kral olmalı ancak yetkileri, seçkinlerin oluşturduğu senato tarafından sınırlandırılmalıdır. Aristokratlardan oluşan bu senatonun seçimini de halk özgürce yapmalıdır.

Cicero’nun Emperyalizmle İlgili Düşünceleri

Cicero, imparatorluk terimini kullanmamakla birlikte Roma Cumhuriyeti’nin imparatorluğa geçişinin düşünce temellerini atmıştır. Roma’ya bağlı olan tüm coğrafyalarda yaşayan halkın mutlu olacağını, bağlı olmayanların ise durumlarının kötüleşeceği fikrini öne çıkarıp “Roma Barışı” kavramına ulaşılmasına katkı sağlamıştır.

SENECA (MÖ 3 – MS 65)

İspanya'nın Cordoba kentinde doğup Roma'da ölmüştür. İmparatorun veliahtı Neron'u eğitmiş, Neron imparator olunca, kendisine bazı önemli devlet görevleri verilmiştir. Seneca, yönetime karşı düzenlenen isyana karıştığı iddia edilerek idamına hükmedilmiş, Neron, intihar ederek ölmüştür. Seneca'nın, insanın iradeli bir varlık olduğu anlayışına dayanan ve özgürlük kavramı etrafında şekillenen bir felsefesi vardır.

Roma İmparatorluğu'nda Özgürlük Sorunu

İmparatorluğun ilk iki yüzyılında, imparatorun tek başına yönetimi sorgulanmamakla birlikte, cumhuriyetçi yönetimin erdemlerinin geri getirilmesi çabasına rastlanmaktadır. Bunun sebebi, bazı Romalı düşünürlerin, bu yeni yönetimin de bir nevi tiranlık olduğunu görerek, tiranlık düzeninde de özgür olunabileceği izlenimini veren bir ideoloji arayışı içine girmeleridir. Bu dönemde Seneca'nın da içinde bulunduğu Stoa filozofları iki çeşit özgürlük olduğunu ileri sürmüşlerdir. Birincisi ruhi özgürlük, ikincisi de kişinin düzen ile uyum içinde olması demek olan dış özgürlük. Ancak dış özgürlük için kişinin, uyulacak düzenin akla uygun olduğunu anlaması şarttır. Böylece insanlar tiranlık yönetiminde kendilerini rahatlatmak için düşünsel zemin hazırlamışlardır. Bir ahlak filozofu olan Seneca da bunu desteklemiştir. Mesela Seneca'ya göre, insanın yaşamı, kaderiyle bağlantılıdır. İnsan, başına gelecek en kötü olayları bile sakin bir şekilde karşılamalıdır. Seneca'ya göre ahlak, insana mutlu olmayı öğretir, bu da doğaya uygun yaşamaktır. Seneca, kurumsal olarak köleliğe karşı olmamakla birlikte, onların insan olduğunun unutulmasına ve insanca davranılmamasına karşıdır. Aslında özgür olduğunu düşünenlerin de çoğu şehvet, hırs, umut, korku gibi duyguların kölesidir. Seneca'nın Siyasi Düşünceleri Seneca'ya göre insanlar, devletin bulunmadığı doğal durumda çok huzurlu, "altın çağ" denilen bir hayat yaşamışlardır. Bu huzuru, mülk edinme bozmuştur. Güçlenenler zayıfları ezmeye başlayınca yasalara ve siyasi bir güce ihtiyaç duyulmuş, böylece devlet ortaya çıkmıştır. Seneca, yaşadığı dönemde eşitliğe uymayan uygulamalarla ilgili olarak iki devlet yapısı önermektedir. Biri, bütün insanları kapsayan "evrensel devlet"; diğeri ise içinde yaşanılan "bölgesel devlet". Seneca, filozofların toplumsal vazifeleriyle ters düşmemeleri için evrensel devlet düzenine uymalarını ve toplumun dertlerine çare bulmalarını önermiştir. Bölgesel devlet çok kötü yönetiliyorsa filozof onu asla kurtaramaz ve kendisine de zarar verir. Böylece filozof, asli görevi olan insanlara yararlı olabilme vazifesini yerine getiremez. Seneca, böyle kötü bir zamanda bilgenin uyacağı hiçbir devlet olmadığını savunarak, kamu işlerinden uzak durmanın yalnız bilgiler için değil, herkes için daha iyi olacağını söylemiştir. Sonuçta bölgesel devletin kötü işlerine karışmaktan kurtulan bilge kendini erdemli işler yapmaya ve felsefeye adanarak evrensel devlete hizmet etmek imkânını bulacaktır.

ORTA ÇAĞ/HRİSTİYANLIK SİYASİ DÜŞÜNCESİ: İLK DÖNEM GİRİŞ

Batı Orta Çağı'nda Hristiyanlığın kabulü öncesi ve sonrası farklı düşünceler bulunmaktadır. Pagan dönemin hemen sonrasında Batı'da Hristiyanlığın ve paganizmin etkisi birlikte görülmektedir. Batı'nın Hristiyanlığı kabul ettiği dönemin hemen başında pagan kültürün etkisiyle ruhban sınıfın sahip olacağı yetki sınırlı iken, Hristiyanlığın hâkim olmaya başlamasıyla denge kralın aleyhine bozulmuş ve kilise bütün yetkiyi uzun süre elinde tutmuştur. Ancak zaman Rönesans'a doğru ilerlerken durum; önce, erken dönemlerdeki gibi dengelenmiş, daha sonra ise kilisenin aleyhine dönmüştür.

SAINT AUGUSTİNUS (MS 354-430)

"Anlayabilmek için inanıyorum." ilkesiyle, inancı düşünmenin önüne geçirmiş, dolayısıyla felsefeyi, Hristiyanlığın inanç ilkelerini açıklamak için bir araç olarak görmüş olan Augustinus, bu inanç merkezli anlayışını bütün görüşlerine yansıtmıştır. Siyasetle ilgili düşüncelerin de Tanrı merkezli olan filozofun tartıştığı konular, daha sonraki dönemlerde de güncelliğini korumuştur. Hayatı ve Siyasi Düşüncesi Saint Augustinus, Hristiyan bir anne ve paganist bir babanın oğlu olarak, dinsel çeşitliliğin hüküm sürdüğü Kuzey Afrika'da doğmuştur. Milano'da 387 yılında vaftiz edilerek Hristiyanlığa bağlanmış, 391'de rahip ve 395 yılında da gelebileceği en üst dini makam olan piskoposluğa ulaşarak Kuzey Afrika'da Hippo piskoposu olmuş ve 430 yılında bu kentte ölmüştür. Augustinus, insanın Tanrı tarafından kendine benzer bir şekilde özgür iradeli olarak yaratıldığını, insanın bu iradeyi Tanrı'ya benzeme yönünde bir başkaldırı olarak kullandığını, böylece bir 'ilk günah' işleyerek cennetten kovulduğunu belirtmektedir. Saint Augustinus'un siyasetle ilgili düşünceleri 22 ciltten oluşan "Tanrı Devleti- Civitas Dei" isimli kitabında bulunmaktadır. Augustinus, Tanrı devleti ile dünya devleti arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Buna göre, Tanrı devletinde Tanrı aşkı, Tanrı'nın yüceltilmesi söz konusu iken; dünya devletinde nefis aşkı, nefsin yüceltilmesi, buna karşılık Tanrı'nın küçümsenmesi söz konusudur. Tanrı devletinde yöneticiler ödül olarak cenneti amaçlarken; dünya devletinde şan, şeref dikkate alınmaktadır. Tanrı devleti aslında Tanrı sevgisi ile birleşmiş bir topluluktur, bir devlet değildir. Bütün Hristiyanların sevgi birlikteliğidir. Hristiyanlar ölüm sonrası cennete girinceye kadar bu birlikteliği, bu mükemmel olmayan devlet durumunu sürdürmelidir. İradesini kötüye kullanma eğilimi bulunan insanın bu dünyada daha üstün bir güçle kontrol edilmesi gerekmektedir. Augustinus'a göre, insanda iyiliğin ve kötülüğün kaynağı olarak akıl ve duygular vardır. Akıl iyiyi, duygular ise kötüyü buyurur. Augustinus'a göre iktidar, mülkiyet, hâkimiyet ve cinsiyet gibi güç araçları, duyguların buyruğu olup iyi sayılmazlar. İnsanlar barış ve huzurun iyi olduğunu bilmesine rağmen, güçlü olmak tutkusunu yenemediğinden, kendi aralarında sürekli bir didişme içinde bulunurlar. İşte herkesin kendi gücünü ortaya koyma çabasından kaynaklanan bu didişme, devlet denilen kurumun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Augustinus, devleti 'kötü'nün bir görünüşü olarak düşünmektedir. Bununla birlikte insanın günahkâr doğasından dolayı devlet, kendisinden vazgeçilemeyen zorunlu bir kötülüktür. Augustinus'un, devleti kötü görmesinin altında kiliseyi öne çıkarmak yatmaktadır. Ona göre önemli bir güç kurumu da kilisedir. Ancak kilise, devlet gibi kötü değildir. Çünkü insan tek başına kurtuluşa eremeyeceği için kilise, insanın kurtuluşunu sağlayacak ve Tanrı adına iş yapan bir kurum olarak Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu bakımdan kilise, devletten üstün bir kurumdur.

JOHN OF SALISBURY / SALİSBURYLİ JOHN (MS 1120-1180)

Augustinus tam anlamıyla bir seküler Tanrı devleti öngörmemesine rağmen onun görüşlerini zaman içinde sonraki filozoflar seküler Tanrı devletinin temelleri hâline getirmişlerdir. John, bu filozoflardan biridir. Hayatı ve Siyasi Düşüncesi Eğitimci, yazar, filozof, diplomat ve Chartres piskoposu olan John of Salisbury 1120 yılında isminden de anlaşılacağı gibi İngiltere'nin Salisbury şehrinde doğmuştur. Orta Çağ'da devlet kurumları ve toplumsal haklar modern çağlarda olduğu gibi açık ve net bir biçimde tanımlanmamıştı. Feodalizm mutlak bir otoriteyi ifade etmekte ve feodallerin karar ve kuralları çoğu şeyi belirlemekteydi. Dolayısıyla örneğin toprak mülkiyetinin kesin sınırları yoktu ve değişebilmekteydi. Devlet ve kilise arasındaki otorite ayrımı kilisenin lehine değişince feodallerin yetkileri de kilisenin uhdesine geçmiş ve toprak mülkiyeti de dahil olmak üzere belirleyici kilise olmuştur. Bunun sonucunda her şeyin mülkiyeti kiliseye geçmiş siyasete ise yalnızca tasarruf hakkı bırakılmıştır. Kral, devlette, kilisenin isteklerini uygulamakla görevli sayılmış, papanın kralı Hristiyan değerleri açısından denetleme yetkisi adı altında kralı denetlemesi ve her türlü sansür, ihtar, sürgün ve aforoz etme hakkı olduğu kabul edilmiştir. John of Salisbury, kilisenin siyasete hem teoride hem de pratikte hâkim olduğu bir dönemde bu bakış açısının en kesin sunumunu yapmıştır. John of

Salisbury'nin politik görüşlerini de içeren en önemli eseri "Devlet Adamının Kitabı"dır. John of Salisbury tartışmaları kesin olarak sonuçlandırmıştır. Ona göre kilise kesin olarak siyasetin üstündedir. John, hiç tartışmadan her "iki kılıç"ın da ruhban sınıfına ait olduğunu belirtmiştir. Hükümdar, yetkisini kiliseden alır ve hükümdar aslında ruhban sınıfının eline yakışmayanı, daha basit olan yönetim işini yapar. Ruhani otoritenin olduğu gibi seküler otoritenin asıl ve gerçek sahibi olan kilise, Tanrı'nın kanunu yolundan ayrıldığı zaman hükümdarı görevden alma hakkına sahiptir. John of Salisbury, kilisenin siyasi iktidara üstünlüğünü anlatabilmek için bir metafordan (mecaz/benzetme) faydalanmaktadır. John, ülkeyi bir vücuda benzetmektedir. Her organ, grup ve sınıf vücudun kısımlarını sembolik olarak temsil etmektedir. Çiftçiler ve işçiler ayaklara, kamu ve maliye memurları mide ve bağırsaklara, devlet adamları ve askerler vücudun etlerine, meclis kalbe hükümdar ise başa tekabül etmektedir. Kilise ve kilise babaları ise bedenın hükümdarı olan ve onu yöneten ruha benzemektedir. Bütün bu organlar sistematik bir şekilde çalıştığında beden (toplum) sağlıklı bir şekilde yaşar. Aksi takdirde zaman içinde çürüyüp yok olur. John of Salisbury'nin siyaset felsefesinin ikinci önemli iddiası, tiran ile monark arasındaki farktır. Kral, Tanrı'ya ve onun yeryüzündeki temsilcilerine boyun eğmelidir. Aksi halde kral olmaktan çıkıp, tiran hâline gelir. John of Salisbury'ye göre kralın tiranlaşmasının en önemli göstergesi; Tanrı'nın bir lütfu olan yasalara riayet etmemesi, halka zorbalık yapması, kendisini efendi, halkı da köle olarak görmesidir. Kral toplumun sorunlarının sorumluluğunu ve yükünü hisseden iyi niyetli kişidir. Kral kanunlara uyarak yönetir. Oysa tiran kuvvet kullanarak yönetir. Kral halkı için tiran kendi için çalışır. Kanuni iradeden sapmakla tiran aslında Tanrı'nın iradesine saldırmıştır. Tanrı'nın iradesine saldırmak Tanrı'ya meydan okumak ve bizzat Tanrı'ya saldırmaktır. Dolayısıyla John'a göre tiranın öldürülmesi meşru hâle gelmiş olur. Hatta tiranın öldürülmesi meşru olmanın ötesinde doğru, isabetli ve haklıdır. Çünkü kılıcı kötüye kullanan kılıçla yok edilmelidir.

THOMAS OF AQUINAS / AQUİNOLU THOMAS (MS 1225-1274)

Thomas of Aquinas'a göre Tanrı, devleti de toplumun iyiliği için lütfetmiştir ve kral da bu lütfun muhatabıdır. Dolayısıyla sınırsız yetki ve yetkeye sahip değildir. Yetkisini kötüye kullanırsa kilise onu görevden alır. Hayatı ve Siyasi Düşüncesi Thomas, Napoli kenti yakınlarındaki Rocca-Secca şatosunda Aquina kontunun oğlu olarak İtalya'da doğmuştur. Platon'un felsefesi ölçü alınarak Hristiyanlık sadece bir ilham, inanç ve kardeşçe bir sevgi birlikteliği iddiasında olduğu sürece sıkıntı yoktu. Ancak Hristiyanlık kanununun kılıcıyla donatılmış hiyerarşik bir organizasyona dönüşüp dünya hegemonyası için uğraşan, iyi eğitilmiş bürokratlarla bürokrasiye hâkim olmaya çalışan, barışta diplomasi, savaşta ise ordular kullanan bir yapıya dönüşünce iman, ilham ve sevgi birliği fonksiyonu arka plana itilmiştir. Her ne kadar on üçüncü yüzyılda Batı ülkelerinde üniversiteler kurulmuş, ihtisaslaşma başlamış ve seküler bilgi öğrencilere öğretilerek kilise hegemonyasından bir kaçış çabası söz konusu olmuşsa da aynı periyotta Orta Çağ skolastisizmi kilise ile siyaset ve diğer alanlardaki uzlaşmayı kilise lehine olarak sistematize etmiştir. Din, felsefeye hükmetmeye başlamış, ilham ampirik doğrulamaya tercih edilmiş, bilgi inancın gerisine itilmiş, dogma bilime hâkim olmuştur. Başlangıçta din ve felsefe arasında asla bir uzlaşmanın olmayacağı kabul edilmişse de bütün bunlara rağmen felsefe varlığını sürdürmüş; ancak görevi, dinî dogmaları delillendirme ve onları ispat etmekle sınırlı kalmıştır. Thomas'a göre erdem, 'iyi'yi gerçekleştirme bakımından kazanılmış olan eğilimler olmakla birlikte, aynı zamanda Aristoteles'te olduğu gibi, ifrat ve tefrite kaçmaksızın bir altın ortayı takip etmektir. Thomas, Aristoteles'in öğretilerini, ahlak anlayışında olduğu gibi siyasetinde de temel olarak kullanmıştır. Aristoteles'in siyaset öğretilerinden yola çıkarak, kendi siyaset anlayışını, bulunduğu çağın gereklerine göre biçimlendirmiştir. O, devletin kaynağını günah ve kötülükte gören anlayışı reddetmiş, devletin zorunlu bir kurum olduğunu ve bunun günah ve kötülükten önceki masum durumda da gerekli olduğunu kabul etmiştir. Thomas'a göre erdemli yaşamak Tanrı'nın mülküne ulaşmaktır. Eğer insan ve toplum bu yüce hedefe insan gücüyle varabilecekse kral onları doğru yöne sevk edebilir. Ancak insan en yüksek iyiliğe kendi başına ulaşamayacağı gibi, devletle bile ulaşamaz. İnsanın en yüksek iyiliğe ulaşması, ancak Tanrı'nın inayetiyle mümkün olabilir. Dolayısıyla insanın kurtuluşu için Tanrı krallığının temsilcileri olan ruhbanların iktidarına ihtiyaç vardır. Bu iktidarı sağlayacak olan da kilisedir.

WILLIAM OF OCKHAM / OCKHAMLI WILLIAM (MS 1285-1347)

Nominalizmin kurucusu olan William, ilerleyen dönemlerde ontoloji ve epistemoloji konusunda kilisenin öğretilerini oldukça zayıflatacak olan kapıyı aralamıştır. William'in siyaset düşüncesi de iktidarı seküler, suni ve mutlak olmayan bir yapı olarak görmesi nedeniyle büyük ölçüde sekülerdir. Hayatı ve Siyasi Düşüncesi Skolastik felsefenin son dönem en büyük ve en tipik filozofu olan William, İngiltere'de Ockham'da doğduğu için bu isimle tanınmıştır. William genç yaşta, İsa Mesih'in ve havarilerinin kişisel ve ortak herhangi bir mülkiyet edinmedikleri mütevazı ve yoksul bir hayat yaşadıkları, dolayısıyla kilisenin mülkiyet edinmesinin ve dünyalık olarak zenginleşmesinin yanlış olduğunu savunan Fransisken tarikatına girdiği için, bu ve diğer konularda kilisenin öğretilerine muhalif sayılmış ve afroz edilmiştir. William of Ockham'a göre devlet Tanrı'nın bir buyruğu veya tecessümü (cisimleşmesi/somutlaşması) değil, insanların kendi ihtiyaçları için oluşturdukları bir kurumdur.

İnsanların ihtiyaçlarını karşılayabilecek en uygun yönetim biçimi ise monarşidir. Monark kendi kişisel menfaatlerini değil toplumun ortak çıkarlarını ve iyiliğini gözetmeli, devleti oluşturan vatandaşların hak ve özgürlüklerini korumalıdır. Hükümdar vatandaşların her durumda kendisine itaat etmek zorunda olmadığına bilincinde olmalıdır. Böylelikle William'a göre siyasal iktidar mutlak bir yapı değildir. Ona göre kral gücünü halktan almakta ve halkın iyiliğini ve menfaatini gözeterek yönettiği, özgürlüklere saygı gösterdiği sürece otoritesi sınırlandırılmaksızın iktidar sahibidir ve halkın krala itaat etmesi gerekmektedir. Ama tersini yaparsa halkın isyan ederek kralın iktidarına son verme hakkı bulunmaktadır. Bu anlayış William'ın sınırlı dünyevi iktidar anlayışıdır. William of Ockham'ın sınırlı siyasal iktidar anlayışının yanı sıra sınırlı dinsel otorite anlayışı da önem arz eder. Ona göre papanın otoritesi dünyevi alanı kapsamamaktadır ve sadece dinî/ruhani alanla sınırlıdır. William, kendi zamanında kilise ve devlet arasında anlaşmazlıkta devletin tarafını tutmuş ve ruhbanların yetkilerinin sınırlı olması gerektiği konusundaki tavrını fiilen ortaya koymuştur. William'a göre gerektiğinde kilise krallığa, krallık ise kiliseye müdahale edebilme hakkına sahiptir. Keza William of Ockham'a göre hükümdar, kamunun fayda ve iyiliğine (bonum commune) aykırı kararlar alarak bu doğrultuda davranırsa halkın hükümdarı iktidardan indirmek ve öldürmek hakkı bulunmaktadır.

Orta Çağ için sonun başlangıcı olan birçok sebepten söz etmek mümkündür. Ancak bunlar içinde en önemlilerinden biri, on altıncı yüzyılda başlayıp on sekizinci yüzyılın sonuna kadar birçok sonuç doğurmuş olan dindeki reformasyon hareketidir. Orta Çağ'da Katolik uygulamaların doğurduğu rahatsızlığa bir tepki olarak başlayan Rönesans'ın, bizzat dinî bir tepkiye dönüşmemesi düşünülemezdi. Orta Çağ'ın sonlarına doğru dinde reformasyon hareketinin en önemli iki temsilcisi Martin Luther ve John Calvin'dir. Reform hareketi esasta kurumların yeniden dizaynına sebep olmuş, bunun sonucunda Orta Çağ boyunca geçerliliğini sürdürmüş, hâkim olmuş dinî ve siyasi kurumlar ya değiştirilmiş ya ortadan kaldırılmış veya revize edilmiştir. Sonuç olarak yeni bir dinî anlayış ve siyasal düzene geçiş söz konusu olmuştur. Luther ve Calvin, kilisenin otoritesine bağlı devlet iktidarına koşulsuz biat edilmesini talep eden Thomistik düşünceye meydan okuyarak, modern düşüncenin temel fikirlerinden biri olan bireycilik düşüncesinin de dinsel temellerini atmışlardır.

MARTİN LUTHER (1483- 1576)

Orta Çağ'da Katolik Hristiyan kilisesinin aşırı dogmatik düşünce yapısı ve baskıcı tutumu, başlangıçta ılımlı itirazlara sonra ise daha sert karşı duruşlara maruz kalmıştır. Önceleri yalnızca dogmatik düşüncenin pratik yansıması olan siyasi anlayış ve kurumlara karşı yapılan itiraz, daha sonraları, bu tür tutuma neden olan asıl faktöre, yani dinî düşünce yapısına yönelmiştir. İşte Martin Luther Almanya merkezli olarak başlayan ancak daha kısa bir süre içinde bütün Avrupa'ya yayılan bu tür bir itirazı başlatan filozof ve din adamıdır. Hayatı ve Siyaset Düşüncesi Almanya'nın Saksonya bölgesi Eisleben şehrinde doğan Martin Luther, Erfurt Üniversitesinde eğitim gördü. 21 yaşındayken Saint Augustinus tarikatına bağlı bir manastıra girerek ilahiyat eğitimi aldı. Rahip olduktan sonra Wittenberg Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. Aynı üniversitede ders vermeye başlayan Luther, endüljansın yanlış olduğunu belirterek önce bir eleştiri yazısı yazdı. Daha sonra ise Wittenberg Kilisesi'nin kapısına 95 maddelik protesto tezini astı. Zaten gizli bir hoşnutsuzluk ve belirsiz farklı bir arayış içinde olan halk bu harekete belki de Martin Luther'in bile beklemediği büyük bir destek verdi. 1518'de papalık tarafından Luther'e karşı engizisyonunda dava açıldı. Luther yargılandı, dinsizlik ve sapıklıkla suçlandı ve daha sonra aforoz edildi. Luther'in düşünceleri Reformasyon hareketini fiili olarak başlatmış ve çok sayıda insanın ölümüne sebep olan mezhep savaşlarına sebep olmuştur. Protestanlığın temel hareket noktası, Hristiyanlığın aslından uzaklaştırıldığı tezidir. Bu anlayışın bir sonucu olarak Katoliklik ve Ortodoksluğun yanında üçüncü bir Hristiyan mezhebi olan Protestanlık doğmuştur. Hristiyan halkın yaşadığı Avrupa ülkelerinde yönetim genellikle sorumsuz olarak nitelenen yöneticilerin uhdesinde idi. İnsanlar bu yönetim uygulamalarından hoşnut değildi. Diğer yandan yönetimler kilise ile işbirliği hâlindeydi. Bu işbirliğine zemin hazırlayan ana neden ise, Hristiyanlıkta var olan ruhban anlayışıydı. Bu anlayış nedeniyle, feodalleri bile korkutan, hatta zaman zaman onlardan bazılarını aforoz bile etmiş çok güçlü bir ruhban sınıfı oluşmuştur.

Yönetimlerle ruhbanların beraberliği, bu duruma itiraz etme cesaretinde bulunan herkesi ve her tür düşünceyi rahatlıkla etkisiz hâle getirebilmiştir. Reform hareketi Tanrı'yı doğrudan doğruya kendi içinde aradığı için kilisenin aracılığını reddetmiş, Hristiyanlığa aykırı ritüelleri dolayısıyla da zaman zaman takibata uğramıştır. Bu bakımdan Alman mistisizminin idealist bir panteizm olduğu söylenebilir. Luther, mistisizme bağlı kalıp Hristiyanlığın aslına dönmek gerektiği tezini savunarak her ne kadar din adamı bulunmayan bir din (Hristiyanlık) düşünmüşse de teşkilatsız bir dinin (mezhebin) yürüyemeyeceği gerçeğinden dolayı, kilise disiplini ve otoritesinden yoksun bir dinin olabileceğini de düşünmemiştir. Luther'in kiliseyi ve papazı, ruhaniyetin yürüyebilmesi için kabul etmek zorunda kalması ile aynı sebepten dolayı, hem dünyevi işleri yürütmek hem de ruhaniyetin devamı için devletin gerekliliğini kabul ettiği söylenebilir. Çünkü din-devlet ayrımını kabul etmeyen Katolik mezhebinin aksine Protestanlığın bağlayıcı bir devlet teorisi olmamakla birlikte Luther devleti ayrı bir alan olarak görme eğilimindedir. Katolik mezhebi ile Protestan mezhebi arasında siyasi açıdan en önemli fark, Katolik mezhebi kralı kiliseye bağlarken Protestanlık, kilisenin devlete yani krala tâbi olması gerektiğini öngörmektedir. Martin Luther eğer bütün insanlar Hristiyan olsalardı seküler bir otoriteye ihtiyaç olmayabileceğini; ancak durum böyle olmadığından devleti Tanrı'nın bir lütfü olarak görmek gerektiğini düşünmektedir. Nakis adaletin ve düzenin sağlanması için gerekli olan devlet veya kral Tanrı'nın lütfü olduğu için, krala veya devlete karşı gelmek, sebep ne olursa olsun meşru değildir. Çünkü hiçbir isyan masum insanlar ölmeksizin bastırılmaz. Luther'in iki otorite düşüncesi aslında bütün felsefesinin merkezinde yer almaktadır. Doktrin merkezinde Tanrı'nın iki krallık yarattığı fikri

vardır. Biri manevi dünyayı, diğeri ise seküler dünyayı yönetmektedir. Manevi krallık herhangi bir kılıç veya hukuka ihtiyaç olmaksızın Tanrı vahyi ve iman ile yönetilmektedir. Manevi krallığın vatandaşları bütün Hristiyanlardır ve bu yönetim her iki tarafın gönüllüğüne dayandığı için seküler kanun ve kraldan daha üstündür.

Manevi otorite ruha hitap eden, insanları sonsuz yaşama yönlendiren görünmez bir otoritedir. Seküler otoritenin doğası ise oldukça farklıdır. Bu krallığın vatandaşları gerçek ve gönülden iman etmiş Hristiyanlar olmayabilirler; dünyevi istekler, haz ve mülkiyet arzuları olabilir. Bu nedenle seküler krallığın vatandaşları sadece Tanrı sözü ile yönetilemezler. Tanrı'nın bu krallığın vatandaşlarını yönettiği araç, kılıç ve hukuktur. Barış ve düzenin sağlanması için insanoğluna dünyevi krallığı bahşeden Tanrı, böylece hem manevi krallığın hem de dünyevi krallığın kurucusu ve efendisi olmaktadır. Luther'e göre iki hükümet de aslında Tanrı'nın, kötülüğün/şeytanın hâkimiyetine karşı lütfettiği silahlardır. Eğer ilahi mesaj dikkate alınmaz ve Tanrı otoritesi hâkim olmazsa, bu kez Tanrı dünyevi iktidarı devreye sokar ve günahkâr vatandaşları cezalandırır. Anlaşılacağı gibi Luther'in sisteminde din ve devlet birbirinden ayrı olsa da sıkı bir ilişki içindedir. Luther dünyevi iktidarı kilisenin tahakkümünden kurtarmak için laiklerin de içinde bulunduğu bir konseyin oluşturulmasını önermektedir. Bu, kilise- siyaset ilişkisi açısından da bir reformdu. Kilisenin kendi arazileri dışındaki toprakların gelirleri üzerindeki hâkimiyeti kaldırılacak, maddi konulardaki yetki seküler otoriteye bırakılacaktı. Papa, rahipler ve piskoposlar manevi dünyanın işlerini düzenlemekle sorumlu olacaklar, hiçbir şekilde seküler işlere karışmayacaklardır. Martin Luther'e göre her Hristiyan seküler otoriteye itaat etmek zorundadır. Her vatandaş var olan seküler kanunlara uymalı, vergisini ödemeli ve diğer görevlerini yerine getirmelidir. Her Hristiyan herhangi bir çıkar gözetmeksizin, dünyevi iktidara sevgiyle hizmet etmelidir. Dünyevi hükümete itaatsizlik, Tanrı'ya itaatsizliktir. Hatta hükümetin uygulamaları haksız ve zalimce bile olabilir. Bu da itaatsizliğin nedeni olamaz.

JOHN CALVİN (1509-1564)

Martin Luther'in başlattığı hareket, birçok taraftar bulmuş ve Avrupa'nın farklı ülke ve bölgelerinde savunulmuş ve örgütlenmiştir. Calvin, Avrupa'nın farklı şehirlerinde Protestanlığı yaymaya çalışsa da asıl etkili olduğu yer Cenevre'dir. Calvin Fransa'da doğmasına rağmen, Fransa'daki Katolik yapıların sert ve acımasız uygulamaları nedeniyle oradan ayrılarak önce Almanya'ya daha sonra da Cenevre'ye giderek, düşüncelerini burada anlatma ve yaşama fırsatı bulmuştur. Hayatı ve Siyaset Düşüncesi Fransız din reformcusu, Protestanlık mezhebinin kurucu fikir babalarından, ilahiyatçı, filozof, devlet adamı ve hukukçu olan Calvin Noyon, Picardy, Fransa'da doğdu. Orta sınıf bir aileye mensup olan Calvin'i babası rahip olması için eğitim almak üzere Paris Üniversitesi'ne gönderdi. Ancak daha sonra hukukçu olmaya karar vererek 1528'den 1531'e kadar Orleans ve Bourges hukuk fakültelerinde okudu ve sonra Paris'e geri döndü. O dönemlerde radikal bir öğrenci hareketi olan, İncil'in orijinal diline dönülerek hem kilise hem de toplumda reform yapılmasını amaçlayan, reformcu hümanizmin etkisi altında kaldı. Diğer Protestan liderlerle işbirliği hâlinde Katolik anlayışla mücadele etmek ve yeni düşünce biçimini hayata geçirmek için hiç durmaksızın çalıştı. 1564'e geldiğinde üstlendiği sorumluluklardan dolayı artık birçok psikolojik ve fiziksel rahatsızlıkla mücadele edecek gücü kalmamıştı ve hayatını kaybetti. Protestan hareketin Katolik egemenliğini zayıflatmasından sonra yerel prenslikler daha güçlü hâle gelmiş, seküler yöneticiler papalığın boşluğunu doldurmaya başlamışlardır. Ancak Calvin'nin bu boşluğun bir sonucu olarak Cenevre'de oluşturduğu yönetim, söylediğimiz gibi teokratik niteliklidir. Calvin, siyasi düşünce konusunda Luther gibi Saint Thomas'tan ziyade Saint Augustinus'un fikirlerine daha yakın durmaktadır. Ona göre insanlar günahkâr varlıklar olarak kendi akıl ve iradeleriyle Tanrı bilgisine ve kurtuluşa eremezler. İman etmekten başka çareleri olmayan günahkârların devletin yardımına ihtiyaçları vardır. Ancak Calvin Tanrı'nın önceden kimin kurtulacağını kimin kurtulmayacağını belirlediğini de (predestination) söyleyerek bu konuda katı bir kadercilik (alın yazısı) öngörmüştür. Siyasal görüşlerinin çoğunu ortaya koyduğu eseri olan "Hristiyan Dininin Kurumları (1535) (The Institutes of the Christian Religion)" isimli kitabında kadercilik konusundaki düşüncelerinin siyasi uzantısı sayılabilecek, 'Prenslerin ve yöneticilerin otoritesi Tanrı'dan gelmektedir.', dolayısıyla 'Kim yönetime karşı gelirse Tanrı'ya karşı gelmiş olur.' gibi birçok düşüncesini, Kitab-ı Mukaddes'ten yaptığı alıntılarla desteklemektedir. Calvin, iki tür krallıktan söz etmektedir. Bunlardan biri ruhların sonsuz yaşamıyla ilgili olan, vicdanın dindarca davranış ve Tanrı'nın hizmetiyle biçimlendiği ruhani krallık, diğeri de insanların maddi-bedensel yönetimi olan, beslenme, giyim- kuşam, komşularla ilişkiler vb. konularda kutsal yasaya, dürüstlüğe dayalı kanunlar çıkararak insanları yöneten dünyevi krallıktır. Luther, kiliseyi devlete bağımlı kılarken; Calvin kilisenin devlete karşı özerkliğinden yanadır. Kilise ile devletin görevlerinin ayrı olduğunu belirterek laiklik denebilecek ilkelerden söz eder. Ancak bütün bunlara rağmen bu iki yönetimin de aslında Tanrısal olana hizmet etme amacı taşıdığını belirterek devleti, Saint Augustinus gibi zorunlu bir kötülük olarak görmez. Ona göre devlet vatandaşların, kilisenin belirlediği şekilde dine uygun bir yaşam sürmelerinin garantisi ve onları bu konuda zorlayıcı olan bir kurumdur. John Calvin'e göre, yöneticinin iktidarı halktan değil Tanrı'dan geldiği için, yöneticinin işine karışmamalı, emir verilmedikçe hiçbir işe müdahale edilmemelidir. Yöneticinin otoritesini kabul etmemek akıl işi

değildir. Yönetici merhametsiz ve adaletsiz de olsa ona itaat edilmelidir. Çünkü adaletsiz ve zalim yöneticiyi, Tanrı insanların günahlarından dolayı onları cezalandırmak için göndermiştir. Calvin'in önemli yanlarından biri de kapitalizme giden yolu açmış olmasıdır. Calvin'in orta sınıfta yeni büyümeye başlamış olan tüccarların sermaye temin etmelerini ve biriken yeni sermayenin üretime aktarılması sonucu sermayedarların sermayelerinin büyümesinin ve yeni sermayedarların türemesinin önünü açtığı iddia edilmiştir.

Filozofların düşünceleri, yaşadıkları çağın sorunlarından çok da bağımsız değildir. Orta Çağ Avrupası'nda kilise babalarının siyaset erkini ele geçirip, bütün halkın, hatta kralların kaderini bile belirleyecek hâle gelmesi, kralların kendi erklerini kendilerinin kullanma çabası içine girmelerine sebep olmuştur. Ancak ne var ki bu mücadele sonrasında kiliseyi kısmen etkisiz hâle getiren siyasal sahipleri, kilisenin baskıya alıştırdığı, sürü olarak kabul edilen halka bu kez kendileri baskı yapmaya ve sorumlulukları altındaki halkı adaletsizlikle yönetmeye başlamışlardır. Bu noktada elbette kiliseden kısmen bağımsızlaşan kralların Katolik kilisesiyle işbirlikleri söz konusu olmuştur. Bu nedenle siyasal itirazlar da baskının asıl kaynağı olan dinî anlayış üzerinden şekillenmiştir. Dolayısıyla Katolikliğin karşısına Protestanlık çıkmıştır. Bu mücadele içerisinde, on altıncı yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan Fransız Reform Kilisesi'nin mensuplarına, yani Protestanların monarşiye karşı çıkan teorisyenlerine "monarkomak" ismi verilmektedir. Bunlar, kralların sınırsız yetkilerle donatılmış olarak halkın efendileri olmadığını, yalnızca birer görevli olduklarını, egemenliğin halka ait olduğunu, yetkinin kaynağının halk olması bir yana sınırlarının da yine halk tarafından belirleneceğini savunmuşlardır.

ETIENNE DE LA BOETIE (1530- 1563)

La Boetie, siyasi düşünce tarihine önemli katkıları olmuş bir düşünürdür. Düşünürün yazdığı "Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev" isimli eser, kayda değer bir zekanın ürünü olarak, siyaset felsefesi ve biliminde çok şey katmıştır. Hayatı ve Siyaset Görüşü Etienne de La Boetie, 1530'da Sarlat, Perigord, Fransa'da doğdu. Onun yaşadığı dönem Fransa'sında en önemli problem, din ve mezhep savaşlarıydı. Yönetimdeki mevcut krallık hem Katolik-Protestan çatışmalarını önlemeye çalışıyor hem de merkezî dinî otoriteden bağımsızlaşma çabası veriyordu. Uzlaştırımacı bir yapısı olan ve çatışma ortamının huzursuzluğunu yaşayan La Boetie, dinsel hoşgörü ilkesini öne çıkaran, Katolikliğin devlet dini olmasını ve Protestanlara da inanç ve ibadet özgürlüğü tanınmasını savunan Politikler Partisi içinde faydalı olacağına inanıyordu. İçinde yer aldığı parti ve dolayısıyla La Boetie de bunu yapabilmek için monarşinin güçlendirilmesi ve kilisenin de krallığa bağlanması gerektiğini iddia ediyorlardı. La Boetie bu düşüncelerinin hayata geçebilmesi için Protestanlara ibadet özgürlüğü tanıyan 17 Ocak 1562 tarihli Ocak Fermanı'nı savunan bir yazı yayınlamış, bu yazısında milli birliği korumak amacıyla monarşinin güçlendirilmesi ve milli birliğe zarar veren mezhep kavgalarının bitmesi gerektiğini savunmuştur. La Boetie'nin tam olarak monarkomaklar içinde değerlendirilmesi çok doğru olmayacaktır. Çünkü kabul ettiği siyasal sistem monarşiyi reddetmemekte, aksine savunmaktadır. Peki neden La Boetie hep monarkomak olarak bilinmiş, öyle kabul edilmiştir? Bunun teorik nedeni, savunduğu fikirlerin, o dönem krallıklara ve kiliseye karşı mücadele edenlerin kullanmasına müsait olması, yani Protestan direnişçilerin savunduğu fikirlere paralel fikirler savunmasıdır. Pratik neden ise Saint Barthelemy katliamı veya kıyımı olarak bilinen hadisenin tetiklediği karşı olaylarda, La Boetie'nin kitabının bir propaganda aracı olarak kullanılmasıdır. Etienne de La Boetie, insan doğasının özgürlük olduğunu ve aslında insanın, bu doğasını korumak istediğini ve köle veya kul olmak istemediğini belirtir. Ancak zaman içinde her toplumda bir şekilde oluşan iktidarlar insanın özgürlüğünü elinden alır ve insanı köleleştirir. İnsanın bu köleliği kabul etmesi esasta normal görünmese de iktidar olma durumu zamana yayılarak, insan köleliğinin, doğasına uygun olmadığını bile fark etmez hâle gelir. Bu yöneten ve yönetilen ortamı insan doğasını yozlaştırır ve zaman içinde insan kul olmayı kabullenir, hatta arzu etmeye başlar. Bu noktadan sonra artık insanın siyasal yönetimi reddedip özgürleşmesi hemen hemen imkânsız hâle gelir. Bütün bunlara rağmen La Boetie, devlete karşı bir kalkışmayı da öngörmez. Hele krala karşı bunun hiçbir anlamı yoktur. Çünkü insanlar özgürleşmeye, yani krala kulluk etmemeye karar verince, krallık zaten kendiliğinden ortadan kalkar. Ancak düşünür, insanların gönüllü köleliği arzular hâle geldikten sonra bunun neredeyse mümkün olmadığını belirtir. Ancak yine de her dönemde kölelikten en küçük bir tat almayan, tam olarak farkında olmasa da özgürlüğün tadını hisseden bilge insanların var olacağını ifade eder.

THEODORE BEZA (1519- 1605)

Beza da Boetie gibi, Katolik baskıyı, hatta belki ölümü göze alarak, yurttaşlara insanca yaşama hakkı tanımayan yönetimlere karşı mücadele etmiş bir düşünürdür. Katolikliğe karşı açık bir şekilde Protestanlığı savunmuş, iktidarı ellerinde bulunduran Katoliklerin uygulamalarına fikirselsel ve fiili itiraz etmiştir. Hayatı ve Siyaset Görüşü Theodore Beza, 1519'da Vezeley, Burgonya, Fransa'da doğdu. Cenevre'de Calvin'den sonra onun yerine geçen Beza kadar herhalde hiçbir reformcu büyük

suçlamalara maruz kalmamıştır. Ona karşı yapılar iftiralara çoğu, kaleminin gücünden korkan Katolik muhaliflerden gelmiştir. Ancak bütün her şeye rağmen Calvinizm, Beza tarafından yayılmış ve çağdaş olanlar da dahil olmak üzere, sonraki Calvinciler bu öğretiyi Beza'dan öğrenmişlerdir. Beza'nın Fransız Protestanlığına da büyük bir katkısı oldu. 1561'de Fransa'nın Poissy kentinde düzenlenen ve Fransa'dan 11 reformcu papaz, İsviçre delegesi, Fransız Roma Katolik Piskoposu, Fransa Kralı ve Kraliçe Anne Catherine de Medici'nin de katıldığı önemli bir tartışma toplantısına katıldı. Toplantıda konuşmalar bir sonuca varmadı. Ancak Beza'nın, Protestan davasını savunurken, Roma piskoposları tarafından sözü sık sık kesilmesine rağmen, yaptığı konuşma, Kraliçe Anne Catherine de Medici üzerinde etkili oldu. Bunun sonucunda ise Kraliçe, Fransız Protestanlarına kısmi bir özgürlük tanıdı. Theodore Beza'nın siyaset, devlet, iktidar vb. ile ilgili düşünceleri, yaşadığı dönemin siyasi olaylarıyla doğrudan ilgilidir. Örneğin daha önce de bahsi geçen Saint Barthelemy katliamı ve Katoliklerin diğer zulümleri Beza'nın düşüncelerinin olgunlaşmasında önemli bir yere sahiptir. Beza'ya göre iktidarın kaynağında Tanrı vardır ve sınırsız iktidar Tanrı'ya aittir. Vatandaşların kayıtsız ve şartsız itaatleri ancak Tanrı'ya karşı olabilir. Kral, Tanrı tarafından vatandaşların rahat yaşayabilmelerini sağlamak üzere düzeni oluşturmak ve devam ettirmek için tayin edilmiştir. Tanrı'nın yeryüzündeki vekili sıfatıyla emreden krallar, hukuk ilkelerine ve var olan düzenin kanunlarına da uymak zorundadırlar. İlk dönemlerinde, monarkın yaptığı kötülöklere rağmen, halka direnme hakkı tanımayan ve itaati öngören Beza'nın, daha sonraki dönemlerde fikirleri değişmiştir. Beza'ya göre dünyevi iktidarı ellerinde bulunduranlar, emirlerini Tanrı adına vermektedirler. Kralın, sadece Tanrı buyruklarına uygun emirler verdiği sürece yurttaşlardan itaat etmelerini isteme hakkı bulunmaktadır. Kralın verdiği emirler eğer Tanrı buyruklarına uymuyorsa, yurttaşlar kralın değil, Tanrı'nın buyruklarına uymalı ve gereğini yapmalıdırlar. Tiranaya karşı silahlı mücadele ile onu aşağı almaya, söylediğimiz gibi erken dönemlerinde İsa peygamberi örnek alıp boyun eğmek gerektiği teziyle sıcak bakmayan Beza, geç dönemlerinde bunun aksini telkin etmektedir. Beza, yönetimin aslında kral ile halk arasındaki bir sözleşmeyle kurulup ve devam ettiğini düşünür. Eğer kral, sözleşmenin dayandığı temeller olan Tanrı buyruğunu, doğal hukuku ve adaleti ihlal eder, bunlara saygı göstermezse, sözleşme düşmüş olur. Bu durumda yurttaşın iktidara direnme, onu değiştirme hakkı doğmaktadır. Ancak eğer direnecek olanlar sayıca az iseler, o zaman ya Tanrı'ya kralın düzelmesi için yalvarmak ya da ülkeyi terk etmek en doğru yoldur. Fakat tirana karşı direnecek yurttaşlar sayıca yeterliyse, o takdirde önce kralı hukuka uygun hareket etmeye davet edeceklerdir. Tiran yanlıştan döner ve adaletle yönetmeye başlarsa direnmeye ihtiyaç kalmaz; ancak zulüm devam ederse cebir kullanarak baskı yönetimine son verirler. Yurttaşlar bunu yaparken yabancı bir ülkeden yardım bile alabilirler. Theodore Beza, Calvin'den çok etkilenmesine, hatta onun yerine geçmesine rağmen, Calvin'in her ne olursa olsun halka, iktidara direnme hakkı vermemesine karşın, Beza aksine zalim yöneticinin halk tarafından değiştirilmesi gerektiğini telkin ederek ondan ayrılmıştır.

STEPHANUS JUNIUS BRUTUS (?-?)

Brutus, aşağıda da bahsedileceği gibi, müstear bir isimdir. Kitabın yazarının asıl adı değildir. Yazarın müstear isim kullanmasının nedeni büyük olasılıkla, dönemindeki aşırı baskı, yargılanma ve ölüm korkusudur. Ancak yazdığı kitap, yazarın iyi bir eğitim almış çok entelektüel birisi olduğunu hemen hissettirmekte ve siyaset düşüncesi tarihine katkı sağlamış bir eserdir. Yazarın İsmine Dair Tartışma ve Siyaset Görüşü Bir Protestan Huguenot yazar ve diplomat olan ve yazarı müstear isim kullanılarak Stephanus Junius Brutus olarak belirtilen "Tiranlara Karşı Özgürlüğün Savunulması (Vindiciae Contra Tyrannos)" adlı kitabın asıl yazarı olduğu kabul edilen Hubert Languet, Vitteaux, Burgundy, Fransa'da doğdu. "Vindiciae Contra Tyrannos"ta yazar, doğanın kanunlarının bile insanoğluna yaşamayı, özgürlüğü sürdürmeyi ve korumayı hem öğretip hem de emrettiğini belirtmektedir. Çünkü düşünöre göre, özgürlüğün olmaması durumunda hayatın tadı olmayacağından, yaşamaya bile değmez. Doğa, hayatta kalma ve özgür olma kuralını bütün canlılara vermiştir. Kurtlara karşı köpeklerde, aslanlara karşı boğalarda, atmacaya karşı serçede bir korunma içgüdüğü olduğu gibi, insanın yalnızca bir canlı olma özelliği bile dikkate alınsa, tiranlara ve haksız yönetimle kendine acı çektirenlere karşı direnmesi doğallığın ona tanıdığı, akla, hatta içgüdülere bile uygun bir gerekliliktir. Bu nedenle tiranlara karşı kendini savunmanın gerekliliğini sorgulayan kimse, doğal olanın tanıdığı hakkı, hatta insanlığının gerektirdiği niteliği sorgulamış olur. Bu durum bireysel olmanın ötesinde, kamusal açıdan da aynıdır. Mülkiyeti, egemenliği, adaleti ve doğal olanın sınırlarını ihlal eden iktidara karşı, her erkek bu ilkeleri savunmak zorundadır. Kralın iktidara gelmesinde iki tür sözleşme mevcuttur. Birincisi halkın, Tanrı'nın tebaası olduğu anlayışıyla, Tanrı, kral ve halk arasında olan sözleşme; ikincisi ise kral ile halk arasında olan sözleşme. Birincisi ele alındığında "Tyrannos"ta, kralın kendisi ve bütün halk Tanrı'yı, Kutsal Kitap'ta ortaya koyduğu buyruklar doğrultusunda onurlandıracak ve O'na kulluk edeceklerdir. Tanrı'nın emirlerine uydukları sürece, Tanrı onların devletine yardım edecek, onları koruyacaktır. Zaten bunun aksini yaptıklarında Tanrı onları terk edecek, yok edecek, bu hiyanetin bedelini ödeyecektir. Bu durum Kutsal Kitap'ın çeşitli yerlerinde belirtilmiştir. Yani Tanrı, "Tanrı-kral-halk" arasındaki sözleşmeye göre, krallara, krallık yetkisi vermekte, halka ise ona itaati emretmektedir. Yurttaşlar eğer haksız yere isyan çıkarıp anlaşmayı ihlal ederlerse, topraklarından

sürülürler. Ancak krallar da Tanrı'nın kuludur ve verilen yetkiyi kötüye kullanıp, kendilerini halka adamaz ve suç işlerlerse, kendilerine verilen yetkiden mahrum bırakılmayı hak ederler. Düşünür “Tyrannos”ta, yönetimi giderek yeryüzüne indirmekte ve siyasetin insan eylemi olduğunu temellendirmektedir. Tanrı'nın fiilen ortaya çıkıp kralları atamadığını, atamanın O'nun koyduğu ilkeler doğrultusunda insanlar tarafından yapıldığını ve kralın kendisine yetkiyi halkın verdiğini bilmesi gerektiğini ifade etmektedir. İkinci sözleşme ele alındığında; “Tyrannos”ta kral ile halk arasındaki anlaşmanın, halkın şartlar koyup, kraldan akitlerin uygulanmasını istemek ve kralın da bunun için söz verdiği şeklinde başladığı belirtilmektedir. Burada şartları koyan tarafın, yani halkın konumu, yasal olarak kraldan daha üstündür. İkinci olarak halk krala adaletle ve yasalara uygun bir şekilde yönetip yönetmeyeceğini sorar. Kral bu soruya ‘evet’ dedikten sonra, halk da kral sözünü tuttuğu sürece ona itaat edeceğini ve isyan etmeyeceğini belirtir. Bu sözleşme sonrasında kral sözünden dönerse, halkın da sözünden dönme hakkı doğar.

BELLİ BAŞLI İSLAM MEZHEPLERİNDE (EKOLLERİNDE) SİYASİ DÜŞÜNCE

Bu ünite de dün ve bugün İslam dünyasında farklılaşan siyasi görüşlerin düşünce temellerinin ana hatlarıyla ele alınması hedeflenmektedir. İslam dünyasında ortaya çıkan onlarca siyasi mezhebi ve bunların alt kollarını meydana getiren siyasi düşünceleri incelemeye gerek de yoktur, imkân da. Bu bakımdan ünite de, etkileri günümüzde hala canlı şekilde devam eden belli başlı akımlar olarak Haricilik, Şiilik ve Sünnilik ele alınacaktır.

İSLAM SİYASİ DÜŞÜNCESİNİ ANLAMAYA GİRİŞ

İslam dünyasında yeşeren siyasi görüşler elbette ki İslam dininin prensipleri ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) uygulamalarıyla doğrudan ilgilidir. Bununla birlikte bunda İslam'ın doğduğu Arap yarımadasının kendisine özgü fiziki şartlarının, İslamiyet öncesi Arap kavimlerinin geçim imkânlarının, iklimin ve İslamiyet öncesi kültürün belirli derecede payları vardır. İslam dünyasında din-devlet ilişkilerinin Batı'dakinden oldukça farklı seyretmesi, mesela laiklik problemi ve ona bağlı konuların önem derecesi bu şartların bir bütün olarak değerlendirilmesiyle açıklanabilir. Tarih boyunca Arabistan'da merkezi-teşkilatlı bir devlet yapısı yoktu.. Çeşitli kabileler vardı ve Hz. Muhammed'in de mensubu olduğu Kureyş bu kabilelerin yöneticisi durumundaydı. Ancak Kureyş'in otoritesi günümüzde bilinen devlet otoritesinden ziyade "eşitler arasında birinci" bir konuma sahipti. Hz. Muhammed peygamberliğini ilan ettikten sonra müşrik toplumun direnci, hatta ağır baskısıyla karşılaşınca kendisine inanan Müslümanlarla birlikte Medine'ye hicret etti (MS 622). Burada Hz. Muhammed'in önderliğinde "Medine Vesikası" olarak bilinen siyasi düşüncede önemli yeri olan bir belge imzalandı. Bu belge ile Müslümanlar, Müşrikler ve Yahudiler'in karşılıklı hak ve hükümlülükleri çoğulculuk esasına göre düzenlenmişti. Hz. Muhammed vefatından 1 yıl önce 100.000'den fazla olduğu ifade edilen bir topluluğa Veda Hutbesi'ni okudu. Bu hutbede faizin yasaklanması, kadın ve erkeklerin karşılıklı haklara sahip olması, etnik kökene dayalı milliyetçiliğin yasaklanması, mülkiyet hakkı gibi insanlık tarihinin başlıca siyasi sorunlarıyla ilgili ifadeler de yer almaktadır. Hz. Muhammed'e indirilen dinin siyasilik boyutu özellikle 20. yüzyıl ve sonrasında sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Hz. Muhammed bilinen anlamda bir devlet başkanı mıydı? Hatta daha temelde bütün semavi dinlerin başta gelen amaçlarından biri de "dünya otoritesini" inananların ele geçirmesi midir? Hz. Muhammed'in kurduğu düzen bu günkü modern devletle ne ölçüde ortak paydalara sahiptir? Bu ve benzeri sorulara cevap vermek hiç de kolay değildir. Bununla birlikte siyasi organizasyonun şekli ne olursa olsun İslam da siyasi düşünceye yön veren bir takım sabit ilkeler vardır. Siyasi konuları doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren konularla ilgili olarak "adalet", "şûrâ (danışma)", "emanetin ehline verilmesi", "iyiliğin emredilmesi, kötülükten sakındırma" ilkeleri vardır. Yöneten ve yönetilenleri aynı anda kuşatan bu ilkelerin varlığı şöyle bir yargıya haklılık kazandırır: Müslüman yöneticiler otokrat olabilseler bile gerçek anlamda despota dönüşemezler. Çünkü bu pozisyon dakiler İslam'ın temel ilkelerini savaştırmayı göze alsalar bile büsbütün onları yok sayamazlar.

İSLAM TARİHİNDE/DÜNYASINDA BAŞLICA SİYASİ MEZHEPLER (EKOLLER) VE ANA HATLARIYLA SİYASİ GÖRÜŞLERİ

İslam dünyasında Hz. Muhammed'in vefatı sonra bir takım anlayış farkları ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkların kümelendiği çatılara mezhep denilmiştir. İnanç, hukuk alanlarında çok fazla örnekleri görülen mezheplerin çekirdeğini büyük ölçüde siyasi alandaki görüş farklılıklarının oluşturduğu söylenebilir. İslam tarihinde etkileri dikkate alındığında bunlardan üçü, doğuş sırasına göre incelenmektedir. Haricilik ve Siyasi Görüşleri "Haric" kelimesinin çoğulu olan "havaric (Hariciler)", Sıffin savaşındaki "Hakem olayı"na tepki olarak ortaya çıkmıştır. Hakeme başvurmayı kabul ettiği için Hz. Ali'yi küfürle itham ederek ondan ayrılan bu grup, İslam tarihinde en radikal tutumların temsilcileridir. Çünkü ilk hareket noktaları devrimdir. Devletin kökeni, devlet başkanının nitelikleri Sosyal tabaka olarak İslamiyet öncesi ezilmiş gruplardan gelen Hariciler, siyasi bir otoritenin varlığı konusunda İslam tarihinde en az ısrarcı olan akımdır. Bu yüzden onlara İslam dünyasının felsefi anarşistleri yakıştırması yapılmıştır. Hariciler, bir otoriteye ihtiyaç görüldüğü durumlarda bile yöneticinin (devlet başkanının) özellikleri konusunda her türlü idealizmden uzak görüşler ileri sürmüşlerdir. "Kureyş" ırkına mensup olmayı yönetici olmanın gerekli, zorunlu şartı görmemişlerdir. Onlara göre sıradan bir kişi, yeter ki adalet ve dindarlık şartlarını taşısın bu makama geçebilir. Siyasi otoriteye itaatın sınırları Siyasi otoriteye itaat konusunda en net tavra Hariciler sahiptir. Devleti yönetme makamında her kim olursa olsun dinî emirleri yorumsuz bir şekilde uygulamakla görevlidir.

Bu durumda kendisine itaat edilir. Aksi hâlde yönetici ya da yönetici kadro devrimle uzaklaştırılmayı hak eder. Bu çerçevede devrime başvurmanın sayısal kriterleri çok net belirlenmiştir. Zalim/kâfir olarak nitelenen yönetici karşısında inananların sayısı üçten az ise bunların devrime başvurmayıp beklemeleri caiz olabilir; ama bu sayı kırka ulaşıncı kılıç çekmek, devrim yapmak vaciptir. Günümüzde kendilerini “El-Kaide” olarak tanıtan gurupların, “Boko Haram”, “İŞİD” gibi akımların beslendikleri damarın Haricilik olduğu söylenebilir. Şiilik ve Siyasi Görüşleri Doğu sırası dikkate alındığında siyasi düşüncede ikinci önemli mezhep Şiiliktir. Keysaniye, Zeydiye, İmamiye, Gulat-ı Şia, İsmailiye gibi alt kollarıyla günümüzde Şiilerin toplam Müslüman nüfus içindeki payları %16-%17’ye tekabül etmektedir. Kelime olarak Şiya (desteklemek, taraftar olmak) kökünden türeyen Şia’nın mensuplarına göre siyasi otorite ve buna bağlı konular temelde aklın değil, inancın konusudur. Yani bu konular doğrudan doğruya vahye dayanmaktadır. Devletin kökeni, devlet başkanının nitelikleri Şiilik mezhebine göre devletin kökeni, insan aklının dışındadır. İlahi iradenin ta kendisinden kaynaklanmaktadır.

Siyasi otoritenin kökenine ilahi iradeyi yerleştiren Şiilere göre Hz. Muhammed (s.a.v) kendisinden sonra yönetici olarak Hz. Ali’nin atanmasını risalet (peygamberlik) görevinin bir parçası olarak sahabelerine vasiyet etmiştir. Kısaca onlara göre Müslümanlar devlet başkanını seçimle belirleyemezler. Şiiler, yöneticinin Kureyş kabilesi içinden olması genel ilkesini bile yeterli görmezler. Onlara göre bu hak Kureyş’in çok daha özel bir halkasına (ehl-i beyt) aittir. Onlara göre “12 imam” bahsedilen bu zincirin altın halkalarıdır. “Ehl-i beyt”ten gelen yöneticiler gerek nesep gerekse aldıkları terbiye gereği peygamberler gibi masum (günahsız) kabul edilir. Bu bilgiler ışığında Şia otorite teorisinin Weberyen anlamda “karizmatik otorite”ye denk düştüğü söylenebilir. Siyasi otoriteye itaatın sınırları Şiilikte siyasi otoriteye itaatın ilke ve sınırları, siyasi otoritenin konusunun doğrudan inanç olmasıyla yakın bir ilgisi vardır. Onlara göre Hz. Ali doğrudan Hz. Muhammed tarafından vekil olarak vasiyet edildiği için tek (yegâne) meşru otorite kendisi ve onun soyundan gelenlerdir.

Dolayısıyla Hz. Ali’nin yöneticiliğine kadar ki işleyen süreç Şia mensuplarına göre meşru değildir. Çünkü kendisinden önceki dönemlerde (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman) peygamberin emri yok sayılmıştır. Keza kendisinden sonraki süreç de “ehl-i beyt” devre dışı kaldığı için yönetimde kim olduğu ve uygulamanın ne olduğuna bakılmaksızın reddedilmektedir. Bu genel bilgiler ışığında Şiilerin siyasi otoriteye itaat konusunda görüşleri çifte bir bakış açısıyla ele alınabilir: 1-Siyasi iktidar, “ehl-i beyt”ten, yani Hz. Ali ve onun soyundan meydana geliyorsa bu durumda yönetilenlerin kayıtsız şartsız itaati söz konusudur. Çünkü “ehl-i beyt” halkası içinde olan bir yönetici peygambervari masumdur. Buna göre Şiilik düşüncesinde” ehl-i beyt” imamları (yöneticileri) kararlarında hatadan uzak olduğu için onlara karşı muhalefet kategorik olarak mümkün değildir. 2-Siyasi iktidar “ehl-i beyt” dışından oluşmuş ise asla meşru değildir. Böyle bir yönetime uyulmaz. Pratikte bazı Şii ekoller bu durumda devrimi savunurken bazıları da gaip yöneticinin (beklenen mehdi) geri gelişine kadar gizlenme (takiyye) stratejini önerirler. Sünnilik ve Siyasi Görüşleri Siyasi mezheplerinin sonuncusu olarak incelenen Sünnilik, Hz. Muhammed sonrasında yönetimin şekillenmesinde Kur’an, sünnet ilkeleriyle birlikte ilk dönem uygulamalarını ölçüt alan anlayıştır. Kısaca Sünnilik; dinî yaşamın şekillenmesinde Kuran ve sünnetin yanında, hukukçuların yorumuna (kıyas-ı fukaha), Müslüman toplumun bir konuda uzlaştığı ortak ilke ve uygulamalara (icma-yı ümmet) referans değeri atfeder. Bugün dünyada Müslümanların kahir ekseriyeti (baskın çoğunluğu) bu mezhebin taraftarıdır. Devletin kökeni, devlet başkanının nitelikleri Sünnilikte devletin kökeni, pek çok organizmacı düşünür gibi insanın iş bölümüne muhtaç yapısıyla açıklanmaktadır. Öte yandan insanın, arzu ve isteklerinin peşine takılarak hak ve adaletten sapabileceği varsayımı, Sünnilikte bir ölçüde sözleşmecî motifleri de akla getirmektedir. Bir siyasi iktidarın mutlak gerekliliği noktasında Şiilerle ortak anlayışa sahip Sünnilik, siyasi iktidarın iş başına gelme yöntemi, siyasi iktidara itaatın sınırları konusunda Şiilikten çok farklı siyasi görüşlere sahiptir. Bunun başlıca nedeni, Şiiliğin aksine Sünniliğin iktidarın temelini din konusu olmaktan ziyade akıl konusu olarak ele almasıdır. Sünni anlayışa göre risalet (peygamberlik) görevi sona ermiştir. Ondan sonra gelecek yöneticiler Hz. Muhammed’in peygamberlik misyonunun vekili olamazlar. Olsa olsa siyasi (dünyevi) liderliğinin temsilcisi sayılabilirler. Sünnilere göre Hz. Muhammed kendisinden sonra bir yönetici belirlememiş, bunu Müslüman topluluğun tercihine bırakmıştır. Bu anlayışa bağlı olarak tarihte 4 halife olarak bilinen yöneticilerin iktidarı meşru kabul edilmiştir. Siyasi otoriteye itaatın sınırları Dünyevi otoritenin kaynağı genel olarak akıl kabul edildiği için teorik olarak Sünnilikte yöneticilerin hata edebileceği varsayıldığından onlara karşı muhalefet imkânı ortaya çıkmaktadır. “Allah’a, Peygambere ve sizden olan “u’lü-l emre itaat edin.” ayetinde itaat edilmesi gereken üçüncü kategorinin tanımlayıcı ön ekini teşkil eden “sizden olan” a Sünniler, “sizin seçtiğiniz” ve de “sizin adalet ilkelerinize” bağlı olanlar şeklinde anlam yüklemişlerdir. Buna göre Sünnilikte genel olarak yöneticinin nihai olarak halkın rızasıyla (seçim) iş başına gelmesi ve adaletle yönetmesi durumunda itaat tamdır. Bununla birlikte Sünnilik düşüncesinde otoriteye itaat konusundaki sınırlar zaman içinde büyük revizyona uğramıştır. Denebilir ki tarihsel şartların zorlaşması, Müslüman toplumların yüz yüze kaldığı güvenlik problemleri Sünni siyasi düşüncenin rasyonel yöne evrilmesinin önünü açmıştır. İslam tarihinin nedeysen her döneminde hilafet güçlerini ve Müslümanların geniş bir kesiminin yönetim

sorumluluğunu üstlenmesi nedeniyle otorite-itaat dengesinde en çok Sünniler zorlanmıştır. Denebilir ki mevcut durumun korunması endişesi onlar ağısından haşin muhalefet şekillerini seğenek olmaktan çıkarmıştır. Böylelikle Sünni dūřüncede muhalefet gibi bir meselede “iyiliği emredip kötülükten sakındırma” bağlamında kişilerin sorumlulukları, el ile (şiddet ögeleri, devrim vs.) değil, dil ile (nasihat) ve kalp ile yerine getirmede karar kılmıştır denilebilir.

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİNDE ÖNEMLİ BAZI SİYASİ DÜŞÜNÜRLER GİRİŞ

Emeviler dönemiyle birlikte İslam dünyasının kozmopolitleşmesi, yani İslam'ın artık Arap toplumları dışındaki çok farklı toplumları içine alacak bir milletler koalisyonu şekline bürünmesi, düşünce ve siyaset dünyasında çeşitli akımların doğmasına yol açmıştır. Bu dönem siyasi düşüncenin ilk büyük temsilcilerinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede üniteye 4 önemli düşünür incelenmektedir: 1) Farabî, 2) Maverdî, 3) Gazalî, 4) İbn Haldun.

FARABÎ: DÜŞÜNCE TARİHİNDEKİ YERİ VE SİYASİ GÖRÜŞLERİNİN ANA HATLARI

Künyesi Ebu nasır olan Farabî (MS 870-950) yıllarında yaşamıştır. İslam dünyasında “Birinci Öğretmen (Muallim-i Evvel)” olarak tanınan Aristo'ya nispet edilerek “İkinci Öğretmen (Muallim-i Sâni)” unvanına layık görülen Farabî'nin en meşhur eseri “el-Medinetü'l -Fazıla” dır (Erdemli Kent / Devlet) ve bu eser onun siyasi düşüncesini anlamak bakımından başucu kaynak niteliğindedir. Farabî, büyük ölçüde Platon'dan etkilenmiş ve görüşlerini onun rasyonalist/tümdengelimci metoduyla temellendirmiştir. “el- Medinetü'l -Fazıla” büyük ölçüde Platon'un “Devlet” kitabının bir izdüşümüdür. Farabî, Platon'un tümdengelimci / rasyonalist düşüncelerine, İslam yorumunu katarak, Antik Yunan düşüncesinin Batı'ya aktarılmasında adeta bir köprü vazifesi görmüştür. Kent'in (Devlet) Kökeni, Amacı ve Fonksiyonları Platon'da ve Aristo'da olduğu gibi Farabî de kentin/devletin varlık kökenini, temelde insanların iş bölümüne muhtaç doğasına dayandırır. Ancak Platon'da olduğu gibi Farabî'de de devlet, insanın hayr-ı ala'ya (en yüksek iyi / erdem) ulaşmasının zorunlu bir şartı ya da asgari ortamı olarak görülür. Farabî, sosyal bir amaçla bir araya gelen insan topluluklarını “eksik topluluklar” ve “tam topluluklar” diye iki kategoriye ayırmıştır. “Ev”, “sokak”, “mahalle”, “eksik topluluklar”dır. “Kent / devlet”, “millet / ümmet”, “dünya” kategorileri de “tam topluluklar”dır. Erdeme ve buna eşlik eden ruhsal mutluluğa ulaşmanın asgari ölçeği kenttir. Yani kentten/devletten daha küçük topluluklarda erdeme ulaşılamaz. Kent / Devlet Türleri Farabî, erdemli kentin (el-medinetü'l -fazıla) bir örnek olduğunu ifade ederek, bunun dışında kalan tüm kentleri idealden türlü türlü sapmalar olarak değerlendirir. Erdemli kent / devlet (el-medinetü'l-fazıla) Yöneticisinin gerek doğuştan getirilen üstün nitelikler gerekse sonradan kazanılan bir çok maharete sahip olduğu; halkının iyi ve doğrunun ne olduğunu bildiği, bunları yaşama geçirdiği, ne pahasına olursa olsun iyilikten sapmama iradesi gösterdiği kısaca ruhsal mutluluğu her zaman ve her durumda bedensel mutluluğa tercih edenlerin meydana getirdiği kenttir. Erdemsiz kentler / devletler Farabî, erdemsiz kentleri, hocası olan Platon'un izinden ayrılarak realiteden hareketle, İslam düşüncesinin bazı kavramlarıyla sınıflamaya tabi tutar. Ona göre erdemsiz kentler başlıca dört türdür:

- Cahil kent /devlet
- Fasık (günahkâr) kent/devlet
- Mübeddele (karakteri değişmiş) kent/devlet
- Dalle (sapkın) kent/devlet

MAVERDÎ: DÜŞÜNCE TARİHİNDEKİ YERİ VE SİYASİ GÖRÜŞLERİNİN ANA HATLARI

Uzun ismi Ebu'l Hasan b. Muhammed b. Habib El-Maverdî El Basri olan Maverdî (MS 974- 1058) yaşadığı oldukça bunalımlı dönemde mevcut problemlerin çözümüne idealist bir şekilde yaklaşmamış, Farabî'de olduğu gibi model bir devlet sunmamıştır. Siyasetle ilgili en önemli kitabı durumundaki “El-Ahkamü's-Sultaniyye ve'l Velayetü'd-Diniye”, İslam siyasi düşüncesinin klasiklerinden biri olarak kabul edilir. Devletin Kökeni, Amacı ve Fonksiyonları Maverdî, devletin doğuşu konusunda temelde Platon, Aristo ve Farabî'nin açıkladığı aynı görüşü paylaşmaktadır. Yani ona göre de devlet insanın tek bir birey olarak asli ihtiyaçlarını karşılayamaması probleminden doğmuştur. Bununla birlikte Maverdî buna dinî bir faktör daha ilave eder. Ona göre insan kendi güçsüzlüğünü, acizliğini daha iyi anlasın diye Allah insanı böyle bir doğa ile yaratmıştır. Devlet Başkanı: Göreve Gelmesi ve Sahip Olması Gereken Nitelikler Maverdî, devlet başkanını nitelemek üzere “imam” kavramını tercih eder. Ona göre imam (devlet başkanı) hem dini hem de siyasi lider sayılır. Yöneticide bulunması zorunlu şartlar, Farabî de olduğu gibi doğuştan getirilen ve sonradan kazanılan özelliklerin bileşkesi niteliğinde karma özelliklerin toplamıdır. Maverdî, siyasi düşüncede ikili (çift yönlü) sözleşme teorisi mantığıyla örtüşen bir anlayıştan hareket ederek, yönetici ve yönetilenlerin karşılıklı hak ve görevlere sahip olduğunu belirtmektedir. Yönetilenlerin yönetici üzerindeki hakları Maverdî yöneticilerin sorumluluklar konusunda çok uzun bir liste teşkil edecek görüş ve tavsiyelerde bulunur. Maverdî, halka karşı sorumluluk yüklenmesi gereken bu ana görevlerin yerine getirilmesinde yöneticinin uyması gereken

ilkeleri de belirlemiştir. Yöneticinin yönetilenler (ümme) üzerindeki hakları Maverdî, yöneticinin yönetim kademeleri (vezir, vali vs.) ve halk üzerindeki haklarını genel olarak ona verilecek destek ve itaat olarak açıklamaktadır. Onun emrinde çalışanlar melikin otoritesini zayıflatacak her türlü fiil ve görüntüden uzak olmalıdır ve işlerini ciddiyetle yapmalıdır. Halkın sorumluluğu ise itaat ve her konuda genel destek vermektir.

GAZALÎ: DÜŞÜNCE TARİHİNDEKİ YERİ VE SİYASİ GÖRÜŞLERİNİN ANA HATLARI

İslam dünyasında, genel olarak; “İmamü’l - Celil (Büyük Reis)”, “Hüccetü’l -İslam (İslam’ın Delili / ispatı)”, “Zeynu’d-Din (İmanın Süsü)” gibi sıfatlara layık görülen Gazalî’nin (MS 1058- 1111) tam künyesi Muhammed bin Muhammed Gazalî’dir. Gazalî, İslam dünyasında üzerinde en çok spekülasyon yapılan isimlerinin başında gelir. Bu tartışmalar ekseriya onun “Tahafüt’ül- Felasife (Filozofların Tutarsızlığı)” eseri üzerinden yapılmaktadır. Diğer konulardaki düşüncelerine göre siyaset konusundaki görüşleri az olmakla beraber son derece gelişkin ve sistematiktir. Gazalî, siyasetin dört mertebesinin olduğuna işaret eder. Bunlar önem sırasına göre şöyle kategorize edilmektedir:

- Peygamberlerin siyaseti
- Halifelerin/hükümdarların/sultanların siyaseti
- Âlimlerin (din bilginleri) siyaseti
- Vaizlerin siyaseti

Devletin Kökeni, Amacı ve Fonksiyonları
Gazalî’nin devletin gerekliliği konusundaki görüşlerinin kendisinden önceki İslam düşünürleri gibi “organizmacı” teoriye uygun düştüğü söylenebilir. Devletin varlık amacı öncelikle uhrevi saadeti (öteki dünya mutluluğu) temin etmekle birlikte bunun bu dünyaya bakan yönleri de bulunmaktadır. Gazalî, siyaseti temelde din ilkelerine dayalı dünya düzeninin imarı olarak ele alarak bu çerçevede devletin bu dünyaya dönük olarak başlıca üç fonksiyonu düzenlemesine işaret etmektedir:

- Hayatın devamına lazım olan fonksiyonlar: Çiftçilik, dokumacılık, inşaatçılık siyaset.
- Yardımcı fonksiyonlar: Demircilik ya da eğirme vb.
- Bütün bunları tamamlayan, süsleyen fonksiyonlar: Pişirmek/aşçılık, dikmek/terzilik, boyamak/boyacılık.

Devlet Başkanı: Göreve Gelmesi ve Sahip Olması Gereken Nitelikler

Gazalî’ye göre kendisinden önceki Maverdî gibi büyük düşünürler gibi devlet başkanının bulunması ve göreve gelmesi temelde akli bir zorunluluktur. Gazalî devlet başkanının belirlenmesinde kendisinden önceki Bağdadi ve Maverdî, hatta Farabî gibi düşünürlerde olduğu gibi bir takım şartlar öngörmektedir. Gazalî de, söz konusu bu düşünürlerde ki yöneticiyle ilgili ileri sürülen doğuştan sahip olunması gereken şartlara denk düşen başlıca kriterler şunlardır:

- 1) Buluş,
- 2) Akıl,
- 3) Hürriyet,
- 4) Erkek olmak,
- 5) Görme ve işitme arızalarının olmaması,
- 6) Kureyş kabilesinden olmak. Gazalî, devlet başkanının sonrada kazanması gereken nitelikler olarak ise şu kriterleri öngörmektedir:

- 1) Necde (Yiğitlik, kahramanlık),
- 2) Kifayet,
- 3) Tefekkür ve tedebbür (Bir konuda iyice, etraflıca düşünme yeteneği)
- 4) Meşveret (devlet yönetiminde tecrübeli kişilere danışmak),
- 5) Vera’ (günahlardan uzak durmak). Gazalî, devlet başkanının yetki ve sorumluluklarını birkaç başlık altında toplamaktadır:

- Halka karşı adil davranmak ve ülkeye adaleti egemen kılmak,
- Dini korumak,
- Ordu teşkil etmek ve savaşa hazırlık.

İBN HALDUN: DÜŞÜNCE TARİHİNDEKİ YERİ VE SİYASİ GÖRÜŞLERİNİN ANA HATLARI

Tam adı Ebu Zeyd Abdurrahman İbn Haldun el Hadrami ya da Abdurrahman b. Muhammed b. Ebubekir Muhammed b. Hasan olan, Mısırda baş kadılık görevini üstlendikten sonra “Veliyyü’l-Din” lakabını alan İbn Haldun (MS 1332- 1406) sadece İslam tarihinin değil, tüm dünya tarihinin en özgün ve parlak düşünürlerinden birisidir. İnsanlık tarihini değiştiren ya da değiştirme iddiasıyla ortaya çıkan neredeyse tüm büyük fikirlerin, ideolojilerin ve yaklaşımların ana fikirlerinin, ya İbn Haldun’un temel kavramı olan “asabiyet” kavramından beslenmesi ya da onunla örtüşmesi, onu çağdaş düşünceleri anlamının değerli bir anahtarı kılmaktadır. Şiir, mantık, biyografi, üzerine çeşitli kitapları bulunan İbn Haldun tarih ve siyasetle ilgili görüşlerini büyük tarih kitabı olarak planladığı Kitabü’l - İber’in (İbretler Kitabı) Mukaddimesi’ inde (başlangıç, giriş) açıklamıştır. İbn Haldun insanlık tarihini açıklamak üzere kendisinden önceki nakilcilerin hikâyeci metotlarından ve her çeşit idealist/normatif tasavvurlardan tümüyle vazgeçerek tarihi, yeni bir metotla (ümran) yorumlamak istemiştir. İbn Haldun’ un orijinal sayılabilecek hareket noktalarından birisi de tarihin dinamiğini kişi ve kahramanlar

üzerinden değil “grup dinamiği” üzerinden açıklamasıdır. Bu çerçevede devletlerin kuruluş, istikrar ve çözülüş hâllerini, savaşlar gibi dışsal nedenler yerine “içsel” nedenlere bağlayarak açıklaması son derece ilginç bir tarih okumasıdır. Nihayet, İbn Haldun’un siyasi görüşlerinin genel çerçevesini kavrayabilmek için onun görüşlerinin “ilerlemeci tarih anlayışı”na değil, “devrevi (döngüsel) tarih anlayışı”na ayarlı olduğunu vurgulamak gerekir.

Devletin Ortaya Çıkışı

İbn Haldun, devletin ortaya çıkışını tarih ilmiyle büyük benzerliği olan “ümran” ilmiyle ele alıp açıklamaktadır. İbn Haldun’u tam da bu noktada özgün kılan şey, egemenliğin temelini “asabiyet” kavramını yerleştirmesi ve devletin dirlik ve çöküntü hâllerini asabiyetteki değişimle irtibatlandırarak açıklamış olmasıdır.

Asabiyet ve Mülk (Egemenlik: Devlet)

İbn Haldun, “asabiyet”in başlıca iki kaynağından söz etmektedir. Bunlardan ilki “nesep”, diğeri “sebep”tir. Nesep ve sebebe dayalı baskın değer ve tutkular bunlara bağlılığın derecesine göre günü gelince eyleme dönüşür ve mülk (egemenlik: devlet) bunun sonucunda doğar. Nesep asabiyeti bir kavmin, kabile veya sülalenin ortak kan bağından doğar. Tarihte asabiyetin kaynağı olarak daha çok nesep yer almaktadır. Sebep asabiyeti ise ortak ülkü ve değerlere duyulan heyecandan kaynaklı dayanışma duygusu ve motivasyonudur. “Asabiyet” bir yönü, soy ve kan bağına dayalı “eylem”den; diğeri yanı daha erdemsel yaşama motivasyonunu içeren “değer”den meydana gelen, bugünkü tabirle en üst seviyedeki sinerji durumudur. Bu sinerjinin temel amacı, mülkü oluşturmak ve güçlendirmektir.

Asabiyet ve Ümran

Bir bütün olarak asabiyet, “tabiatlarında geçim konusunda yardımlaşma bulunan insanların bu ihtiyaçlarını karşılamak üzere belli bir bölgede konaklamalarını/yerleşmelerini ve burayı imar etmelerini” anlamına gelen ümranı ortaya çıkarır. İnsanın sosyalleşme ve medenileşme sürecini ifade eden ümranın iki türü vardır: Bedevi ümran: Kırsal gelişme Hadari ümran: Kentsel gelişme.

Devletin Yıkılış Süreci

İbn Haldun, ortaya çıkışını egemenlik ile açıkladığı devletin varlık sürecini biyolojik görüş etrafında analiz etmektedir. Ona göre devletler de bütün diğeri biyolojik canlılar gibi doğarlar, büyürler, olgunlaşırlar ve ölürlür. Ona göre devletin ortalama ömrü yüz-yüz yirmi yıllık bir zaman dilimidir. Devletin (mülk) yıkılışını tetikleyen gelişmeler ümranın ileri aşaması olan “hadarilik” sürecine bağlı olarak ortaya çıkar. İbn Haldun bunun nedenini, toplumun yöneten, yönetilen şeklinde ikiye bölünmesinde ve yönetici kadronun hayat tarzlarının sapmasında ve buna bağlı olarak genel asabiyetin zayıflamasında arar. İbn Haldun bir devletin (mülk) kuruluş ve çözülüş süreçlerini, hatta devletlerin karşılıklı güç mücadelelerini belirtilen diyalektik içinde ele alarak analiz etmektedir. “Asabiyet”i yüksek olan “bedevi ümran” seviyesindeki topluluklar, bir zamanlar asabiyeti güçlü olan ama zamanla asabiyeti zayıflamış olan “hadari” toplulukları yenip, onları kendi egemenlikleri altına sokarlar. Kısaca, bedevilerin hadarileri yenmesi, hadarileşen toplulukların başka bedevi topluluklar tarafından yenilgiye uğratılması şeklindeki döngü adeta bir tabiat kanunu gibi sürgit devam eder. Çünkü İbn Haldun’a göre insanlar, birbirlerine suyun suya benzediği gibi benzerler.

ANA HATLARIYLA TÜRK(İYE)- OSMANLI TARİHİNDE SİYASİ DÜŞÜNCE

Türklerin teşkilatlanmış bir siyasi yapıyı (devlet) teşekkül ettirmeleriyle birlikte siyasal olana ilişkin kavramlar ürettiklerini ve derli toplu bir siyasi ufuk ve düşünce ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda Türklerin ilk yazılı eserleri olarak kabul edilen Orhun Kitabeleri aynı zamanda Türklerin siyasal olana dair de ilk yazılı metinleri olma niteliğini taşımaktadır. Bu bağlamda Türk siyasi düşünce tarihini ele almak Orhun Kitabeleri'nden Kutadgu Bilig'e, Siyasetname'den Ahlak-ı Âla'î'ye, Koçi Bey Risalesi'nden Naima Tarihi'ne kadar geniş bir coğrafyada ve bir hayli geniş bir zaman diliminde üretilmiş eserleri ve bunlar içerisinde ele alınan kavramları ve düşünceleri irdelemek anlamına gelecektir. Bu coğrafya bugünkü Moğolistan sınırlarından Balkanlara ve Kuzey Afrika'ya kadar uzanırken söz konusu zaman aralığı da neredeyse on beş asırlık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Türk siyasi düşüncesi insan ve toplum yaşamı açısından çetin şartlar barındıran bir coğrafi düzlemde şekillenmiştir. Söz konusu çetin şartların bir başka boyutu da bu coğrafyanın hiç şüphesiz amansız bir mücadelenin sahnelendiği bir yer olmasıdır. Dolayısıyla Türk siyasi düşüncesinin pratikle doğrudan doğruya bir ilişkisi söz konusudur.

İSLAM'IN KABULÜNE KADARKİ DÖNEMDE TÜRK SİYASİ DÜŞÜNCESİ

İslamiyet'in kabulüne kadar olan dönemde Türk siyasi düşüncesinin hem bir kaynağı olarak hem de pratikten hareketle üretmiş oldukları siyasi düşüncüyü aktardıkları ve yaşattıkları ürünler olarak mitolojiler, destanlar, atasözleri, dilden dile aktarılan millî hatıralar ve kitabeler son derece önemli unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bunların tamamı; ama özellikle kitabeler (yazıtlar), Türk devletinin mahiyetine, Türk milleti için ne ifade ettiğine, toplumsal ve siyasi var oluş açısından törenin haiz olduğu öneme, iktidarın kaynağının ve özelliklerinin ne olduğuna, hakanın millet ve devlet için ne anlam taşıdığına, yönetici kadroların hangi meziyetlere sahip olması ve nasıl hareket etmeleri gerektiğine dair bilgiler vermektedir. Türklerin en eski yazılı kaynağı olan Orhun Kitabeleri'nde devlet, "il" kelimesi ile ifade edilir. İl kelimesi en geniş siyasi organizasyon olan devleti anlattığı gibi Türkler açısından son derece önemli görülen "barış" anlamına da gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında devletle barış arasında kurulan yakın anlamsal ilişki, Türklerin yaşadıkları coğrafya itibarıyla devlete barışı ve onun temelinde yatan güvenliği sağlayacak bir yapı olarak baktıklarını göstermektedir. Orhun Kitabeleri'nde aileden başlayarak "il"de nihai hâline ulaşan siyasi teşkilatlanma bir ilke, temel bir "yasa" çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu ilkeye verilen ad "töre"dir. Töre, Eski Türk topluluklarında ve siyasi teşkilatlanmasında siyasi ve sosyal düzenin temelini oluşturan, hatta bu düzeni kuran, devlet ve toplum düzeninin maddi-manevi unsurlarını biçimlendiren ve çerçeveleyen kültür kökenli bir normlar bütünüdür. Bugünkü adlandırmasıyla bir hukuk kodudur. Bu anlamda töreyi modern siyaset terminolojisindeki "auctoritas" kavramı ile karşılamak mümkündür. Töre, öncelikli olarak devletin kuruluş ilkelerini ve işleyiş düzenini anlatan bir kavramdır. Töre, bu yönüyle sosyal ve ahlaki konularda gelenekten ve âdetlerden miras alınan hukukun da yürütülmesi anlamına gelmektedir.

İSLAMIN KABULÜNDEN SONRA TÜRK SİYASİ DÜŞÜNCESİ

İslamiyet'in kabulüyle birlikte esas itibari ile bozkır kültürünün etkisiyle şekillenen Eski Türk devlet geleneği geçerliliğini devam ettirmiş; ama yeni dinin etkisi ile biçim ve dile getiriliş tarzlarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Türklerin İslamiyet'in kabulü ile birlikte yavaş yavaş şekillenen yeni sosyal ve siyasi yapı ile siyasi düşünce hakkındaki en önemli doğrudan ipuçları Dede Korkut Kitabı'ndan edinilmektedir. Dede Korkut Kitabı'ndaki destanlarda devletin varlık gerekçesi, devletin devam ve istikrarının önemi, egemenlik simgeleri, iktidarın kullanımı gibi hususlar destan kahramanlarının başlarından geçen olaylar çerçevesinde anlatılır. Bu dönemin en önemli eserlerinden, hatta belki de en önemlisi kabul edilebilecek olan eser ise Kutadgu Bilig'dir. Balasagunlu Yusuf Has Hacip tarafından kaleme alınan devlet, iktidar ya da yönetme bilgisi anlamına gelen eser "siyasi hâkimiyet kudreti"nin çeşitli boyutlarını ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Kutadgu Bilig, siyasal iktidar, egemenlik, meşruiyet, devlet ve hükümdar yardımcıları, devlet-halk ilişkisi, adalet, refah gibi oldukça geniş bir kavram setine ilişkin değerlendirmeleri içermektedir. Selçuklu coğrafyasında ve çağında kaleme alınan ve ideal devlet yönetimi ile ideal hükümdarın nasıl olması gerektiğini anlatan nasihatname geleneğinin en önemli örneklerinden birisi olan Siyasetname, 11. yüzyılın başlarında Nizamülmülk tarafından kaleme alınmıştır. Bu önemli eser, benzerlerinde olduğu gibi, iyi bir hükümdar ve yönetim için gerekli nitelikleri ve şartları öğretmek, bu niteliklerin elde edilmesinde takip edilecek yolları göstermek gayesini güden bir eserdir. Türk-İslam düşüncesinin en önemli

isimlerinden birisi olarak kabul edilen düşünürlerden birisi de Farabi'dir. Felsefenin çeşitli dallarında eser vermiş olan Farabi'nin siyasete dair meseleleri ele aldığı başlıca eserleri, Medinetül Fazıla ve Siyasetül Medeniye eserleridir. Farabi siyasal olanı konu edindiği eserlerinde çeşitli hususları ele almıştır. Özellikle siyasetin doğasını insanın doğası üzerinden açıklamaya çalışmıştır.

OSMANLI SİYASİ DÜŞÜNCESİ

Osmanlı idari uygulamalarına benzer şekilde siyasi düşüncesi de öncelikle Türk ve İslam geleneğinin yanı sıra Hint-İran ve kısmen de Bizans'ın izlerini taşımaktadır. Yaklaşık altı asırlık bir ömre sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi tarihinin uzunluğu nispetinde siyasi düşünce alanında da farklı dönemlerde farklı yazar ve düşünürlerce çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Kuruluştan 17. Yüzyıla Kadarki Dönem Osmanlı'nın kuruluşundan 17. yüzyıla kadar geçen zaman dilimi bazı ara dönemler hariç tutulursa istikrar, yükselme ve sükûn devri olarak ele alınabilir. Dolayısıyla bu zaman aralığında ele alınan eserlerde çoğunlukla siyasi otoritenin varlık gerekçesi, düzen, istikrar, yöneticinin/padişahın konumu ve önemi, devletin halka karşı sorumlulukları ve halkın devlete karşı sorumlulukları gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Bu dönemin önemli kavramlarından birisi de nizam-ı âlem kavramıdır. Öte yandan Osmanlı siyasi düşüncesinde adalet kavramı, Türk-İslam siyasi düşünce geleneğinin (öncesinde de Hint-İran siyasi düşüncesine kadar götürülen) bir devamı olarak "adalet dairesi" teorisi şeklinde adlandırılan bir anlayış etrafında şekillenir. Daha sonra görüleceği üzere "adalet dairesi" teorisi Osmanlı düşünce adamlarının eserlerinde kendisine sıklıkla yer bulmuştur. Bu dönemler arasında Osmanlı siyasi düşüncesine ve zihniyetine ilişkin yukarıda da bahsedildiği üzere çok sayıda eser kaleme alınmış olmakla birlikte bu yazarlardan ve eserlerden öne çıkan bazıları zikretmek gerekirse şunlar sayılabilir: Âşıkpaşazade (Tevarih-i Al-i Osman), Tursun Bey (Tarih-i Ebü'l Feth), Kınalızade Âli (Ahlak-ı Alâ'i), Lütfi Paşa (Âsafnâme), Gelibolulu Mustafa Âli (Nushatü's Selatin), Kadı Veysi (Hâb-nâme), Hasan Kâfi (Usûlü'l Hikem). Âşıkpaşazâde her ne kadar bir tarihçi olsa da kaleme aldığı eserde Osmanlı siyasi düşüncesine ilişkin açıklamalar ve değerlendirmeler de yer almaktadır. Öte yandan yine kendisi temelde bir tarihçi olan Tursun Bey de hem devrine ilişkin (15. yy) önemli bilgiler vermekte hem de Osmanlı siyasi zihniyet ve telakkisine ilişkin görüş ve değerlendirmeler içeren eserler kaleme almıştır. Dönemin en önemli ve en bilenen yazarlarından olan Kınalızâde en dikkat çekici eseri olan Ahlak-ı Alâ'i'yi önemli bir felsefi birikime yaslanarak kaleme almıştır. Kınalızâde Ahlak-ı Alâ'i'de şehirleri/devletleri Farabi geleneğini takip ederek erdemli ve erdemsiz şeklinde ayırmaktadır. Kınalızâde siyaseti/idareyi de; şehrin yararını önceleyen tam ve kemale ermiş siyaseti ifade eden erdemli siyaset, rekabet ve üstün gelme uğraşı içerisinde olan erdemsiz siyaset diye ikiye ayırmaktadır. Bu yaklaşımın bir anlamda Machiavellist siyaset anlayışının da yadsınması anlamına geldiğinin altını çizmek gerekir. Aşağı yukarı Kınalızâde'nin çağdaşı olan Lütfü Paşa da en önemli eseri olan Âsafnâme'de toplum ve siyasete ilişkin görüşlerini ele alır. Lütfü Paşa özellikle "adalet dairesi" teorisi çerçevesinde devlet-halk ilişkisine değinir. Kınalızâde'nin tam olarak çağdaşı olan Gelibolulu Mustafa Âli, Nushatü's Selatin'de ki, bu eser de en az Ahlak-ı Alâ'i kadar dikkat çekicidir, nasihatnâme geleneğine uygun olarak dönemin toplumsal, siyasi ve idari sorunlarını ele alır. Gerçekçi tespitlerin yapıldığı eserde idari ve siyasi değişim-kötüleşme, kargaşa ve bunların nedenleri üzerinde ayrıntılı tahliller yapılır. Dönemin önemli nasihatnâme ve/veya siyasetnamelerinden biri olarak kabul edilen Kadı Veysi'nin Hâb-name adlı eserinde de hem siyasi otorite ile düzen istikrar arasındaki ilişki hem de bir anlamda siyasi otoritenin gerekçelendirilmesi yapılmaktadır. Yaklaşık aynı dönemlerde yaşamış olan Hasan Kâfi de Usûlü'l Hikem adlı önemli eserinde devletin işleyişine, devletin çeşitli parçalarının işlevselliğini kaybetmesine yol açan temel sorunlara, liyakate, bürokratik yozlaşmaya vs. odaklanır. 17. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Kadarki Dönem Osmanlı iktisadi, toplumsal ve siyasi düzeni ve yapısı açısından 16. yüzyılın sonu ile birlikte başlayan sorunlu dönem 17. ve 18. yüzyıllarda ivmelenerek devam etmiştir. Bu yüzyıllar gerek askerî yenilgiler ve buna bağlı olarak yaşanan toprak kayıpları gerek ülke içindeki isyanlar gerekse de yaşanan ekonomik sorunlardan kaynaklı bir krizler dönemi olarak adlandırılabilir. Böylesi bir zaman diliminde Osmanlı düşünürleri toplumsal ve siyasi düzenin ve istikrarın yeniden temini için formüller üretmeye ve görüşler dile getirmeye çalışmışlardır. Bunları iki ana eksen de değerlendirmek mümkündür. İlk eksen 17. yüzyıl boyunca etkisini göstermiş ve Osmanlı'nın güçlü olduğu dönem uygulama ve ilkelerinin hayata geçirilmesini salık veren kanun u kadime geri dönüşücü düşüncedir. İkinci eksen ise 18. yüzyılda kendisini gösteren ve artık Batı'nın askerî ve teknik üstünlüğünün kabul edilmesi düşüncesinde temellenen reformcu ve yenilikçi çizgidir. Bu dönemde söz konusu olguyu ve sorunları ayrıntılı ve cesur bir şekilde ele alan en önemli eser Koçi Bey tarafından kaleme alınmıştır. Koçi Bey 17. yüzyılın başlarında yaşamış ve kendi adıyla anılan ünlü eserini IV. Murat'a sunmuş bir âlim-bürokrattır. Onun eserini (Koçi Bey Risalesi) benzerlerinden ayıran önemli bir takım hususlar bulunmaktadır. Risale ele aldığı güncel sorunları sebepleriyle/kökenleriyle birlikte ele almakta, bir geçmiş ve bugün perspektifi ortaya koyarak değerlendirmektedir. Eserin mukayeseli yöntemi onun en özgün yanlarından birisini oluşturmaktadır. Ayrıca mukayeseli olarak ele aldığı konuları aynı zamanda istatistiki ve sayısal verilere dayanarak da inceler. Aynı yüzyılda benzer kaygılarla toplumsal, siyasi ve idari sistemi inceleyen bir başka yazar da Kâtip Çelebi'dir. Kâtip Çelebi, "organizmacı anlayış"ın bir tezahürü

olarak devleti insana benzetir. Bir organizmanın aza ve organlarının kendi aralarında işbölümü ve işbirliği yapması gibi toplumsal ve siyasi sistemin unsurlarının da kendi aralarında iş bölümü ve işbirliği yapması gerektiğini söyler. Kâtip Çelebi buradan hareketle kendisinden önceki diğer bazı yazarlar gibi siyasi otoriteyi/padişahın varlığını bu temel üzerinden gerekçelendirir. Dönemin bir başka yazarı olan ve Osmanlı siyasi yapı ve işleyişi ile idari teşkilat yapısını ayrıntılı bir şekilde ele alan Mustafa Naima, Osmanlı siyasi sistemi içerisinde yer alan her bir ögeyi hem müstakil olarak hem de diğer öğelerle ilişkileri bağlamında ele almıştır. Naima'nın en önemli özelliği, yazdıklarını yalnızca devlet kademelerinde görev alan bir bürokratin gözünden değil, aynı zamanda dışarıdan bir gözlemci olarak ele almasında yatmaktadır. Naima, siyaset için kullandığı ilm-i siyaset-i mülük tabiri ile siyaseti, onun modern tanımlarından birisi olan kamusal işler ve devlet yönetimi olarak kabul eder. Devleti de yeryüzünde düzen ve adaleti temin amacı ile bir takım kurallar etrafında bir araya gelmiş insan topluluğu olarak tanımlar.

MODERN ÇAĞ SİYASİ DÜŞÜNCESİNİN TEMELLERİ GİRİŞ

Her siyasi düşünce kendi döneminin ontolojik, epistemolojik ve antropolojik düşüncesine bağlı olarak oluşur. İyi bir siyasi-toplumsal düzenin nasıl oluşturulacağı sorusu üzerine düşünmeye başlamak bizi özellikle genel anlamda varlık, bilgi üzerine özelde ise insan üzerinde düşünmeye götürür. Dolayısıyla insan doğası üzerine yapılacak her tanımlama sonuçta insan için ve genel anlamda toplum için neyin iyi olacağına ilişkin bir belirlenmeyi de beraberinde getirir. İnsanlık tarihi boyunca ne kadar farklı insan doğası tanımlaması varsa o kadar da farklı siyasi düşünce ortaya çıkmıştır. 15. yüzyılın sonlarında başlayan yeni/modern çağ siyasi düşüncesi de kendi varlık tanımlamasına bağlı olarak yeni bir bilgi anlayışına ulaşmış ve bunlara bağlı olarak yeni insan doğası tanımlamasıyla siyasi düşüncesini şekillendirmiştir. Reform hareketleri, yeni coğrafi keşifler, Rönesans'la ortaya çıkan akımlar ve nihayetinde “aydınlanma” düşüncesi yeni/modern çağ siyasi düşüncesinin oluşumunda ve şekillenmesinde büyük ölçüde belirleyici olmuştur. Siyasi modernleşmenin ilk halkası merkezîyetçi / mutlakîyetçi bir düşünce olarak şekillenmiştir. Batı Roma'nın yıkılışı ile başladığı kabul edilen Orta Çağ boyunca güç çeşitli ellerde dağılmıştı ve bunun doğurduğu sakıncalar merkezî bir gücün varlığına olan ihtiyacı kamçıliyordu. Bu yüzden siyasi moderniteyi başlatan fikirlerin ortak paydasının “ mutlakîyetçi devlet” fikri olması bir rastlantı değildir.

NİCCOLO MACHİAVELLİ

Machiavelli (1469-1527) İtalya'nın Floransa kentinde, orta gelirli bir hukukçunun oğlu olarak dünyaya gelmiştir. İtalya'da Hümanizma akımının yol açtığı eğitim programına uygun olarak, klasik kültür, Yunan ve Latin kültürü eğitimi almıştır. 1512'de “Principe” adlı eserini yazar. Türkçe 'ye “Hükümdar” ya da “Prens” adlarıyla çevrilen bu eserinde daha çok monarşiyle ilgili siyasi görüşlerini, İtalyan birliğinin sağlanması adına ortaya koyar. Machiavelli'nin siyasi düşüncesinin temelinde yer alan diğer bir husus ise insan doğasıyla ilgili görüşüdür. Machiavelli 'ye göre insanlar bencildir ve bu bencilik insanın doğasında vardır. Devlet adamının da siyasi işlerde bu gerçeği hesaba katması gerekir. Aksi takdirde bencillerden oluşan bir toplumda bencil olmayan hedeflerine yürüyemez. Machiavelli 'ye göre insanın elde etmek istemesi kadar normal bir şey yoktur. İnsanlar bu isteklerini gerçekleştirdiklerinde ayıplanmazlar, aksine daha çok övülürler. . Machiavelli'nin Siyasi Düşüncesi Machiavelli 16. yüzyıl başlarında İtalya'da ulusal birliği savunan, merkezî güçlü bir devlet kurulmasını amaçlayan bir düşünür olarak karşımıza çıkar. . Ulusal birlik, ulusal devlet ve mutlak monarşi İtalya'nın birliğinin sağlanması için gereken amaç “mutlak monarşi”dir. Machiavelli İtalya'daki parçalanmış yapının temel nedeni olarak kiliseyi ve dolayısıyla papalığı görür. . Makyavelizm “Makyavelizm”, “amaca ulaşmak için her türlü araca başvurma”nın meşru (mübah)” olduğu siyaset tarzının ya da ahlakının adı olarak tanımlanabilir. Machiavelli bu düsturla en yüksek amaç olarak belirlediği ulusal birliğin sağlanacağına inanır. Başka hiçbir bağına bağlı olmaksızın, bu amaca ulaşmak için ne gerekiyorsa o yapılmalıdır. . Mutlak monarşi Machiavelli, mutlak monarşiyi İtalya'yı birliğe ulaştıracak amaç olarak görür. Mutlak monarşide prensin egemenlik hakları sınırsızdır. Prens, İtalyan Birliği'nin sağlanması için insan mı öldürmesi gerekiyor, o hâlde öldürecektir. “Prens” adlı eserinde daha çok İtalyan Birliği'nin sağlanması amacıyla İtalya özelinde monarşi üzerine düşüncelerini dile getiren Machiavelli, “Söylevler” adlı eserinde daha çok genel siyasi düşüncesini ifade eder.

JEAN BODİN

Jean Bodin, 1529 yılında Fransa'nın Angers kentinde, bir kumaş tüccarının çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 1545 yılında Paris'e giden Bodin, burada çeşitli dersler almış ve birçok yabancı dil öğrenmiştir. 1548 yılında Toulouse'a giden Bodin, burada hukuk tahsili almış ve 1561'e kadar kentin hukuk fakültesinde öğretim üyeliği yapmıştır. . Bodin'in Devlet Anlayışı Bodin, siyasi düşüncesinin başlangıcında devleti tanımlayarak işe başlar: “Devlet, birçok ailenin ve bu ailelere ortak olan şeylerin egemen erk tarafından adaletle (doğrulukla) yönetilmesidir.” Bu tanımında dört önemli unsur öne çıkmaktadır: Doğruluk (adalet), aile, ortak şeylerin (çıkarların) yönetimi ve egemen erk. . Doğru yönetim Bodin, devletin kökenini güç kullanmaya dayandırmakla birlikte, bu gücün zorbalardan gücünden farklı olarak adaleti ve hakkaniyeti içinde barındırması gerektiğine vurgu yapar. Böylece Bodin, siyasal kuramını meşruluğu ön plana koyan ahlak ve hukuk eksenini üzerine oturtmaya çalışarak Machiavelli 'den ayrılmış olur. Bodin, devletin oluşumunda Tanrı'ya yer vermeyerek ve devleti salt insan yapısı olarak göreyerek laik en azından seküler bir yaklaşıma sahip olsa da, devletin yüce amacı söz konusu olduğunda işin içine Tanrı'yı sokup devletin doğru düzeninin doğal (tanrısal) düzenin bir parçası

olduğunu belirtmektedir. . Ailelerin yönetimi Bodin 'in önemle altını çizdiği bir diğer kavram ailedir. Aile, özel mülkiyet hakkı bulunan ve aile reisinin otoritesi altında örgütlenen doğal bir birimdir. Aile, iyi düzenlenmiş siyasal toplumun en küçük modelidir. İyi yönetilen aile, devletin gerçek suretidir ve ailedeki erk egemen erke benzer. Bu nedenle devletin iyi düzenlenmesi, ailenin iyi düzenlenmesine bağlıdır. Ortak şeylerin yönetimi Bodin 'in devlet tanımında, üçüncü önemli unsur olarak "ailelere ortak olan şeylerin yönetilmesini" gösterir. Bu açıdan devlet, tama manasıyla kamusal alandır, kamu çıkarlarının gözetilmesidir ve kamusal şeylerin yönetimidir. Bodin'e göre devlette egemenlikten başka ortak ve kamusal olan bir şeylerin olması gerekir. Kamu mülkü, kamu hazinesi, kentler, sokaklar, alanlar, tapınaklar, pazar yerleri, gelenek ve görenekler, yasalar ve bunlara benzer her şey kamusal alandır.

Egemenlik Bodin 'in devlet tanımının dördüncü unsuru "egemen erk" kavramıdır. Bodin için egemenlik devletin özünü oluşturur. Egemenlik olmazsa siyasal toplumun birliği bozulur, parçalanır ve dolayısıyla devlet yok olur. Bodin egemenliği sürekli güç olarak tanımlar. Ona göre egemenlik mutlaktır, süreklidir, bölünemez ve devredilemez. . Bodin'de Egemenliğin Sınırları İlk olarak egemen, Tanrı ve doğa yasalarına bağımlıdır. Egemenliğin mutlak erki, Tanrı'nın ve doğanın yasalarını aşamaz. Egemenin gücünün üstünde olan ve yazılı olmayan Tanrı ya da doğa yasaları, adaleti içeren ve yurttaşların özgürlük, mülkiyet, güvenlik, barış gibi haklarının saygı görüp korunmasını gerektiren yasalardır İkinci olarak egemen, temel yasalarla sınırlıdır. Bodin 'in ifadesiyle, krallığın "temel yasaları" ya da "üstün yasaları" egemenin uymak zorunda olduğu yasalardır. Örneğin egemen, tahta geçişteki ardıllık ilkesini değiştiremez. Yine kamu topraklarını, mülklerini bir başkasına devredemez ya da sahiplenemez. Üçüncü olarak egemen, ekonomik işler konusunda sınırlıdır. Bodin, özel mülkiyeti doğal hukukun bir parçası olarak görür. Mülkiyet, doğal olarak aileye ait olduğundan, egemenliğin erk alanının dışındadır. Egemen, özel mülkiyete sahibinin onayı olmaksızın karışma ya da dokunma hakkına sahip değildir. Devlet Biçimleri ve Mutlak Monarşi Bodin'e göre monarşi, aristokrasi ve demokrasi olmak üzere üç çeşit devlet biçimi vardır. Demokrasi Bodin, halk devleti olarak da nitelendirdiği demokrasiyi şöyle tanımlar: Halk devleti (demokrasi), halkın bütünü ya da çoğunluğunun hep birlikte, hem bütün topluluk hem de teker teker bireyler üstünde egemen olduğu bir devlet biçimidir. Demokrasi, eşitliği gözetmesi, yurttaşlar arasında dostluk ilişkileri kurması, toplumun değişik kesimlerini kamu işlerinin yönetimine katması bakımından çeşitli erdemlere sahiptir. Hatta devletin gerçek belirtisi halk devletinde ortaya çıkmış gibidir. . Aristokrasi Aristokrasi, yurttaşların küçük bir bölümünün, hem genel olarak çoğunluğu hem de teker teker bütün yurttaşları egemen erkle yönettiği devlet biçimidir. Aristokrasinin olumlu yanı, zenginlerin, soyluların, bilgelerin, özetle seçkinlerin iş başında bulunmasıdır. İlimli bir yapıya sahip olan aristokrasi, seçkinin özü nedeniyle doğaya da uygundur. Ancak halkın devlet görevlerinden uzak tutulması, bir yandan azınlığın olası despotluğunu gündeme getirir. . Monarşi Monarşi, mutlak egemenliğin tek bir prenste bulunduğu devlet biçimidir. Monarşi doğaya uygun olan devlet biçimidir. Monarşi en yetenekli kişileri ön plana çıkaran devlet biçimidir. Monarşi, egemenliğe en uygun olan devlet biçimidir.

THOMAS HOBBS

Hobbes, 5 Nisan 1588'de İngiltere'nin Malsbesbury kentinde doğmuştur. 14 yaşındayken klasikleri okuyan Hobbes, 15 yaşında Oxford Üniversitesi'ne girmiştir. Üniversitede beş yıl boyunca skolastik, mantık ve felsefe eğitimi görmüştür. Hobbes, bir süre sonra Fransa ve İtalya'da yaşamıştır. . Hobbes'un Siyaset Felsefesi Hobbes çağının ontolojik ve epistemolojik gelişmelerine paralel olarak ontolojik bağlamda materyalist, epistemolojik olarak da deneyci bilgi kuramını genel felsefesi olarak benimsemiştir. Siyasi düşünce tarihinde daha önce hiç kullanılmayan "doğa durumu" varsayımıyla, doğuştan zorunlu devlet anlayışının yerine sözleşmeye dayalı, yapay bir kurum olarak tanımladığı sözleşmecî devlet anlayışını geliştirir. . "Doğa Durumu" ve "Doğa Yasası" Hobbes, merkezî bir egemen gücün çevresinde örgütlenmiş toplumsal-siyasal düzenin gerekliliğini ve geçerliliğini göstermek amacıyla, devletin henüz bulunmadığı bir insanlar kalabalığı ortamı tasarlar ve bunu "doğa durumu" olarak adlandırır. Hobbes 'un tasarladığı "doğa durumu" tarihsel bir gerçeklik olmasa da, kendi siyaset kuramı açısından mantıksal bir varsayım, bilimsel bir kurgu olarak düşünülebilir. Hobbes 'a göre insanlar arasındaki savaşın üç temel nedeni vardır: Bunlar, rekabet, güvensizlik ve herkesten üstün olma tutkusudur. Rekabet, insanları çıkarları için mücadeleye iter. Güvensizlik duygusu da güvenliği sağlamak için insanları savaşa sürükler. Şan ve ünlerini korumak ve rakipsiz olduklarını kanıtlamak tutkusu da insanları saldırgan yapar. Rekabet hâlinde insanlar, başkalarının mallarına, çocuklarına, karılarına sahip olmak için yarışır. Bunları bir defa ele geçirdikten sonra da, onları korumak için savaşır. Herkesin herkesle savaş hâlinde olduğu bir ortamda adaletten söz edilmez. Çünkü böyle bir ortamda hiçbir şey adalete aykırı sayılmaz. "Doğa durumu"nda adil olan ve olmayan ayrımı yoktur. Devletin ya da Egemen Gücün Oluşturulması İnsanlar arasında "doğa durumu"; herkesin herkesle savaşa son verilmesi, akla uygun biçimde karşılıklı güvenin yerleşmesi, insanların bir araya gelip yaptıkları "toplum sözleşmesi" ile sağlanır. Ona göre herkesin bir araya gelerek tüm yetkilerini devrederek oluşturdukları en üstün güç (egemen güç) "leviathan"dır, yani devlettir. Egemen güç, barış ve güvenliğin bozulmasını önlemek için gerekli gördüğü tüm önlemleri almakta özgürdür. Yeri

geldiğinde baskı uygulayabilir, yasaklayabilir veya vergileri arttırabilir. Çünkü bu yetkiler kendisine en başından gönüllü bir şekilde tüm halk tarafından verilmiştir. . Devleti çökerten nedenler Hobbes, devleti zayıflatan ve çökerten nedenler üzerinde de durmaktadır. İlk olarak, devletin mutlak otoritesini koruması gerekir. Otoritenin mutlak nitelikte olmaması devletin çöküşünü hazırlar. İkinci olarak, yıkıcı doktrinlerden kaynaklanan farklı görüşler de devletin sonunu hazırlar. Üçüncü olarak, egemen gücü kullanan kişi ya da meclisin üzerinde herhangi bir güç tanımak da devletin sonunu getirecektir. Dördüncü olarak, kişilere tanınan mülkiyet hakkına mutlak bir nitelik verilmesi ve bu mülkiyet üzerinden devlet hakkının kaldırılması da devleti yıkan nedenlerde biridir. Beşinci olarak, siyasal iktidar ile dini iktidar ilişkilerinin yanlış değerlendirilmesi de devleti yıkan nedenlerden biridir. İktidar vardır, o da devlettir. Bugünkü dille ifade etmek gerekirse “laiklik” ilkesi devletin bekası için Hobbes tarafından zorunlu görülmektedir. Son olarak, karma yönetim denemesi, devletin güçlü bir ekonomik yapıya sahip olmaması, sermayenin tek elde toplanması, toplumsa belli bölge ya da sınıfların gereğinden fazla güçlenmesi, savaşta kaybetmek gibi nedenler de devletin sonunu getiren nedenler olarak sayılabilir.

MODERN ÇAĞ SİYASİ DÜŞÜNÇESİNDE "ÜTOPYACILIK"

Yunanca'dan türetilmiş olan "utopia" terimi "hiçbir yer" anlamına gelmektedir. Ütopya belki hiçbir yerdedir; ancak aynı zamanda iyi bir yerdir. Zira mümkün olmayan, ancak insanın bulunmak için heves ettiği bir dünyada yaşamaktır. Ütopyaların ortaya çıkmasına sebep olan, bunalım ve sıkıntıların doğurduğu sorunlar ilkel toplumdaki günümüz toplumuna kadar her çağda ve her toplumda görülen bir özelliktir. Silahlardaki gelişme ve komşu toplumlarla olan savaşlar, askerî liderlerin iktidar gücünün artması ve ayrıcalıklı sınıf oluşturmaları, soydan gelen aristokrasi emek ve ürüne bağlı olarak sınıflı toplumu ortaya çıkması, köy, kasaba ve kentleşme olayının ortaya çıkardığı uygarlık farklılaşması, tarımsal alanda artık ürün sağlanması, makineleşme ile birlikte ortaya çıkan kazançtaki eşitsizlik vb. durumlar toplumdaki adaletsizliğin doğurduğu sorunların ve sıkıntıların kaynaklarını oluşturmuştur. Sistematik anlamda ilk siyaset felsefesi düşünürü olarak Platon'un "Devlet" adlı eseriyle düşünce tarihine adını yazdıran ilk ütopyadır. .

THOMAS MORE VE "ÜTOPIA"SI

Thomas More 1478 yılında Londra'da doğmuştur. 1521'de "sir" unvanını alan More, yabancı ülkelere elçi olarak gönderilir. 1523'te Avam Kamarasında Meclis Başkanı olur ve 1529'da "Lord High Chancellor" olarak en yüksek devlet görevine getirilir. Yaşadığı süre içerisinde hem devlet görevlerinde bulunan hem avukatlık yapan More, tarih ve din kitapları da yazmasına rağmen O'nun günümüze kadar adını taşıyan eseri "Utopia"dır. İki bölümden oluşan eserin birinci bölümünde İngiliz toplum düzeninin eleştirisi yapılır, ikinci bölümde ise Ütopya ülkesinin toplumsal düzeni anlatılır. More'un 1516 yılında "Utopia"sını yazmasında, yaşadığı dönemdeki İngiltere'nin toplumsal ve özellikle ekonomik sorunlarının dayanılmaz ölçüde artması etkili olmuştur. More'a göre, toplumsal düzen içinde sorunların kaynağını oluşturan önemli etkenlerden biri de eğitimidir. "Milyonlarca çocuğu, bozucu, köreltilmiş bir eğitimin pençesinde bırakıyoruz. Erdem çiçekleri açabilecek bu körpe fidanlar gözlerimizin önünde kurtlanıyor. Büyüyüp suç işledikleri zaman, yani içlerine çocukluk döneminde giren kötülük tohumları acı meyvelerini verdiği zaman ölüm cezasına çarptırıyoruz onları. Sizin yaptığımız öldürme zevkini tadabilmek için hırsız yaratmaktadır." More, "Utopia"da Orta Çağ'ın genel özelliklerinin eleştirisini yaparken, içinde yaşadığı toplumun temel sorunlarını sıralar. İnsanlar arası ilişkilerde, tarımda, ekonomide, toplumsal bilinç anlayışında, iş bölümünde, eğitimde bunalım ve sıkıntıların ortaya çıktığını göstererek, kendi ütopyik toplum düşüncesini ortaya koyar. Söz konusu bunalımın ve sorunların aşılmasının ikinci çaresi, siyaset ahlakının temel ilkelerinin yeniden düzenlenmesi ihtiyacıdır. More, dönemdeki siyaset ilkelerini eleştirerek bunların yerine yeni ahlaki ilkeler önerir. More, "Utopia"nın birinci bölümünün sonunda ideal devlet düzeninin genel çerçevesini ortaya koyar. Bu çerçeve onun mülkiyet ve eşitlikle ilgili genel bakış açısına dayanır. Bu bakış açısına göre özel mülkiyet kötülüklerin kaynağı olarak görülür ve eşitliğe dayalı ortak mülkiyet anlayışı toplumsal mutluluğa açılan kapı olarak sunulur. . "Utopia"da Sosyal- Ekonomik ve Siyasal Düzen More'un "Utopia" adasında sosyal ve ekonomik düzen, tüm ada halkının mutlu olmasını sağlayarak, tüm haksızlıkları ve kötülükleri ortadan kaldıracak biçimde tasarlanmıştır. "Utopia" adasının elli dört şehri vardır. Bütün şehirlerde ortak dil konuşulur. Hepsinde aynı yasalar, aynı gelenekler ve aynı kurumlar geçerlidir. Başkent, adanın tam ortasında bulunan Amaurote şehridir. Herkesin her türlü ihtiyacını ortak mülkiyetten karşıladığı "Utopia"da doğal olarak para da yoktur. Kadın-erkek bütün Utopia'lılar usta birer tarımcı olmak zorundadır. Tarım dışında herkesin farklı birer uzmanlık alanı vardır. Dokumacılık, testicilik, duvarcılık, demircilik, dülgercilik bu mesleklerin önde gelenleridir. Herkes ana-babasının zanaatında yetişir. More'un "Utopia" devletinde demokratik bir siyasal düzen bulunmaktadır. Yöneticiler seçimle iş başına gelirler. "Utopia" bir barış devletidir ve savaştan hoşlanmaz. Ancak herkes savaşa hazır olacak şekilde eğitilir. Zira saldırılara karşı savunmak, savaşı zorunlu kılacaktır. Yaşadığı dönemin belli başlı sorunlarından hareketle bunalım ve sıkıntıların olmadığı eşitlik, ortak mülkiyet ve demokrasiye dayanan bir ideal toplum tasarımı ortaya koyan More, en azından bu ideal devletteki bazı şeylerin kendi yaşadığı devlet içinde olmasını temenni etmektedir.

TOMMASO CAMPANELLA VE "GÜNEŞ ÜLKESİ"

Tommaso Campanella, 1568'de İtalya'nın Calabria bölgesinde Stilo kasabasında dünyaya gelmiştir. Campanella'nın yaşadığı dönem, Avrupa Katolik dünyasının parçalanmaya başladığı; politik, ekonomik ve kültürel alandan çalkantıların arttığı; kilisenin katı dogmalarına, büyük ve haksız zenginliğine, derebeylik düzeninin kötülüklerine karşı çeşitli tarikatların Avrupa'yı baştanbaşa saran

ayaklanmalarının başladığı zaman rastlar. . “Güneş Ülkesi”nde Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Yapı “Güneş Ülkesi”, son derece katı bir şekilde belirlenmiş geometrik bir şehir planı ve mimariye sahiptir. Her bir çember içerisindeki bölgeyi diğerlerinden ayıran surlarda bilimi öğreten figürler yer alır. Böylece yurttaşların öğrenme ihtiyacı görsel olarak sağlanmış olur. “Güneş Ülkesi”, bilim ve teknolojiyi temele alır. Kaptan, kentin en büyük yöneticisinin bir başrahip olduğunu söyler. Gerek dünya işlerinin gerekse ahiret işlerinin başı odur. Başrahabin yetkisi mutlaktır. Verdiği kararlar kesindir. Hiç kimse bu kararlara itiraz edemez. Başrahabin üç tane yardımcısı vardır. Bunlar; güç, akıl ve sevgiyi temsil eder. Güç, akıl ve savaşla ilgili bütün işleri yönetir. Akıl, serbest mesleklerin el zanaatlarının, bilim işlerinin, bilim adamlarının, eğitim işlerinin ve okulların yönetimini yapar. Sevgi ise “Güneş Ülkesi”nin üreme işini düzenlemekle görevlidir. Her ayın başında ve ortasında, dinî törenden sonra büyük kurultay toplanır. Büyük kurultayda alınan kararları gerekirse değiştirir, onaylar ve uygular. Sonuçta son sözü tam egemen olan ve bilgisi hepsinden daha fazla olan başrahip söyler. Campanella’ya göre kötülüklerin kaynağı sahiplenmedir. Güneş Kent’te eş ve çocuklar dahil kimsenin özel mülkiyeti yoktur. Campanella’nın “Güneş Ülkesi”nde eğitim büyük öneme sahiptir. Kız-erkek ayrımı yapılmaksızın bütün çocuklar aynı eğitim sürecine tabi tutulur. “Güneş Ülkesi”nin her ferdi iyi bir savaşçıdır ve asla ölümden korkmazlar. Çünkü onlar Tanrı’ya, öte dünyaya ve ruhun ölümsüzlüğüne inanırlar. Onlara göre bedenden ayrılan ruh, dünyadaki iyi veya kötü davranışlarına göre iyi ya da kötü ruhlarla buluşur. Güneş Ükeliler ticarete çok önem vermezler, para kabul etmezler. Mallarını, kendilerinde olmayan mallarla değiş-tokuş ettikleri gibi istisnai durumlarda bu malları parayla satın alırlar. Güneş Ükeliler için tarım son derece önemlidir. Bu ülkede bir karış toprak yoktur ki ekilmemiş olsun. Güneş Ükelilerin yaptığı tarımda hiçbir gübre kullanılmaz. Çünkü onlara göre bunlar toprak ürünlerini bozar. Bu ürünleri yiyenler de güçsüz ve kısa ömürlü olurlar. Campanella’nın “Güneş Ülkesi”, monarşik bir yönetim anlayışıyla, kentin mimari yapısından başlayarak toplumsal yapının her aşamasını sıkı bir denetim mekanizması içinde kontrol eden bir yapıya sahiptir.

FRANCIS BACON VE “YENİ ATLANTİS

Francis Bacon, 1561’de Londra’da dünyaya gelmiştir. 12 yaşında girdiği Trinity College, Cambridge’de skolastik felsefeyle tanışmış ve bu felsefeye karşı görüşlerini burada geliştirmiştir. Bacon’ın düşünce yapısının temelinde daha sonra İngiliz felsefe geleneğini oluşturacak olan deney ve gözleme dayalı bilim anlayışı vardır. “Bilimin ilerlemesi” ve “Novum Organum” onun söz konusu bilgi ve bilim anlayışını ele aldığı temel felsefi eserleridir. Bacon, bilgi teorisinde geliştirdiği yeni bilgi ve bilim anlayışını ütopyik bir toplum tasarlayarak burada hayata geçirmeye çalışır. Bacon’un 1624’te kaleme aldığı “Yeni Atlantis”, bu çerçevede bilime dayalı bir ütopya olarak tanımlanabilir. . “Yeni Atlantis” ve Bilime Dayalı Toplum Tasarımı “Yeni Atlantis”te yaşayan halkın adı “Bensalem”dir. “Yeni Atlantis”in en büyük ve en önemli kısmını oluşturan “Süleyman Evi”, Bacon’ın bütün hayatı boyunca hayalinde yaşattığı bir idealdir. Zira “Süleyman Evi”, bilimin, ilerlemenin, geleceğin merkezi olarak tasarlanmıştır. “Süleyman Evi”, Kral Süleyman’ın en önemli eseridir. “Yeni Atlantis” tam bir bilim kentidir ve bu kentin kalbini de “Süleyman Evi” oluşturur. Denilebilir ki Bacon’ın “Yeni Atlantis”i hem büyük bir adamın umut ve idealinin bir ifadesi hem de modern bilim ruhunun doğduğu o devri temsil eden bir eserdir. “Bensalem” halkı mucizevî bir şekilde Hristiyanlık’ la tanışmış ve din olarak Hristiyanlık’ı kabul etmiştir. “Süleyman Evi”nde, doğa olaylarının simülasyonlarının gerçekleştirildiği geniş laboratuvarlar, hava sıcaklığını ayarlayabildikleri odalar, insan sağlığına faydalı olan hamamlar, meyvelikler, geniş bahçeler, seralar, bağlar, yine insana şifa veren yeni ilaçları denedikleri ve aradıkları hayvan merkezleri, kuş evleri, içki yapım üniteleri, sağlık ocakları, ilaç dükkânları, dokuma tezgâhları, çeşitli fırınlar, ışık üreten optik sanat evleri, müzik evleri, makine üretim merkezleri ve matematik evleri vardır. Öyle anlaşılıyor ki “Süleyman Evi”nde bilim, hem teorik amaçlı hem de pratik amaçlı düşünülmüştür. Bu da bilgiyi güç olarak göre Bacon’ın, bilgiyi insan konforu için kullanma düşüncesine uygun bir yaklaşımdır. Bacon’ın ütopyik bir bilim kenti olarak tasarladığı “Yeni Atlantis”teki bilimsel araştırmaların amacı, sadece teorik bilgi elde etmek değil, bu bilgiyi insan yararı için maksimum düzeyde güce dönüştürmektir. Bacon’ın “Yeni Atlantis”ini diğer ütopyalardan ayıran yön ise, mevcut düzende öncelikli olarak değiştirilmesi gereken şeyin sosyal yapı, ekonomi ya da yönetim biçimi veya ilkeleri değil; miti, hurafeyi, geleneksel otoriteye dayalı yanlış bilgileri bir kenara bırakıp bilimsel bilgiyi ve bunun uygulamalarını kendine kılavuz edinmiş bir toplum yapısını oluşturma çabasıdır.

MODERNLEŞMENİN OLGUNLAŞMA AŞAMASI: KLASİK LİBERAL DÜŞÜNCE

Liberal düşünce, Avrupa’da feodalizmin çöküşü ve onun yerine gelişen bir piyasa toplumunun veya kapitalist toplumun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Liberalizm, iktisadi bir teori olduğu kadar siyasi bir teori olarak da öne çıkmaktadır. Özgürlük taraftarlığı anlamına gelen liberalizm, temelde özgürlüğe inanan insanı, rasyonel bireyi merkeze alır. Bu bağlamda siyasal liberalizmin dayandığı temel kavramlar; bireycilik, rasyonellik, özgürlük, hukuk devleti, hoşgörü ve farklılık olarak ortaya çıkmaktadır.

KLASİK LİBERALİZMİN ÖNCÜSÜ OLARAK JOHN LOCKE

J. Locke, 1632’de Wrington-Somerset’te dünyaya gelmiştir. En önemli eserleri; “An Essay Concerning Human Understanding (İnsan Zihni Üzerine bir Deneme)”, “A Letter Concerning Toleration (Hoşgörü Üzerine Bir Mektup)” ve “Hükümet Üzerine İki Deneme”dir. 1691’de entelektüel hayata geri dönmeye karar vererek Essex’e yerleşmiş ve hayatının son on iki yılını burada geçirmiştir. Bu süreçte epistemoloji, din ve siyaset üzerine birçok eser yazan Locke, 28 Ekim 1704’te ölmüştür.

Locke’un İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı

Tıpkı Hobbes gibi “doğa durumu” varsayımından yola çıkarak devlet durumunu açıklamaya çalışan Locke, Hobbes’tan farklı bir şekilde “doğa durumu” bir savaş hâli olarak görmeyecektir. Locke’a göre doğa durumu, bir barış, karşılıklı yardım ve birbirini esirgeme hâlidir. İnsanların doğal olarak içinde buldukları bu durum, tam bir özgürlük ve eşitlik hâlidir; ancak bu herkesin dilediğini yapabileceği anlamına gelmez. Öyle ise “doğa durumu”nda hakkı ihlal edilen kişinin suçluyu cezalandırma ve doğa yasasını uygulama hakkı vardır. Ancak hakkı ihlal edilen kişilere tanınan bu cezalandırma yetkisi bazı sorunları da beraberinde getirecektir. İnsanlar için birçok bakımdan olumlu yönleri bulunmasına rağmen içinde sürekli tehditler ve korkular barındıran doğa durumuna bir süre sonra yine insanların kendi iradeleriyle son verilir ve aralarında yapacakları bir antlaşmayla siyasal toplum hâline geçilir. Böylece anlaşmazlıkları çözecek, suçluları cezalandıracak bir iktidar kurulmuş olacaktır. Locke, devletin amacının özgürlüğü güvence altına almak olduğunu ve devletin kaynağının toplum sözleşmesinde aranması gerektiğini, iktidarın bireyi ve onun iradesini merkeze almak zorunda olduğunu belirterek klasik liberal düşüncenin temelini atmıştır.

Özel Mülkiyet Hakkı Ve Korunması

Mülkiyet kavramı sadece bireyin mal varlığını değil, aynı zamanda onun yaşama ve özgürlüğünü de kapsar. Locke’a göre devlet, insanların sivil çıkarlarını geliştirmek ve korumak için oluşturulmuştur. Bu sivil çıkarlar; hayat, özgürlük, sağlık, bedenin korunmasının yanı sıra para, arazi, ev, eşya ve benzeri şeylerin mülkiyetidir. Mülkiyetin kaynağı insanın kendi çabasıdır, bu yüzden kazanılan bu mülkiyet üzerinde hak sadece kendinden sonra gelen çocuklarındır. Otoritenin, devletin bu mülkiyete dokunma hakkı yoktur. İnsanın, emeğiyle kendi kişiliğini, ürettiği nesneye katması sonucu olarak da özel mülkiyet doğmuştur.

Yönetim Biçimleri ve Güçler Ayrılığı

Sözleşme yoluyla siyasi toplumu kuran insanlar, yasaları kendi yapar ve bu yasaları uygulayacak kişileri de kendileri belirlerse, yönetim biçiminin adı “demokrasi” olur. Yasama gücünü kullanma yetkisi toplum tarafından bir azınlığın eline bırakılırsa o zaman yönetim biçimi “oligarşi” olarak adlandırılır. Eğer toplum yasama yetkisini tek bir kişinin eline verirse, bu takdirde de “monarşi” dediğimiz yönetim biçimi ortaya çıkmış olur. Bir monarşide yasa yapma yetkisi bir monarğin kendisine ve mirasçılara verilmişse (babadan oğula geçen), buna irsi ya da “kalıtsal monarşi” denir. Fakat yasama gücü, bir monarğin hayatı boyunca geçerli ise ve monark öldükten sonra yerini alacak kişiyi seçme hakkı, çoğunluğa ait ise o zaman da yönetim biçimi “seçimli monarşi” adını alır. Locke’a göre devlette üç güç bulunur. Bunlar; yasama, yürütme ve federatif güçtür. Yasama gücü toplum kurulurken bu gücü kullanma yetkisi kime verilmişse ona aittir. Bu nedenle yasama gücünün dışında hiçbir güç yasa yapma yetkisine sahip değildir. Dolayısıyla yasama gücü egemen ve üstündür. Bu güç, toplumda herkesin uymak zorunda olduğu kuralları ve devletin diğer organlarının yetki ve iktidarlarının dağıtımını yapar. Yasaları yaparak ona göre cezalar veren ve toplumun güvenliğini sağlayan yasama gücü en üstün güç olmasına rağmen keyfi olarak kullanılamaz. Yasama gücünün belirlediği yasaları uygulayacak bir iktidara ihtiyaç vardır. Bu iktidar yürütme gücünü oluşturur. Federatif güç ise, savaş ve barışa karar verme, diğer devletlerle ilişkiler kurma ve antlaşmalar yapma yetkisini kullanır. Yasama

gücüne getirilen sınırlandırmaları Locke, şöyle sıralar: Yasama gücünü elinde bulunduran erk, hiçbir zaman halkın malları ve hayatları üzerinde keyfi bir kuvvete sahip olamaz. Yasama gücü keyfi ve geçici kararlarla iktidarı ele geçiremez. Yasama gücü de belirlenmiş olan pozitif yasalara uymak zorundadır. Yasama gücü toplumsal rızayla oluşmuştur. Bu nedenle hiç kimsenin mülkünü kendi rızası olmadan keyfi olarak elinden alamaz. Yasama gücü yasa yapma yetkisini kimseye devredemez. Zira bu yetki yalnızca topluma aittir.

Direnme/İhtilal Hakkı ve Devletin Dağılması

Eğer yasama gücü devletin kuruluş amacına uygun olarak kamu yararını gözetmiyor, kişilerin hak, mülk ve özgürlüklerini koruyamıyorsa toplum kendilerine vermiş olduğu yetkiyi geri alma hakkına sahiptir. Böyle bir durumda ihtilal hakkını kullanmaktan başka çare yoktur. İhtilal hakkının kullanılabilmesi için iktidarın meşruiyetini kaybetmiş olması gerekir. Meşru bir iktidarın gayrimeşru bir iktidara dönüşmesi Locke'a göre iki yolla olur. Birincisi, iktidarın gasp yoluyla ele geçirilmesidir. İktidarı gayrimeşru yapan ikinci unsur ise zorbalıktır. Zorba iktidarı kendi keyfine ve çıkarına göre kullanan kişidir. .

MONTESQUIEU VE ARİSTOKRATİK LİBERALİZM

Montesquieu 1689 yılında Bordeaux yakınlarındaki de La Brede'de doğmuştur. 1734'te "Romalıların Yükseliş ve Çöküşü Üzerine Düşünceler", 1748 yılında "Yasaların Ruhunu" eserini yayınlamıştır. Hukuk, sosyoloji ve siyaset alanında önemli bir yere sahip olan düşünür, 1755 yılında Paris'te ölmüştür. . İnsan ve Toplum Anlayışı Montesquieu doğal hukukun anlayışından hareketle her türlü genelleyici yaklaşıma karşı çıkmaktadır. Ona göre insan değişken bir karaktere sahiptir. Bütün bu farklılıklar insan ve toplum üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Montesquieu'ya göre akılla bulunabilecek en mükemmel yasa bile bir toplumu iyi bir düzen içine sokmak için yeterli değildir. İklim, din, yasalar, yönetim ilkeleri, tarih, ahlak, toplumsal düzenin oluşturulmasında belirleyici faktörlerdir ve dikkate alınması gerekir. . Yasa Anlayışı Montesquieu, insanın doğal ve fiziki yapısından kaynaklanan doğal yasalarını şöyle sıralar: İnsanın korkak bir varlık olması ve diğerleriyle barış içinde yaşamak istemesi, İnsanın hayatını sürdürmek için beslenme ihtiyacının olması, insanların hayvansal bir içgüdü ile karşı cinse yönelmesi ve cinsini sürdürme isteği, insanların hayvanlardan farklı olarak bilinçli bir biçimde diğerleriyle bir toplum içinde yaşamak istemesi. Bu doğal yasalardan dolayı insanlar bir araya gelirler, aralarındaki eşitlik sona erer, güçsüzlüklerini unuturlar ve birbirleriyle mücadele etmeye başlarlar. İşte bu çok yönlü savaş insanlar arasındaki çatışmaları en aza indirmeyi gerektirir ve pozitif yasaların yapılmasını zorunlu kılar. Pozitif yasaların adalet ilkesine dayandığını ifade eden Montesquieu, adaletin, pozitif yasalardan önce var olduğunu ve pozitif yasalara üstün olduğunu savunur. . Yönetimlerin Biçimi ve Doğası Montesquieu üç temel yönetim biçiminden söz eder. Bunlar; cumhuriyet, monarşi ve despotizm, yani zorba yönetimidir. Cumhuriyet yönetimi de kendi içerisinde aristokrasi ve demokrasi olarak iki şekilde gerçekleşir. Eğer halkın bir kısmı egemenliği elinde tutuyorsa aristokrasi, halkın tamamı egemenliği temsil ediyorsa o zaman da demokrasi ortaya çıkmış olur. Monarşi tek kişinin yasalara uygun yönetimi, despotizm ya da zorba yönetim ise tek kişinin yasalardan bağımsız keyfi yönetimidir. Her yönetim temel bir ilkeye dayanır. Bu ilkeler ile ayakta durur. Demokrasinin ilkesi "siyasal erdem" dir. Aristokraside siyasal erdem yanı sıra "ölçülü hareket" ilkesi de gereklidir. Monarşiyi ayakta tutan ilke demokrasi ve aristokraside olduğu gibi siyasal erdem değil, yasalardır. Bu yasalar da monarşinin temel ilkesi olan "şan", "şeref" (statü, paye) arzusuna uygun düzenlenir. Zorba yönetimin temel ilkesi "korku"dur.

Güçler Ayrılığı

Her devlette yasama, yürütme ve yargı iktidarları vardır diyen Montesquieu bu iktidarların yani güçlerin sınırlarını çizmeye çalışır. Özgür bir siyasal toplumda yasama gücünün halkın tamamının elinde olmasını savunan Montesquieu, kalabalık toplumlarda bu tür bir doğrudan demokrasi mümkün olmayacağı için halk temsilcileri olarak nitelendirdiği, bugün bizim temsili demokrasi dediğimiz usulle yasama iktidarının oluşması gerektiğini söyler. Ne var ki bir yandan bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına almaya çalışan Montesquieu, diğer yandan ayrıcalıklı sınıflara tanıdığı imtiyazla "aristokratik liberalizm" olarak nitelendirebileceğimiz bir siyasi düşünceyi savunmaktadır.

JOHN STUART MİLL: ÖZGÜR BİREY, SINIRLI YÖNETİM YA DA SOSYAL LİBERALİZM

James Mill'in en büyük oğlu olan J. S. Mill 1806'da Londra'da doğmuştur. Hayatı boyunca birçok eser yazan J. S. Mill 1873 yılında ölmüştür. Mill'in başlıca eserleri arasında On Liberty (Özgürlük Üstüne, 1859), Considerations On Representative Government (Temsili Yönetim Üzerine Düşünceler, 1861) ve The Subjection Of Women (Kadınların Tebaalaştırılması, 1869) sayılabilir. "Faydacılık" Anlayışı Geleneksel anlamda maddi hazları ve bireyin hazza dayalı mutluluğunu öne çıkaran faydacı anlayışa karşı çıkan Mill, maddi hazların ötesinde toplumsal faydanın gözetilmesi gerektiğini söyleyerek faydacılığa yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bireysel çıkarı maddi hazlara önceleyen faydacılığı son derece bencilce bulan Mill, bu tür bir faydacılığın asosyal olduğunu, dolayısıyla faydacılığın toplumun genel çıkarını ve niteliksel hazları önceleyen toplumsal faydacılığa evrilmesi gerektiğini savunur.

İnsan Doğası Anlayışı

Tüm insanların eşit ve rasyonel varlıklar olduğunu ifade eden Mill, bu eşitliğe rağmen insanları farklı düzeylerde geliştiğini, bunun da başta aile olmak üzere çevre ve eğitim koşullarına bağlı olarak gerçekleştiğini savunur. Bireysel gelişim için fırsat eşitliğini savunan Mill, her bireyin kişisel gelişim farklılığından hareketle elitist bir yaklaşım geliştirir.

Özgürlük Anlayışı

Mill için iki tür eylem vardır: Özel ve kamusal. Kamusal eylemler başkalarının haklarını da kapsar. Bu yüzden bu tür eylemleri düzenlemek devletin görevidir. Özel eylemler ise kamusal sorumluluklarla ilgili değildir. Başkalarına zarar vermediği sürece birey bu alanda özgürdür. Mill, bir toplumun özgür olarak tanımlanması için üç alanda özgürlüğün serbest bırakılması gerektiğini söyler. Birincisi, “vicdan özgürlüğü”dür. Bu özgürlük beraberinde ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve inanç özgürlüğünü barındırır. İkincisi, “kişisel zevk ve uğraşlar özgürlüğü”dür. Bu da bireyin kendi yaşam biçimini belirleme özgürlüğüdür. Üçüncüsü ise, “örgütlenme özgürlüğü”dür. . Sınırlı Yönetim Anlayışı Mill’i sınırlı yönetim anlayışına götüren üç temel gerekçesi vardır: Birincisi, herhangi bir eylemi (örneğin ekonomik faaliyetler) birey, devletten daha iyi gerçekleştirir. İkincisi, herhangi bir eylemin bireyler tarafından daha iyi yapılmaması durumudur. Burada da devlet süreçleri oluşturur; ama sonuçlarına müdahil olmaz. Üçüncüsü, devletin gücünü gereksiz bir şekilde arttıracaksa, böyle bir eylemi üstlenmemesi gerekir.

Temsili Yönetim Anlayışı

Mill’e göre demokrasi, insanların ihtiyaçlarını en iyi karşılayan, bireysel ve toplumsal mutluluğu hedefleyen ve özgürlüğü en fazla koruyan yönetim şeklidir. Ona göre doğru demokrasi, çoğulcu ve elitist demokrasi iken; yanlış demokrasi, çoğunlukçu demokrasidir. Mill’e göre eşit oy hakkı, entelektüel kapasiteyi göz ardı ettiği yanlış bir uygulamadır. Mill, çoğunluğun tiranlığını engellemek ve entelektüel seçkinlerin mümkün olan en yüksek oranda yasama organında yer alması için nispi temsili önerir.

FRANSIZ DEVRİMİNE DOĞRU SIYASİ DÜŞÜNCE GİRİŞ

Orta Çağ boyunca insanı değersiz hâle getiren Hıristiyan Batı dünyası, Rönesans'la birlikte insana Helenistik dönemde verilen değere yeniden dönmüş ve bir hümanizm hareketiyle birlikte siyaset konusunda da yeni anlayışlar geliştirilmiştir. Reel devlet görüşlerinin yanında ütopyik anlayışlar da ortaya çıkmış, buna rağmen insanlar özgürlük konusunda umduklarını bulamamışlardır. Huzursuzluk, Fransız Devrimi öncesinde iyice tırmanırken, Rousseau, Voltaire ve Sieyès gibi filozoflar, eşitlik, özgürlük, adalet, halk meclisi gibi konularda önemli eserler yazarak Fransız Devrimi'ne giden yolda fikirleriyle yol göstermişlerdir. Sieyès ise devrim sonrasında N. Bonaparte ile Fransa'nın yönetim anlayışını biçimlendirmişlerdir. .

FRANSIZ DEVRİMİ ÖNCESİ İSLAM DÜNYASI VE AVRUPA'NIN DURUMU

Orta Çağ, Batı Hıristiyan dünyası için karanlık bir çağ olmasına rağmen İslam medeniyeti için yükselen bir dönemdir. Müslüman milletler, pozitif bilimler, felsefe ve diğer sosyal bilimlerde birçok icat ve keşfe imza atarken, siyasi anlamda da yükselmiş ve siyaset felsefesi alanında birçok eser yazmışlardır. Büyük Türk-İslam filozofu Fârâbî- el-Medînetü'l-Fâzıla, Yusuf Has Hâcib Türkçe olarak yazdığı Kutadgu Bilig, Büyük Selçuklu Devleti'nin büyük veziri Nizamülmülk Siyâsetnâme isimli eserlerle İslam medeniyetinin güçlenmesinde katkı sunmuşlardır. Bilimsel ve teknolojik anlamda karanlıktan kurtulan Batı, Rönesans'ta başlattığı Hümanizmle insana hak ettiği değeri bulmaya çalışmıştır. Rönesans'ta reel devlet ve ütopyik devlet anlayışları üzerine yazılan kitaplar, giderek sonuç vermeye başlamışsa da insan hürriyeti, eşitlik, adalet, devlet yönetim modelleri konusunda sancılar çekmeye devam etmiş, nihayet on sekizinci asırda gerçekleştirilen Fransız Devrimi'yle birlikte bu konularda da önemli adımlar atılmıştır. Fransız Devrimi'nin gerçekleşmesinin ardından birçok alanda olduğu gibi siyaset felsefesinde de yenilikler yapılmış, değişimler yaşanmıştır. Çalışmamızda Fransız Devrimi'nin gerçekleştirilmesine kadarki süreçte siyaset felsefesinde etki gücü yüksek olan Rousseau, Voltaire ve Sieyès gibi filozofların siyaset felsefesi alanındaki düşüncelerini ortaya koyduk. .

JEAN-JACQUES ROUSSEAU (1712-1778)

Eğitim, toplumsal hak ve özgürlükler, siyaset ve din üstüne geliştirdiği düşüncelerle tanınan Fransız filozof, denemeci, müzikbilimci ve romansçıdır. Yaşamış olduğu çağda daha önce dile getirilmeye cesaret edilemeyen birçok önemli konuda fikirlerini özgürce ifade etmiştir. Siyaset felsefesi alanındaki en önemli eseri "Toplumsal Sözleşme"dir. . "Doğal Durum" Teorisi Rousseau, "doğa durumu"ndaki insan hayvanlara göre daha zayıf; ama onlardan daha beceriklidir. İnsanı hayvanlardan ayıran en önemli iki özellikten ilki, hayvanların doğa yasalarına içgüdüleriyle uyup insanın şu ya da bu davranışı seçebilme yeteneğine sahip olması; ikincisi de insanın gelişme (evrim) yeteneğinin bulunmasıdır. "Doğa durumu"nda insanların sorumlulukları olmadığı için doğal özgürlük egemendir. "Doğa durumu", insanın iyiliğe uygun doğasını ve erdemini bozacak etkileri de bulundurmamaktadır. Ancak insanlar bir araya geldikçe, "doğa durumu" bozulmuştur. Rousseau, "doğa durumu"ndan toplum durumuna geçişte iki görüş olduğunu söyler. Birincisi bu geçişin mülkiyetten kaynaklandığıdır ki bu "tarihsel" durumu ifade eder. İnsanın toprağı işleme, madenleri bulmasıyla ortaya çıkmıştır. İnsanlık tarihini kana bulayan savaşlar ve cinayetler hep bu mülkiyet edinmenin sonucudur. İkincisi de sözleşme yoluyla olduğu şeklindedir ki bu da "teorik" bir problemi açıklamak için ortaya atılmıştır. Bu da olumlu bir düşüncüyü ifade etmektedir. Sözleşme Teorisi Rousseau'nun asıl üzerinde durduğu iddia, toplumun ortaya çıkışının doğal bir sözleşmeye dayanmasıdır. Toplu yaşamın en eski ve en doğal şekli, aile hayatıdır. Doğan çocuk hayatta kalabilmek ve korunmak için anne ve babasına sığınır. Gelişip büyüyünce, ne çocuk babasının sözünü dinlemiş ne de baba çocuğunu koruma gereğı duymuştur. Aralarındaki ilişkinin devamı, doğaya değil, karşılıklı isteğe bağlıdır. Yani genç babasıyla birlikte kalmak istemişse ve baba da bunu kabul etmişse bir arada kalmaya devam etmişlerdir. Rousseau'nun verdiği bu örneğe göre aile, açık bir şekilde ortaya konulmamış olsa da bir sözleşmeyle ayakta durmaktadır. Doğal durumdayken insan mutluydu, bu mutluluğun devamı için gücü elinde bulunduranların, gücün yerini hakkın alması gereğinden hareketle güce dayanmayan bir sözleşme oluşturmuşlar ve bütün haklarını topluma devretmişlerdir. Haklar topluma aktarılsa eşitsizlik olmaz; çünkü güç, hak yaratmaz. . Egemenlik Teorisi Rousseau, sözleşen insanların birbiriyle uzlaşmaz gibi görünen iki amaçlarının bulunabileceğini söyler. İlki "doğa durumu"ndaki özgürlüklerini ve mutluluklarını korumak, ikincisi de "doğa durumu"nda ortaya çıkan kavgaları sonlandıracak bir otoritenin yönetimi altına girmektir. Bu iki aykırı durumun uzlaşma noktası şudur: Herkes tüm

haklarını topluma devrederse, hiç kimseye devretmemiş olur; toplumun yönetimi altına girerse de hiç kimsenin yönetimi altına girmeyip kendilerine itaat etmiş olurlar. Bu hak devretmesi sonucunda “genel irade” denen bir güç ortaya çıkar. “Genel irade”, toplumun faydasına olan ve monarşiden başka her yönetim biçimine uygulanabilecek bir modeldir. Tek ve sınırsız egemenliği temsil yetkisi de bizzat halkın bütünündedir. “Genel irade”den başka bir yasa da yoktur. Rousseau, egemenliğin özelliklerini şöyle sıralar:

- Halkın kendi idaresinden vazgeçmemesidir.
- Egemenlik bölünmezdir.
- Egemen irade yanılmazdır.
- Egemenlik mutlaklıdır.

Yasaların Oluşturulması

Rousseau’ya göre, her türlü adaletin kaynağı, Tanrı’dır. O, yalnızca aklın ürünü olan evrensel bir adaletin bulunduğu da inanmaktadır. Bununla birlikte bu adaletin doğal yaptırım güçleri bulunmadığından devlet tarafından konulan yasalara ihtiyaç vardır. Devlet yasayı yapar; ama bunu halka dayatmayıp toplum sözleşmesi gereği halkın onayına sunar. Özgürlük ve eşitlik ölçülerine göre hazırlanıp halkın onayından geçtikten sonra herkes bu yasaya uymak mecburiyetinde olacaktır. Artık yasanın özgürlüğü engellediği iddia edilemeyecektir; çünkü halk yasayı bizzat onaylamıştır.

Hükümet ve Yönetim Şekilleri

Devlet yasayı yapar, yönetmeyi hükümete bırakır. Egemen güçle hükümeti karıştırmamak gerekir, çünkü hükümet, devletin bir organıdır. Rousseau, üç yönetim şekline söz eder: Demokrasi, aristokrasi, krallık. Rousseau, bu üç yönetim şekline birini tercih etmez, halkın çıkarını hangisi gözetirse o iyidir.

VOLTAİRE (1694-1778)

Fransız aydınlanmasının önde gelen isimlerinden sayılan Voltaire, fikirleriyle, Fransa’nın aydınlanmasına ve Fransız Devrimi’nin hazırlanmasına büyük katkı sağlamıştır. Düşüncelerinden dolayı hapis ve sürgünler yaşamıştır. Tarih, kültür ve siyasetle ilgilenen Voltaire, ‘tarih felsefesi’ terimini ilk kez kullanan düşünürdür. Voltaire, “Tarihi yalnızca filozoflar yazmalıdır.” demiştir. Genel Hatlarıyla Felsefesi Bilgi teorisi bakımından, fikirlerimizin kaynağın dış deneye bağlayan Voltaire, ruhu da kabul ederek materyalistlerden ayrılır. Voltaire kilisenin dogmatik vahiy Tanrı kavramına karşı çıkmış, bu anlayışın ahlaki değerleri içermemesini eleştirmiştir. Çünkü ona göre dinin değeri, dinden insanlara ulaşan ahlak ile ölçülebilir. Voltaire, vahiy dindarlığına karşı akıl dinini ve dindarlığını savunmuştur.

Siyaset Anlayışı

Rousseau’nun doğal hâle dönüş anlayışını eleştiren Voltaire, bunun tabiata aykırı bir durum olduğunu belirtir. Böyle olsaydı kültür meydana gelemezdi. İnsan özgürlüğüne değer veren Voltaire, düşüncenin gelişmesini tehdit eden her şeyle savaşmıştır. Düşünce hürriyeti, diğer bütün özgürlüklerin temelini oluşturur. Kilise, düşünceye engel teşkil eden en tehlikeli kurum olduğu için Voltaire, kiliseyle devamlı mücadele etmiştir. Voltaire, ihtiyaçları olmasa bütün insanların zorunlu olarak eşit olacaklarını belirtmektedir. Belli bir devlet yönetim biçimini tercih etmemekte, asıl önemli olanın insanları hoşgörüle yönetmek olduğunu ifade etmektedir. Herhangi bir yönetim şeklini tercih etmemekle birlikte cumhuriyet yönetiminde namusluluğun, krallık yönetiminde ise erdemliliğin daha gerekli olduğunu ifade etmektedir. Voltaire, tercihe en layık yönetim şeklinin “yasalardan başka hiçbir şeye boyun eğilmeyen devlet” yönetimi olduğunu da vurgulamıştır. .

EMMANUEL SİEYÈS (1748-1836)

Tam bir eylem adamı olan Sieyès, halkın gücünü kanıtlamak için ömrünü vakfetmiştir. Fransız Devrimi’nin baş aktörlerinden olmuştur.

Siyasi Toplumun Kuruluş Amacı

Sieyès’in mücadelesindeki amacı, din adamlarıyla soyluların yetkilerini kısıtlamak, ayrıcalıkların olmamasını, yasa önünde tüm bireylerin eşitliğini sağlamak, buna mukabil üçüncü gücü yani Fransız halkını her alanda egemen hâle getirmek ve eskinin yerine yeni bir rejim kurmaktır. Sieyès’e göre siyasal toplumun kuruluşunda üç aşama vardır. İlki, her iktidarın kaynağı olan kişisel iradelerin bir araya gelerek anlaşmaları; ikincisi, kişisel iradelerin yerini ortak iradenin alması; üçüncüsü de yönetimin temsili bir iradeye (temsilciler kurulu) teslim edilmesidir. Devlet, insanların kendi rızalarıyla anlaşarak kurdukları bir yapıdır. Böyle bir yapının kurulmasının amacı ise, her şeyden üstün olan özgürlük ve mülkiyet haklarının ihlal edilmesini engellemek ve bir barış ortamı oluşturmaktır.

Anayasa ve Önemi

Sieyès’e göre anayasanın dayandığı en önemli güç, millettir. Temsile dayanmayan her anayasa yanlıştır. Anayasanın hazırlanmasında en önemli ölçü, milletin faydasını gözetebilecek şekilde hazırlanmasıdır. Bu bakımdan anayasaya, hükümetin halka zarar verebilecek işlemlere girişimini önlemek için, bazı önleyici kurallar ve yasaklar da konulmalıdır. O hâlde anayasa, hem yasama kurulunun hem de yürütme kurulunun görevlerini belirlemektedir. Anayasayı değiştirme yetkisi, tamamen millete aittir. Yasama ve yürütme yetkisine sahip olanların çıkaracakları yasalar da

anayasaya uygun olacağına göre, yasama ve yürütmenin bütün bölümleri ortak iradeye, yani millete bağlı olacaktır. Sieyès'in asıl ulaşmak istediği sonuç da budur. Anayasayı millete bağlayarak yanlış yaptığı zaman yönetimi değiştirebilmesini sağlamak, iyi olanı yapmayı herkesin yapmasına müsaade etmek, kötü olanı da herkese yasaklamak, hatta kötü bir yasa varsa onu derhal yürürlükten kaldırmak gerekir. İmtiyazlar Sieyès'e göre yapılan anayasanın ve bütün yasaların temelinde, başkasına zarar vermeme ilkesi bulunmaktadır. Bu temel ilkeye rağmen birine veya bir gruba ayrıcalık tanımak, anayasaya aykırıdır. Sieyès, ayrıcalıkların amacını iki noktada toplamaktadır: Birincisi yasalar karşısında bir insana veya bir gruba dokunulmazlık tanımak; diğeri de yasaların yasaklamadığı bir şey üzerinde kişiye özgü bir hak tanımak. Bu iki husustan birine göre uygulama yapmak demek, yani herhangi bir şekilde birine ayrıcalıklı davranmak demek, başkasına zarar vermeyi meşrulaştırmak demektir. Yasaların herkese eşit uygulanması gerekmektedir. "Üçüncü Sınıf" Kavramı Sieyès, milletin ayrıştırılmasına karşı çıkararak ayrıcalıklı sınıflar olmamasını isteyen, özgürlüklerin herkes için eşit uygulanmasını isteyen bir hürriyet savaşçısıdır. Bu yüzden de o, siyasal düzen içinde "üçüncü sınıf"ın olması mücadelesini vermiştir. Sieyès, toplumun bütün yükünü taşıyan çoğunluğun ezilmesinin karşısında sayıları birkaç yüz bini geçmeyen ayrıcalıklı sınıfların, tümüyle topluma bir yük olduğunu iddia etmiş ve bunu ispatlamaya çalışmıştır. Sieyès'e göre "üçüncü sınıf", tarımdan endüstriyel mallara kadar her şeyi üreten ve pazara süren, birçok mesleği icra eden, çalışan, çabalayan ve sadece emeğinin karşılığında geçimini sağlayabilen halktan başka bir şey değildir. Oysa para getiren işlerin hiçbirinde halka yer yoktur. Paralı işler, soyluların elindedir. Bir başka ifadeyle soylular sınıfı, milletin (üçüncü sınıf) emeğinden bile vergi alıp, sırtından para kazanıp, emeğini sömürüp, halkın özgürlüğünü elinden almakta, baskı altında tutmaktadır. Soylular sınıfı kalktığı gün millet özgürlüğüne kavuşacaktır.

FRANSIZ DEVRİMİ'Nİ ORTAYA ÇIKARAN SİYASAL VE TOPLUMSAL GELİŞMELER

Genel olarak “devrim”; bir ülkede ekonomik, sosyal, siyasal veya kültürel statükonun veya yaşam tarzının ani bir şekilde değişmesi veya değiştirilmesi olarak tanımlanabilir. 1789 Fransız Devrimi, siyasal boyutu öne çıkmakla birlikte kültürel ve toplumsal yapının zor kullanılarak değiştirildiği klasik devrim örneklerinin en önemlisidir. Fransa’da tıpkı diğer Batı Avrupa ülkeleri gibi, artan ticaret hacmi sayesinde hızla zenginleşen burjuvazi, ekonomik gücüyle paralel şekilde siyasal iktidarı da kontrolü altına almak istemişti. Ancak mutlak yetkilere sahip olan kralın bu taleplere karşı direnç göstermesi, siyasal düzenin zor kullanılarak değiştirilmesini zorunlu kılmıştı.

Feodalite ve Eski Rejim

Fransa, Orta Çağ’daki feodal düzenden sonra mutlak monarşiyi ilk tesis eden ülkelerden birisidir. Feodalite Avrupa’da Roma İmparatorluğu’nun çöküşüyle başlayan, toprak mülkiyetinin soy aristokrasisi elinde toplandığı, üretimin büyük ölçüde tarıma dayandığı, siyasal iktidarın kral ile soylular arasında paylaşıldığı,

Roma Katolik Kilisesi’nin hemen hemen her alanda güç ve kudret sahibi olduğu toplumsal ve ekonomik bir düzen olarak tanımlanabilir. Feodal dönemin siyasal açıdan en belirgin özelliği, merkezi bir iktidarın yokluğudur. Bu açıdan Fransız monarşisi, 15. yüzyıldan itibaren burjuvazinin desteğini de alarak feodal güç odaklarının etkisini kırmış ve zamanla merkezî bir mutlak monarşi yaratmıştı. Soyluların ve rahiplerin imtiyazlı durumlarına karşılık, Eski Rejim’de köylüler, işçiler, esnaf ve zanaatkârlar ve hatta burjuvazi “imtiyazsız tabaka” olarak adlandırılıyordu. İmtiyazsız tabaka, kendi içinde türdeş olmamakla birlikte, toplumun en kalabalık kesimini oluşturuyordu. Ticaret sayesinde zenginleşen burjuvazi, hukuksal ve toplumsal alandaki eşitsizliklere karşı, bu zümrenin sözcülüğünü yapmaktaydı. Fransa’da devrim öncesinde, bu toplumsal tabakaları temsil eden bir genel meclis (Etats Generaux) mevcuttu. Her ne kadar gerçek anlamda yasama yetkisine sahip olmasa da, kralın çağrısı ile zaman zaman toplanan bu meclis, üç ayrı toplumsal tabakayı temsil etmekteydi. Bu anlamda “Üçüncü Tabaka (Tiers Etat)”, imtiyazsız zümreleri, yani burjuvazinin sözcülüğünü yaptığı işçi, köylü, esnaf ve zanaatkârları temsil için oluşturuluyordu.

Devrim’in Ekonomik ve Siyasî Nedenleri

Devrimden önce Kral 16. Louis, mutlak anlamda yasama ve yürütme yetkilerine tek başına sahipti. Ayrıca Fransız monarşisi 15. yüzyıldan itibaren Avrupa’nın en güçlü ve istikrarlı devletlerinden biri olarak öne çıkmaktaydı. Bu sayede Fransa, Avrupa’nın diğer devletleri arasından sıyrılarak 18. yüzyılın en güçlü devleti olarak dünya siyasetine de yön vermekteydi. Fransa’da 1789’da devrimi tetikleyen nedenler, ekonomik ve siyasal faktörler başlığı altında değerlendirilebilir. Kuşkusuz varlıklı burjuvazinin bir süredir iktidarı ele geçirmek niyeti mevcuttu. Ancak burjuvazi, eski rejimin yıkılmasıyla sonuçlanacak böyle bir değişimi tek başına gerçekleştiremezdi. Köylülerin, işçilerin ve diğer yoksul kesimlerin de bir şekilde devrime dahil edilmesi gerekiyordu. Ekonomik ve siyasal faktörlerin bu anlamda devrimi tetikleyici etkisinden söz etmek gerekir. Ekonomik nedenlerin başında Fransa’nın 1756-63 yılları arasında İngiltere ile denizlerde ve sömürgelerde giriştiği Yedi Yıl Savaşları gelmekteydi. Savaşları kaybeden Fransa, savaş harcamalarının finansmanı nedeniyle malî bir krizin içine düşmüştü. 1789’da malî krizden çıkmak için çözüm arayan Kral 16. Louis, iç borçlanma ya da vergilerin artırılması seçeneklerinden birini uygulamanın kaçınılmaz olduğunu düşündü. Ancak her iki seçenek Soylular Meclisi tarafından reddedilince, uzun zamandır toplanmayan Etats Generauxları toplantıya çağılmaktan başka çare kalmamıştı. . Devrim’e Doğru 5 Mayıs 1789’da toplanan Etats Generaux’ta üç tabakayı temsil eden vekillerin, malî krizin çözümüne geçmeden önce birtakım siyasal talepleri öne çıkmaktaydı. Daha çok “Üçüncü Tabaka” milletvekillerinin dillendirdiği bu siyasal taleplerin en önemlisi, mutlak monarşinin yetkilerinin bir anayasa ile sınırlandırılması idi. Meclisteki sözcüler, tıpkı İngiltere gibi, krala ait olan yasama yetkisinin artık bir parlamento tarafından kullanılmasını talep ediyorlardı. Ancak Kral 16. Louis, Etats Generaux’un açılışında yaptığı konuşmada hiçbir yetkisinden vazgeçmeyeceğini açıklayınca, Fransa’da devrimin fitili ateşlenmiş oldu. Nitekim kralın parlamentoyu dağıtma girişimi karşısında, Etats Generaux temsilcileri krala meydan okurcasına Millet Meclisi adıyla toplanmaya başladı. Ruhban sınıfının temsilcilerinin de katıldığı bu toplantılar, kralın askerî birlikleri tarafından basılınca çatışma kaçınılmaz hâle geldi. Ekonomik sıkıntılar içerisinde kıvranan kitleler Millet Meclisi’ni savunmak için sokaklara döküldü. Nihayet 14 Temmuz 1789’da isyancılar, aynı zamanda mühimmat deposu olarak kullanılan Bastille

Hapishanesi'ni ele geçirdiler. Devrimin kırılma noktası olarak kabul edilen Bastille baskınından sonra Kral 16. Louis, yetkilerinin sınırlandırılacağı bir anayasaya razı olacağını ilan etti. .

DEVİRİM'İN TEMEL İLKELERİ VE TARİHSEL SEYRİ

Fransız Devrimi, Bastille baskınında görüldüğü üzere, yoksul kitlelerin desteğini almış olsa da, esas itibarıyla bir burjuva devrimidir. 17. yüzyıldan itibaren yükselişe geçen Fransız burjuvazisi, mülkiyet hakkını güvenceye almak ve ticaret üzerindeki kısıtlamaları kaldırmak için siyasi iktidarın kontrolünü de ele geçirmek istiyordu. Bu amacı gerçekleştirmek için uzun bir zamandır burjuvazinin sözcüsü durumundaki Aydınlanma filozofları ve Ansiklopedistler, eski düzenin felsefi ve siyasi temellerini yıkmak için yeni bir anlam dünyası yaratmışlardı. Bu itibarla Fransız Devrimi'ne zemin hazırlayan en önemli siyasî görüşler; Rouessau'nun "halk egemenliği", Montesquieu'nun "kuvvetler ayrılığı" ve Sieyes'in "millet egemenliği" kuramlarıydı. Fransız burjuvazisi, eski rejime karşı geniş kitlelerin desteğini almak için "eşitlik", "özgürlük" ve "kardeşlik" ilkelerini bayraklaştırmıştı. . Millet Meclisi ve 1791 Anayasası Bastille baskınından sonra bir anayasa hazırlamak için toplanan Millet Meclisi, "Kurucu Millet Meclisi" adını almıştı. Bu meclis, ilk olarak feodal ayrıcalıkların büyük ölçüde kaldırıldığı bir karar aldı. Karar soyluların tepkisiyle karşılanırsa da, devrimin içinde köylülerin etkisini göstermesi açısından önemliydi. Ardından Kurucu Meclis, insanlık tarihi açısından önem taşıyan "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi"ni kabul etti. Böylece her insanın doğuştan birtakım haklara sahip olduğu ve Fransız vatandaşlarının kanun önünde "eşit" olduğu ilan ediliyordu. Ancak bildiride sosyal haklardan hiç söz edilmiyor, daha çok burjuvazinin çıkarlarına uygun olan "özgürlük", "güvenlik", "baskıya karşı direnme" ve "mülkiyet hakkı" gibi liberal hakların altı çiziliyordu. Öte yandan bildiri; devlet iktidarı karşısında birey özgürlüklerini güvence altına almak için yasama, yürütme ve yargı organları arasında bir denge kurmak için Montesquieu'nun "güçler ayrılığı" ilkesini benimsemişti. 1791 yılında Fransız Kurucu Millet Meclisi tarafından kabul edilen anayasa yürürlüğe girdi. Böylece Fransa'da anayasal meşruti bir monarşi kurulmuş oluyordu. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ne dayanan bu anayasa, mülkiyet hakkı gibi negatif hakları esas almakla birlikte, sosyal haklardan hiç söz etmiyordu. Bu durum devrime büyük umutlar bağlamış olan yoksul kitlelerde büyük hayal kırıklığına yol açmıştı. . Devrimci Güçler Arasında İktidar Mücadelesi 1791 Anayasası, Fransa'da kralın mutlak iktidarını liberal ilkeler çerçevesinde sınırlamak isteyen burjuvazinin zaferi olarak nitelendirilebilir. Ancak aynı şeyi devrime aktif destek veren işçi, köylü ve diğer yoksul kesimler için söylemek mümkün değildi. Devrim ile imtiyazlı sınıfları etkisizleştiren yeni güçler, iktidarın paylaşımı konusunda kendi aralarında çatışmaya girmişlerdi. Bu nedenle 1789'da başlayan Fransız Devrimi, 1799'a kadar on yıl boyunca savaş, anarşi, terör gibi bir dizi bunalım ve kaos zinciri içerisinde bir seyir izlemiştir. Devrimin başlangıcında soylular ve burjuva temsilcilerinden oluşan Millet Meclisi'nde zaman içerisinde "Üçüncü Tabaka" temsilcileri kendi aralarında ayrılmaya başladı. Çoğunluğu varlıklı burjuva temsilcilerinden oluşan Jironenler, burjuva iktidarını sağlamlaştırmak ve siyasi istikrarsızlığa bir an önce son vermek için monarşi ile uzlaşmaya çalışıyorlardı. Öte yandan sayıca daha az olan Jakobenler ise; 16. Louis'in tahttan indirilmesini ve sosyal açıdan daha eşitlikçi bir düzen kurulmasını talep ediyorlardı. İktidar başlangıçta daha çok Jironenlerin kontrolü altındayken, bir yandan Avrupa monarşileri ile patlak veren savaşlar, diğer yandan monarşiyi geri getirmeyi amaçlayan iç isyanlar Jakobenlerin iktidarı ele geçirmesinde tarihi bir fırsat yarattı. .

DEVİRİM SIRASINDA ORTAYA ÇIKAN SİYASİ AKIMLAR

Devrimden sonra iktidarı elinden bırakmak istemeyen büyük burjuvazi, aktif haklar – pasif haklar ayrımıyla yoksul ve kalabalık kitleleri iktidardan uzak tutmaya çalışmıştı. Millet Meclisi'nde Jironenlerin temsil ettiği bu tutum, arka planda sosyal sınıflar arasında açık bir çıkar çatışmasını yansıtıyordu. Meclis dışında "Öfkeli Hareketi" ve "Eşitler Hareketi" gibi oluşumlarla temsil edilen emekçi kitleler, devrimin özellikle sosyal boyutunun eksik kaldığını düşünüyordu. İşte bu ortamda Jakobenzim ve Babuvizm, yoksul ve emekçi halkın siyasi iktidara aktif bir şekilde katılmasını öngören ve sosyal eşitliği savunan siyasi akımlar olarak öne çıkmıştı. . Jakobenzim Başlangıçta daha çok Jironenlerin kontrolü altındaki devrim, 20 Nisan 1792'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu liderliğindeki monarşiler ittifakının Fransa'ya savaş açması üzerine yeni bir evreye girdi. Üstelik bu monarşilerle işbirliği yaptığı gerekçesiyle Kral 16. Louis, önce tahttan indirilmiş, ardından idam edilmişti. Kralın idamına tepki gösteren kralcılar, ülkenin kimi bölgelerinde isyan çıkarınca, devrimin iç ve dış düşmanlar tarafından boğulmaya çalışıldığına ilişkin algı güç kazandı. Bunun üzerine devrimi iç ve dış düşmanlardan korumak ve bu arada artan hayat pahalılığını protesto etmek için sokaklara dökülen halk, 10 Ağustos 1792'de ikinci bir devrimi gerçekleştirdi. Bütün bu gelişmeler Fransa'da sayıca az olmalarına rağmen Jakobenzim kökenli milletvekillerinin iktidarı ele geçirmesiyle sonuçlandı. Bir siyasi akım olarak Jakobenzim, daha çok Robespierre tarafından temsil edilen bir "vatan tehlikede" kuramıdır. Jakobenzim genel olarak iki temel amacından bahsetmek mümkündür: Birincisi, siyasî olarak devrimin kazanımlarını korumak, yani tekrar eski rejimin ve onun temsil ettiği feodal değerlerin geri gelmesini engellemek; ikincisi, sözcülüğünü yaptığı esnaf, zanaatkar, işçi ve köylülerin ekonomik varlıklardan daha adil bir pay almasını sağlamak. Jakobenzim özel mülkiyete karşı olmamakla birlikte,

ekonomik varlıkların paylaşımı konusunda sosyal adaletçi bir politikaya yakın durmaktaydılar. Bu açıdan Jakobenzimin bir sosyal demokrasi deneyimi olduğu söylenebilir. Jakobenzimin asıl ayırt edici özelliği siyasal boyutudur. Robespierre'ye göre devrimci hükümet, vatani iç ve dış düşmanların saldırısından korumak için halk adına komitelerce yönetilen hükümetlerdir. Bir anayasa ile sınırlanmayan ve olağanüstü yetkilere sahip olan bu hükümetler (Özgürlüğün Diktatörlüğü), devrimin korunması amacıyla her türlü önlemi almaya yetkilidir. Halka dayanmakla birlikte, onun bilinç düzeyine yeterince güvenmeyen Jakobenzime göre devrim güvence altına alınıncaya kadar ülkeyi geçici bir diktatörlük ile yönetmek bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir. . Babuvizm Babuvizm; Fransız Devrimi sırasında emekçi yoksul halk kitlelerinin doğrudan iktidarı ele geçirmesini ve sosyal sınıflar arasında mutlak eşitliği savunan sol akımlardan birisidir. Gracchus Babeuf tarafından formüle edilen Babuvizm, Rousseau ve Robespierre'nin düşüncelerinden izler taşımaktadır. Babeuf'a göre eski düzenin hukukî ayrıcalıklarını ortadan kaldıran devrim, bir sosyal devrim ile tamamlandığında bireyler arasında mutlak eşitlik sağlanacaktı. Cumhuriyet değerlerini benimsemiş insanın amacı bireysel mutluluk değil, toplumun ortak mutluluğu olmalıdır. Bu da ancak ekonomik varlıkların mutlak eşitlik ilkesine göre bölüşülmesiyle mümkündür. Özel mülkiyete kesin olarak karşı çıkan Babeuf'a göre, kolektif mülkiyet ve üretim toplumun ortak mutluluğunu gerçekleştirmenin en iyi yoludur. Babeuf sosyalizmi, iktisadî kaynakların eşit bir şekilde bölüşümünü amaçlayan bir "bölüşüm sosyalizmi"dir. Yoksullar üzerindeki sömürüye son verecek bir düzen değişikliği, ancak bir devrimle mümkündür. Böyle bir devrimi yerleştirmek ise, bütün emekçiler adına olağanüstü yetkilere sahip "geçici bir diktatörlük" ile gerçekleştirilebilir. Robespierre'den izler taşıyan ve Lenin'in "proleterya diktatörlüğü" ne kaynak teşkil eden bu düşünceler, Babeuf'un bilimsel sosyalizmin öncüsü olarak nitelendirilmesine neden olmuştur.